

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

**A FELNŐTTKATECHÉZIS REFORMÁTUS
MODELLJEI MAGYARORSZÁGON**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

a gyakorlati teológia tárgykörében

Készítette: Hodossi Sándor

Témavezető: Dr. Bodó Sára

**Debrecen
2008**

	TARTALOM	2
	BEVEZETÉS	4
1	A FELNŐTTKATECHÉZIS ELMÉLETI ALAPJAI	8
1 1	A felnőtt ember tanítása a Bibliában	8
1 1 1	Tanítás az Ószövetségben	8
1 1 1 1	A sinai törvényadás	10
1 1 1 2	Deuterónómium a felnőttek tanításában	11
1 1 1 3	A papok tanító szerepe	12
1 1 1 4	A próféta mint tanító	13
1 1 1 5	Az írástudók	14
1 1 1 6	Bölcsességirodalom, mint a felnőttek nevelésének eszköze	15
1 1 1 7	Az ünnepek mint a tanítás alkalmai	16
1 1 2	Prozeliták és „istenfélők” az intertestamentális korban	19
1 1 3	Tanítás az Újszövetségben	20
1 1 3 1	A felnőtteket tanító Jézus	20
1 3 2	Az apostolok, mint tanítók	22
1 1 3 3	Öskeresztyén házitáblák az apostoli iratokban	23
1 1 3 4	Néhány példa a tanítás formáira Pál apostol leveleiből	24
1 2	A gyülekezet tanítói funkciói és a misszió	26
1 3	A felnőttkor tanuláspszichológiai közelítései	32
1 4	A felnőtt ember andragógiai nézőpontból való megközelítése	39
1 5	Katechéta a felnőttek között	46
2	A FELNŐTTKATECHÉZIS HELYZETE A REFORMÁCIÓ KORÁTÓL 1990-IG	52
2 1	A reformáció tanuláselméletei és ezek hatása Magyarországon a 16-17. században	52
2 2	Felnőttkatechézis a felvilágosodás és racionalizmus korában	55
2 3	A felnőttoktatás helyzete Magyarországon a 20. század első felében	58
2 4	Református népfőiskola, mint az egyházi felnőttképzés meghatározó formája a század első felében	61
	<i>Exkurzus: A református felnőttképzés pedagógiai alapjai a 20. század első felében</i>	67
2 5	A korlátozott lehetőségek időszaka 1948-1990 között	70
3	KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS A GYÜLEKEZETI FELNŐTT-KÉPZÉS MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZBAN BETÖLTÖTT SZEREPÉNEK VIZSGÁLATÁHOZ (2006)	74
3 1	A kutatási háttér	74
3 2	Demográfiai adatok	79
3 3	Vallási énkép	85
3 4	A tanítás alkalmai	91
3 5	A gyülekezeti felnőttkatechézis formái és ezek megítélése	101
4	A FELNŐTTKATECHÉZIS SZINTJEI ÉS FORMÁI A 21. SZÁZAD ELEJÉN	115
4 1	Egyház a világban (A gyülekezet peremén lévők megszólításának módjai)	116
4 1 1	Az informatika által megnyíló lehetőségek a felnőttkatechézisben	116
4 1 2	Bibliaiskola	121

4 1 3	Szülők iskolája	122
4 1 4	Református Cursillo	123
4 1 5	Alfa-kurzus a református egyházban	124
4 2	Gyülekezeti tagok képzései	125
4 2 1	Előadások, előadássorozatok a gyülekezetben	126
4 2 2	Gyülekezeti tagok felkészítése a betegek látogatására	126
4 3	Gyülekezeti munkások képzései és továbbképzései	129
4 3 1	Református népfőiskolák	129
4 3 2	Hittanoktatók, ifjúsági vezetők képzése és továbbképzése	131
4 4	Presbiterek képzése a Magyarországi Református Egyházban	132
	A TOVÁBBLÉPÉS LEHETSÉGES IRÁNYAI	140
	SUMMARY	144
	FELHASZNÁLT IRODALOM	148

Bevezetés

Amíg az egységes európai világképet és értékrendet meghatározta a keresztyén gondolkodás, amíg a felnövekvő nemzedékek gyermekkorukban megkapták a saját koruk által elvárt keresztyén alapképzést, addig nem volt értelme felnőttkatechézistről beszélni. Amióta azonban a 18. századtól kezdődően egyre nő az európai kultúrában azok száma, akiknek semmilyen ismerete nincs a Bibliával, egyházzal kapcsolatban, és semmiféle kapcsolatuk nincs a keresztyén közösséggel, a felnőttek között végzett katechetikai szolgálat egyre nagyobb jelentőséggel bír. A kiteljesedő szekularizáció egyre inkább felértékeli a felnőttkatechézis szerepét a ma egyházában.

A gyülekezetekben folyó tanítási tevékenység megjelölésére a nyugat-európai protestáns terminológiában a gyülekezetpedagógia a legelterjedtebb kifejezés.¹ A gyülekezetpedagógia valamennyi korosztály tanítását magában foglalja. A magyar református szóhasználatban azonban a katechézis a megszokott. Sokkal természetesebben hangzik a *felnőttkatechézis* terminus, mint a magyar gyökerekkel nem rendelkező *„felnőttek körében folytatott gyülekezetpedagógiai munka”* körülírás. Napjainkban a katechetikát az egyház által végzett nevelés elméletének tekintjük függetlenül attól, hogy milyen korosztály számára és milyen módon történik. *„Az egyház tanító szolgálatában mindazokat részesíti, akik azt kéri, vállalják, vagy elfogadják korra, nemre, felekezeti és társadalmi meghatározottságra tekintet nélkül. Az egyház gyülekezeteiben él, s a gyülekezet létéhez elidegeníthetetlenül hozzátartozik a tanítás, a katechézis. A tanítás része az egyház küldetésének, életének, szolgálatának.”*² A katechézis természetes közege az egyház, a gyülekezet.

Imre Lajos 1942-ben, a kötelező iskolai vallásoktatás idején a katechézist kifejezetten a gyermekek közötti szolgálatként határozta meg. Ugyancsak ebben az értelemben tárgyalta Makkai Sándor is.³ Szerinte a katechetika a rendszeres iskolai vallásitanítás és nevelés elvi és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik. Makkai a katechézis céljaként Isten kijelentett akaratának megértését, és ebből következően a gyülekezet közösségében szolgálatokat vállaló életet jelölte meg. A kötelező iskolai vallásoktatás korában magától értetődőnek is tűnhetett a katechézis fogalmának leszűkítése az iskoláskorú gyermekek intézményes vallásoktatására. A huszadik század második felében azonban alapvető változások zajlottak, melyek gyökeresen megváltoztatták a keresztyén nevelés külső kereteit.

¹ Németh Dávid: *Hit és nevelés*. Budapest, 2002, KGRE Hittudományi Kara 13.

² A Magyarországi Református Egyház 2007. évi II. törvénye a hittanoktatásról. Preambulum.

³ Makkai Sándor: *Az egyház missziói munkája*. Budapest, 1938, Révai. 105.

Az 1948-as kommunista hatalomátvétel után az ateista államhatalom Magyarországon is ellenségnek kiáltotta ki a keresztyén egyházat és a „hamis tudat” termékének a vallást. 1950-től névlegesen fakultatív volt a hittanoktatás, valójában azonban teljes elsorvasztása volt a cél.⁴ A hagyományos népegyházi struktúra bomlása azonban nem csupán a szovjet megszállási övezetbe került kelet-európai országokban ment végbe. Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban is csökkent az egyháztagok száma. Számos vélemény szerint a szekularizáció kiteljesedésével Európa a keresztyénség utáni korszakba jutott.⁵ Az egyház számára alapvető kihívásként jelentkezik a multikulturális társadalom vallási pluralizmusa. Noha a felnövekvő generációk gondolkodását döntően a felvilágosodás eszmerendszere határozza meg, a posztmodern kor világnézete széles skálán mozog az asztrológiától a zen buddhizmusig. Terjed az erőszak, az „új barbárság”⁶. A gyülekezet környezetében, de magában a keresztyén gyülekezetben is megjelennek szinkretista képzetek. Tömegjelenség a vallási individualizmus. A globalizálódó nyugati világban csökkennek, és egyre inkább elveszítik meghatározó szerepüket a szocializációs és kulturális különbségek. Az új információs technológiák is a kultúra homogenizálódását segítik. A „globális faluvá” váló világban nincsenek leküzdhetetlen távolságok. Ezek a párhuzamosan jelentkező vonások mind erőteljesebben jelzik a felnőtt gyülekezeti tagok tanításának szükségességét. Ezek a fő okai annak, hogy generációk nőttek fel Magyarországon is anélkül, hogy akár a keresztyénséggel kapcsolatos legelemibb ismereteknek birtokában lennének. A rendszerváltás után újra szabaddá váló egyházak – és benne a hittanoktatás – nem éri el a társadalom egészét. A 21. század elejének szekularizált társadalma a világnézeti semlegesség jegyében nem, vagy alig közvetít keresztyén értékeket. Az egyháziatlan közgondolkodás következtében ismeretek helyett előítéletek, szándékos torzítások irányítják a keresztyénséghez való viszony kialakítását. Ebben a helyzetben válik egyre fontosabbá a felnőttkatechézis.

A gyülekezeti tanításra a 20. század elejétől kezdve egész Európában nagy hatást gyakoroltak a pszichológia és a pedagógia eredményei. Meghatározóvá vált az a meggyőződés, hogy a katechumenusok lélektani fejlettsége, érzelmvilága, a környezet, amelyben élnek nemcsak kiindulópontja, hanem fontos meghatározó vonásai is a tanításnak. A tan tisztasága mellett tehát pedagógiai, pszichológiai szempontok is megjelentek, amit jelez

⁴ Köpeczi Bócz Edit: Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége című könyve részletesen jellemzi a korszak ateista állami törekvéseit. Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége*. Budapest, 2004, Akadémiai.

⁵ A jelenséget Boross Géza tekinti át részletes német nyelvű szakirodalomra hivatkozva *Biblia és gyülekezetépítés* című könyvében. Budapest, 1992. 5-6.

⁶ Hunter, George: *The Celtic Way of Evangelism*. Nashville, 2000, Abingdon. 9.

az is, hogy a katechetika mellett egyre gyakrabban jelent meg a valláspedagógia terminus a szakirodalomban.

A valláspedagógia térhódításának Karl Barth teológiája szabott gátat. Barth a vallást szembeállítja a Biblia világával. Szerinte azzal a veszéllyel jár, hogy a megtérést az ember saját vallásos teljesítményeként, nem pedig Isten ajándékaként értékeli. Ezzel elhatárolódik a schleiermacheri vallásfogalomtól, amely szerint „a vallást a végtelen iránti érzék és fogékonyság”⁷ Schleiermacher ugyanis a vallás lényegét az élményben látta. Szerinte a végtelen érzékelése és észlelése kelti fel a vallásos érzést az emberben. A filozófia, az etika és a vallás tárgya ugyanaz: az embernek az univerzumhoz való viszonya. A vallás lényege így nem a gondolkodás vagy cselekvés, hanem a szemlélet és érzés.

Ezzel a vallásfelfogással fordult szembe Barth, amikor azt mondta ki, hogy nem a vallásos érzés, hanem egyedül Istennek a Szentírásban való kijelentése lehet mindenfajta teológia kiindulópontja.⁸ Így a vallásoktatás sem építhet az „abszolút függés” érzésére. Barth nem nevezte a hitoktatást igehirdetésnek, de az igehirdetés megértését elősegítő előkészítő oktatásnak tartotta.⁹

Barth vallással szembeni negatív véleménye meghatározó maradt a protestáns teológiában az 1960-as évekig. 1961-ben jelent meg Friedrich Heiler vallásfenomenológiája, amely a vallást antropológiai-ontológiai jelenséggént kezeli. Heiler abból indul ki, hogy az emberléthez alapvetően tartozik hozzá a transzcendenshez való viszonyulás. A vallás ezért a létértelmezés és az egyéni identitás megtalálása szempontjából nélkülözhetetlen az ember számára. Míg Barth szembeállítja a vallás és a hit fogalmát, addig Heiler szerint minden vallás lényege a hit. Szerinte Barth egy vallásfilozófiai absztrakcióval fordult szembe, és nem a konkrét vallásokról beszélt.¹⁰ A Heiler-féle modell jelentette a vallás rehabilitálásának kezdetét a protestáns teológiában. A vallás eszerint az új felfogás szerint az emberben természetesen meglévő nyitottság a mélység dimenziója felé. (Halbfas) Ebből a vallásfelfogásból az következik, hogy a vallásos nevelés fogalma kitágul, és a bibliai textusok elsőbbségét hirdető *kériügmátikus hitoktatás* mellett sorra jelennek meg az újabb irányzatok. Ilyenek a *hermeneutikus vallásoktatás*, amely a hagyománnyal való dialógusra teszi a hangsúlyt. A *probléma-orientált katechézis*, amely a bibliai textusokról a mai kor nagy témáira irányítja a figyelmet, vagy a *terapeutikus vallásoktatás*, amely abból indul ki, hogy a

⁷ Kantzenbach, Friedrich Wilhelm: *Teológiai irányzatok*. Budapest, 1996, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya. 20.

⁸ Barth *Breviárium*. Budapest, 1993, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya. 202.

⁹ Szabó Lajos: *Teológia és praxis*. <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/szabo.htm> (2007. 04.28.)

¹⁰ Boross Géza: Bevezetés a valláspedagógiába. Budapest, 1996, KGRE Hittudományi Kara Gyakorlati Teológiai Tanszék. 12.

vallásoktatás tulajdonképpen egyfajta terápiának tekinthető, amely segít feldolgozni a konfliktusokat, traumákat. A 20. század utolsó évtizedében jelent meg a *szimbólumdidaktika*. A szimbólumdidaktika képviselői azt mondják, hogy a szimbólumok segíthetnek kapcsolatot teremteni a Biblia világa és a jelen tapasztalatai között. A sokféle új irányzat közös abban, hogy a barthi teológia által száműzött „tapasztalat” fogalma újra kulcsszerepet játszik bennük.¹¹

Jelen dolgozat azt a célt tűzte ki, hogy a református felnőttkatechézis elvi alapjairól, magyarországi történetéről és mai megjelenési formáiról adjon vázlatos áttekintést. A téma szerteágazó volta miatt az áttekintés csak töredékes lehet. Ám még a töredékes áttekintés sem felesleges, hiszen a felnőttkatechézis egyre fontosabb szerepet játszik a jelen és a jövő egyházában.

A dolgozat elején, a bevezetést követő elméleti alapokat áttekintő fejezet a teljesség igénye nélkül vizsgálja a felnőttképzés bibliai példáit és formáit, majd a felnőttkatechézis és gyülekezetépítés területeit igyekszik egymástól elhatárolni. A továbbiakban azokat a szempontokat igyekszik röviden összefoglalni, amelyeket a fejlődéslélektan és az andragógia tudománya adhat segítségül a gyakorlati teológia számára.

A második fejezet vázlatos történeti áttekintés a magyar református felnőttkatechézis modelljeiről a 16. századtól a rendszerváltásig. Természetesen csak nagyon töredékes lehet egy ilyen áttekintés, inkább csak a legfontosabb irányokat, legnagyobb hatású alkotókat veheti sorra. A dolgozat harmadik nagy egysége egy 2006-ban készült, a gyülekezeti felnőttképzés helyét vizsgáló országos felmérés eredményeiről számol be.

A negyedik fejezet a gyülekezet rétegei szerint vizsgálja a rendszerváltás után meghonosodott vagy újraindult képzési formákat. Az utolsó fejezet elméleti és gyakorlati következtetések levonásával igyekszik hozzájárulni a gyülekezetorientált magyar református felnőttképzés rendszerének kiépítéséhez. A szakképesítést adó iskolarendszerű képzések kívül esnek a dolgozat vizsgálati körén, tehát ezeket a formális képzéseket egyáltalán nem tárgyaljuk. Mivel a magyar református felnőttkatechézis áttekintése önmagában is nagy feladat, ezért a katolikus és evangélikus egyházak felnőttoktatási tevékenységével való összehasonlítás nem szerepel a dolgozatban. A dolgozat célja tehát egy gyakorlatban is hasznosítható elméleti áttekintés nyújtása a stratégiai feladatként jelentkező felnőttkatechézis területén.

¹¹ Boross Géza: *Bevezetés a valláspedagógiába*. Budapest, 1996, KGRE Hittudományi Kar, Gyakorlati Teológiai Tanszék. 33-39.

1. A felnőttkatechézis elméleti alapjai

1.1 A felnőtt ember tanítása a Bibliában

A következő fejezet a felnőtt közösség vezetésének néhány bibliai példáját tekinti át a teljességre törekvés szándéka nélkül. Kezdve attól, hogyan vezette Isten az Ő népét a törvényadás által a pusztai vándorlás idején, vizsgáljuk a letelepedés után a papság és a próféták tanító szerepét. Áttekintjük, hogyan tanítottak a fogság után az írástudók, milyen szerepe volt a nép életében a Bölcsességirodalom alkotásainak vagy az ünnepeknek. Az Ószövetség „felnőtt nevelésének” vázlatos áttekintése után azt vizsgáljuk, hogy az Újszövetség nagy tanítója, Jézus Krisztus, a testet öltött Ige miben jelentett alapvető és meghatározó újdonságot és többletet az ószövetségi előképek után. Ahogyan a papok, vének, próféták tanítói munkája vagy akár a Bölcsességirodalom alkotásai mind Isten tanításait közvetítették, az apostolok tanításai is mind a központra, Jézus Krisztusra mutatnak. A biblikus áttekintést az apostoli kor katechézisének bemutatásával zárjuk.

1.1.1. Tanítás az Ószövetségben

Az Ószövetség világában központi szerepet játszik a szövetség fogalma. A tanítás fő feladata, hogy az Istenhez fűződő szövetséges rendnek a megtartására figyelmeztessen nemzedékről nemzedékre. A tanítás alapvető színtere a család, legkézenfekvőbb alkalmai az ünnepek. A tanítás, nevelés legfőbb célja az, hogy a felnövekvő nemzedék elfogadja a szövetséget, átadja magát neki úgy, ahogyan Jahve azt várja tőle. Ezáltal egyén és közösség jusson el az Istennel való közösségre, a szövetség hűséges megtartására, az Úr félelmére. A gyermeket első éveiben elsősorban az anya nevelte, és ahogyan növekedett, játszott egyre fontosabb szerepet az apa. Az apa vezette be felnövő gyermekét Isten félelmébe, Izrael történetének hagyományaiba, ő tanította meg az alapvető erkölcsi követelményekre.¹²

A korai Izraelben a nevelés tehát kettős célt szolgált. Egyrészt a történelmi örökség továbbadását, a Szövetségnek az egymást követő nemzedékek életében való tudatosítását, másrészt személyes szinten az erkölcsös élet követelményének megfelelően, Isten rendje szerint az elérhető legfőbb boldogság elérését szolgálja.¹³ Isten ismerete az emberben Isten kezdeményező tevékenységének eredménye. Isten emberhez forduló kezdeményezése

¹² Bodó Sára: *Hitre nevelés a Szentírásban*. In: Bodó Sára, ifj. Fekete Károly (szerk.): *Katechetikai és valláspedagógiai szöveggyűjtemény*. Debrecen, 1998, DRHE. 18-31. 20.

¹³ Kaster: *Education O.T.* In: Buttrik, Kepler et al (ed.): *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, Volume 2, New York-Nashville, 1962, Abingdon. 29.

eseményekben, kapcsolatokban, megélt tapasztalatban realizálódik.¹⁴ Izrael népe végső soron nem a tanítómester bölcsességét, hanem Isten akaratát tanulja. Maga a tanító is a Tóra tanítványa marad egész életében. A Törvény és a Szövetség fogalma szoros kapcsolatban áll egymással, hiszen a Szövetséghez való hűség a Törvény megtartását eredményezi. Különösen a Deuteronomium hangsúlyozza az Ószövetségben, hogy az Isten iránti engedelmisséget újra és újra tanulnia kell az embernek.¹⁵ A tanulás tehát egy olyan véget nem érő folyamat, amelynek eredménye nem elsősorban a minél nagyobb mértékű megszerzett ismeret, hanem az Isten iránti engedelmisség. Az ismeret vezet el a teljesebb engedelmisségre. (5Móz 4,14).

Az oktatásban az élőszó játszott meghatározó szerepet évszázadokon keresztül. A megszerzett ismeretek rendszeres ismétlését is fontosnak tartották. Az ismétlés fontosságát emeli ki az ókeresztény korból származó zsidó mondás: „*Aki a Tórát tanulja és nem ismétli, ahhoz az emberhez hasonló, aki vet és nem arat.*”¹⁶ A szájhagyományra visszavezethető szövegek a Kr.e. 13-11. századi törzsi társadalom viszonyait tükrözik. Gunkel nyomán a biblikus szóhasználatban mondának nevezik az írásbeliséget megelőző tipikus kifejezésmódot, amely a szájhagyományban keletkezik, és ott hagyományozódik.¹⁷ A monda alapja egy valamikori történeti esemény, melynek történeti értékét meghatározza a szóbeli hagyományozás időtartama. A bibliai szövegeket vizsgáló formatörténeti és hagyománytörténeti vizsgálat egy hosszú, esetenként több száz évig terjedő hagyományozást feltételez. „*Ha elfogadjuk, hogy a Genézis elbeszéléseinek legalább a legősibb rétege a pátriarkák korából ered, esetükben a szóbeli állapot több évszázadot tesz ki.*”¹⁸

A mondák egyik típusa a kultuszhelyek szentségét igazoló eseménysort mond el. Ilyen például a bételi kultuszhellyel kapcsolatban az 1Móz 28, 16-19 elbeszélése. A kő Jákób álmára, ezen keresztül pedig Isten ígéretére emlékeztetett. Olyan jelkép, kézzel fogható tárgy, amely Isten titokzatos jelenlétére figyelmeztette az egymást követő generációkat.

Az egyes mondák az idő múlásával nagyobb összefüggésekbe kerültek, egy-egy mondakör elemei lettek. Az eredeti történet és ezzel az eredeti jelentés a háttérbe szorult, és egyre inkább példázatszerűvé, Isten és ember kapcsolatának példájává vált. A tanító jelleget a mondáknak ez a példázatszerűsége hordozza. Azért van értelme megőrizni és továbbadni a történeteket, mert rajtuk keresztül azt tanulja meg minden nemzedék, hogy a múlt eseményei

¹⁴ Groome, Thomas H: *Christian Religious Education*. New York, 1980, Harper and Row. 141.

¹⁵ Vladár Gábor: *Tanul*. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztény Bibliai Lexikon II. kötet* Budapest, 1995, Kálvin. 575.

¹⁶ Idézi a forrás megjelölése nélkül Fináczy Ernő: *Az ókori nevelés története*. Budapest, 1906, Hornyánszky Viktor. 289.

¹⁷ Rózsa Huba: *Az Ószövetség keletkezése*. Budapest, 1995, Szent István. 152.

¹⁸ Rózsa Huba: *Az Ószövetség keletkezése*. Budapest, 1995, Szent István. 153-154.

hatnak a jelenre, és meghatározzák azt. Az ősi szokásokat, rítusokat vagy éppen az emlékhelyek jelentőségét magyarázó elbeszélésformát aitiológiának, a „megokolás történeteinek” nevezik.¹⁹ Az ősi hagyományokat értelmező szövegek nem ritkák az Ószövetségben (1Móz 28,16-19 Józ 4,6-9). Ezek a „miért van így?” kérdésre akarnak válaszolni. Az ilyen elbeszélések addig szállnak apáról fiúra, amíg a közösség számára fontos az a jelenség, rejtély, amire vonatkoznak. A beszédhelyzet alapformája : „Ha majd a jövőben megkérdezi fiad...” (5Móz 6,20)²⁰ Az ősi eseményekkel egyrészt azért kell tisztában lenni az apák nemzedékének, mert a múlt határozza meg a jelent, másrészt a mindenkori felnőtt generációk kötelessége a tradíció tovább örökítése.

1.1.1.1. A sinai törvényadás

A törvényadáshoz kapcsolódó hagyományanyagot tartalmazó előhista beszámoló a 2Móz 19. fejezetével kezdődik. Eszerint Mózes Isten üzenetét közvetíti a nép véneinek (2Móz 19,7). Ez az üzenet a Szövetség feltételeként az Úrnak való engedelmisséget szabja (2Móz 19,5). A közösség egyértelmű elköteleződése után (2Móz 19,8), az újabb ígéret már személyesen Mózesnek szól. Az isteni jel a nép előtt hitelesíti vezető szerepét, igazolja kiválasztott voltát.

A következő mozzanat a Kijelentésre, az Istennel való döntő jelentőségű találkozásra való felkészülés (2Móz 19,10-15). Az isteni jelenléte viharos természeti jelenségek kísérik. A nép csupán ennyit lát a csodából. Ez azonban elég arra, hogy Isten megjelenését és fenségét, valamint Mózes vezető szerepét ne vonják kétségbe. Érdekes részlete az elbeszélésnek, hogy az Úr nem maga tartja távol a népet, hanem Mózeset küldi vissza, hogy a határ átléphetetlenségére újra figyelmeztessen. A határt csak akaratának kiválasztott közvetítője lépheti át. Nem közvetlenül vezeti népét, mint a pusztai vándorlás során, hanem közbeiktat egy erre a feladatra alkalmas személyt. Egyfajta isteni „vezetőképzés” történik. Ennek hatására a nép szemében egyértelműen az isteni akarat hiteles közvetítőjeként jelenik meg Mózes. Isten akaratának elfogadását „*a nép fogadalomtétele követi egy kultikus ünnep keretében.*”²¹ Az engedelmisségre való közösségi elköteleződés erős identifikációs erő. Mózes tehát nem forrása, csak közvetítője a tanításnak. A Tóra kifejezés a törvény és a helyes ismeretre való tanítás jelentésárnyalatait egyaránt magában foglalja.²² „*Az ószövetségi tóra eredetileg nem a parancsolat értelmében vett törvény, hanem isteni tanítás, amely megmutatja*

¹⁹ Baldermann, Ingo: *A Biblia, a tanulás könyve*. Budapest, 1989, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. 180.

²⁰ Baldermann, Ingo: *A Biblia, a tanulás könyve*. Budapest, 1989, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. 181.

²¹ Von Rad, Gerhard: *Az Ószövetség teológiája*. 1. kötet. Budapest, 2000, Osiris. 155.

²² Karasszon István: *A Tóra zsidó és keresztyén szemmel*. In: Ökumené 1995/1. 39-48. 40.

Isten népének az utat, amelyen járnia és Istennek szolgálnia kell.”²³ A Tóra végső soron életforma, amely Isten közelében tartja az embert.²⁴ A Tóra tanulmányozásának jelentőségét jól mutatja, hogy találtak a Kr.e. első századból származó sírfeliratokat, amelyeken a „törvényt tanító” „tanító” vagy a „bölcsség tanítványa” kifejezések szerepeltek.²⁵ Ezt tartották az elhunytal kapcsolatban a legfontosabb közlendőnek, ez volt a rá leginkább illő jellemzés. A Tóra tanulmányozása mindenki számára központi jelentőségű feladat volt, amelynek sosem szakad vége az ember életében.²⁶

A teljes Ószövetségen végighúzódik az a meggyőződés, hogy a választott nép tanítója elsősorban Isten. Ő adja a Tórát, Ő rendel papokat, akik megtanítanak a szent és a profán, a tiszta és tisztátalan közötti különbségre (Zof 3,1-5 Ez 22,26). Ezzel tulajdonképpen lehetőséget ad arra, hogy a bűneset során az engedetlené vált ember újra feladja a jó és rossz közötti választás felelősségét, és elfogadja az isteni vezetést. Ezért nem lehet vége sosem a Tóra tanulmányozásának, tart az egész élet folyamán. Emellett a Törvény ismeretét el kell várni a fiaktól is. Az 5Móz 4,1-11 különösen hangsúlyozza a Törvény egymást követő generációk számára való továbbadásának kötelességét, „amíg csak a földön élnek.” A tanítás a nép és egyén megmaradásának záloga.

1.1.1.2. Deuteronomium a felnőttek tanításában

Mózes 5. könyve formájában és szerkezetében is az élőbeszédre emlékeztet. Olyan, mint egy nagy tanító prédikáció, amelyet Mózes mond el buzdításként és figyelmeztetésként a Kánaánba való bevonulás előtt. Ennek megfelelően a könyv bővelkedik egyes vagy többes szám második személyű felszólításokban. Ezek a felszólítások a nép egészéhez szólnak, és a tanításnak való engedelmség tétje az ígért földjén való boldogulás. Mózes Isten nevében szól (5Móz 4,1-2). A szónoklat-formának megfelelően sok az ismétlés, ami a könnyebb emlékezetbe vésést szolgálja.²⁷ Gerhard von Rad szerint a Deuteronomium nem annyira az isteni Törvény megjelenése a nép számára, mint inkább a közösség számára tanító célzattal elmondott prédikáció az isteni Törvényről.²⁸

A Deuteronomium és a jeruzsálemi templomban Jósiás uralkodása alatt (Kr.e.622/21) megtalált „Törvénykönyv” között szoros kapcsolat lehetett. Ez a törvénykönyv képezte a jósiási reform alapját. A megtalált törvénykönyv (valószínűleg a Deuteronomium vagy annak

²³ Kovács Károly: *Hellenizmus, Róma, zsidóság*. Köln-Bécs, 1969, Útitárs. 413.

²⁴ A Talmud szerint „Amiképp a víz tisztává teszi a tisztátalant, úgy a Tóra szavai is visszavezetik az embert a rossz útról és a jóra terelik őt.” idézi: Jólesz Károly: *Kincsestár*. Budapest, 1996, Akadémiai. 88.

²⁵ Molnárné László Andrea: *A Tóra szerepe az első századi zsidó nevelésben*.
<http://www.opkm.hu/konyvesneveles/2003/4/3Molnarne.html> (2007. 06. 13.)

²⁶ Józsl,8

²⁷ Soggin, J. Alberto: *Bevezetés az Ószövetségbe*. Budapest, 1999, Kálvin. 127.

²⁸ Soggin, J. Alberto: *Bevezetés az Ószövetségbe*. Budapest, 1999, Kálvin. 133.

egyes részei),²⁹ szinte tankönyvként szolgált, ami a nép által követendő útra vonatkozó tanításokat tartalmazta.

1.1.1.3. A papok tanító szerepe

Az ősatyák idején a családfő feladata volt az áldozat bemutatása. A lévita papság Mózesztől kezdve kap egyre nagyobb szerepet. Lévi törzsét maga Isten választotta ki a papi szolgálatra. A pap elsődleges szerepe az áldozat bemutatása volt, emellett azonban tanítói szerepet is betöltött. A Tóra tanítása a papok feladata volt. A kultuszi előírások megtartása mellett így Isten törvényének tanítói is voltak. „*Tanítják döntéseidre Jákóbot, és törvényedre Izraelt.*” (5Móz 33,10). A bibliai szövegek a papokkal kapcsolatban nem beszélnek isteni elhivatásról, mint a királyok vagy próféták esetében. Minden lévítának megvolt a papsághoz való joga, ugyanakkor a gyakorlatban mégsem végzett közülük mindenki papi szolgálatot.³⁰ Ugyanakkor említ a Szentírás olyan papokat is, akik nem voltak lévíták. Ilyen volt például az efraimi Miká fia (Bír 17,5)

Az ókori keleten a fiúk általában folytatták apáik foglalkozását. A papi családok gyerekei is automatikusan papok lettek, hacsak nem volt valamilyen testi hibájuk. (3Móz 21; 16-21) A próféták gyakran panaszkodnak azért, mert a papok a tanítói feladatukat nem veszik komolyan, vagy éppen önkényesen magyarázzák a törvényt (Zof 3,4). A tanítás elmaradásának vagy komolyan nem vételének egyformán tragikusak a következményei: „*Elpusztul népem, mert nem ismeri Istent. Mivel te megvetted ezt az ismeretet, én is megvetlek, nem leszel papom! Nem törődteél Istened tanításával, én sem törődöm fiaiddal*” (Hos 4,6). Mikeás azon kesereg, hogy a papok megkérik a tanítás árát (Mik3,11). Isten törvényének komolyan nem vétele elbizonytalanodáshoz, tanácstalansághoz vezet (Ez 7,26).

A papok magyarázzák a Tórát, és gyakorlati útmutatást is adnak. Ennek alapját az adja, hogy „*az ünnepek liturgiájában elismétlik a hívők előtt a hit alapjait tartalmazó elbeszéléseket.*”³¹ Az emlékezetbe vésés a tanulás fontos módszere. A próféta és a pap között az a legfőbb különbség, hogy a próféta közvetlenül kapja Istentől a kijelentést. „*A pap viszont a tórah embere, annak a tudásnak a részese és magyarázója, ami Istentől jön ugyan, de nem közvetlenül, hanem a hagyomány közvetítésével.*”³²

A fogság után a zsinagógák megszokásával a papság feladata egyre inkább a rituális kötelességekre korlátozódott. A tanítás fokozatosan az írástudók feladatává válik.

²⁹ Tussay János: *Királyok második könyvének magyarázata*. In: Zsinati bizottság (szerk.): A Szentírás magyarázata 1. kötet Budapest, 1995, Kálvin: 404-430. 427.

³⁰ Bartha Tibor (szerk.): *Az Ószövetség népe*. Szeged, 1998, DRHE Szegedi Vallástanár Tanszéke. 164-165.

³¹ George, Augustin: *Papság*. In: Biblikus Teológiai Szótár. Szent István, Budapest, 1972. 1063-1074. 1067.

³² Bartha Tibor (szerk.): *Az Ószövetség népe*. Szeged, 1998, DRHE Szegedi Vallástanár Tanszéke. 160.

1.1.1.4. A próféta mint tanító

A próféta héber megfelelője a 'nábi'. A kifejezés eredete és etimológiája nem világos, egyes magyarázók az akkád 'elhívott ember' jelentésű szóból eredeztetik.³³ A szó első előfordulásai a királyság kezdetén megjelenő csoportokkal kapcsolatosak. Az ilyen csoportokat később, Illés idején „próféták fiainak” nevezték. Modern kutatók gyakran fordítják a kifejezést csoportnak, próféták közösségének. Eszerint a felfogás szerint a prófétai csoport valamennyi tagja 'nábi' volt. A különböző csoportok tevékenysége némileg különbözött egymástól, de nem olyan mértékben, hogy köztük ne lehetne folyamatosságot felfedezni. Ezek a csoportok feltehetően politikai súllyal is rendelkeztek.³⁴

A próféta a rábízott isteni üzenet közvetítője, tehát nem mondhat mást, mint ami rábízott. Az Úr ítélete van azokon, akik saját gondolataikat közlik prófécia gyanánt (Jer 23, 25-40; Ez 13, 1-16). Saját kortársaikhoz szólnak, a Szövetséghez való hűsége intenek.

A korai időkben, a bírák korának végén a próféta tevékenységének eksztatikus oldalát emelték ki. A próféták csapatosan jártak és a zene segítette a prófétai révület elérését. A révületbe esés technikája feltehetően tanulható volt, ezért a „tanítványok” egy-egy vezető köré csoportosulhattak.³⁵ Az eksztatikus prófétai csoporttal találkozó Saul maga is révületbe esik. (1Sám 10,5-11). A héber 'nábi' kifejezés is az eksztatikus mozzanatra utal. Görög megfelelője a 'prophētēs', aki valamit nyilvánosan hírül ad.

Az első íróprófétáktól kezdve megfigyelhető a tanítás prófétai kijelentésekben való jelenléte. Erkölcsi követelmények fogalmazódnak meg, amelyek fontosabbak a kultusz előírásainak megtartásánál: „A jóra törekedjete, ne a rosszra, akkor életben maradtok” (Ám 5,14). „Mert szeretetet kívánok, és nem áldozatot, Isten ismeretét, és nem égőáldozatokat” (Hós 6,6). Ugyanezek a követelmények jelennek meg a későbbi íróprófétáknál is. (Ézs 55, 6-11; Jer 9, 23-24) Az igazi istentiszteletet a próféták tehát az Isten törvényét tiszteletben tartó, eszerint berendezett életfolytatásban látták. Ehhez azonban a Tóra alapos ismeretére van szükség. A prófétai beszéd alapformája az élőszó. Mivel a közvetítőnek, Isten követének fontos üzenetet kellett átadnia, ezért a szövegnek egyértelműnek, érthetőnek, könnyen megjegyezhetőnek kellett lennie. A küszöbön álló ítéletet meghirdető prófétai szó nemcsak az elkerülhetetlenre figyelmeztetett, de annak okát is világossá tette. Ennek formája gyakran hosszabb terjedelmű vádbeszéd. (Jer 7, 8-20). A próféta azért ostromozza a népet, nevezi nevén a jogtalanságot, és hirdeti meg az ítéletet, hogy rádöbben a népet arra, mennyire rossz úton

³³ Mckenzie, John L: *A Theology of the Old Testament*. Chapman, London, 1974. 85.

³⁴ Mckenzie, John L: *A Theology of the Old Testament*. Chapman, London, 1974. 85.

³⁵ Czanik Péter: *Prófétatanítványok*. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon II*. Budapest, 1996, Kálvin. 398.

jár. Képek, metaforák teszik érzékletessé, szemléletessé, erőteljessé a prófétai nyelvhasználatot. Ennek jó példája az a félreérthetetlen metafora, amely Izraelt hűtlen asszonnyal azonosítja (Hós 1,2).

A képes beszéd mellett a tanítás eszközeinek tekinthetők a próféták szimbolikus cselekedetei. A jelképes tettek szoros egységet alkotnak a próféták igehirdető tevékenységével. A szóbeli tanítás mellett figyelemfelkeltő, meghökkentő szerepe van egy-egy jelképes prófétai tettnek. Így annak, hogy Hóseás parázna nőt vesz feleségül, hogy kifejezze Izrael hűtlenségét Ura iránt (Hós 1,2). Ugyanilyen szimbolikus cselekedet, hogy Jeremiás igát vesz a nyakába, ezzel fejezve ki Jeruzsálem küszöbön álló elestét (Jer 27,2). Ezzel egyértelműen, mindenki számára világosan érthetően „beszért” Isten ítéletének elkerülhetetlen voltáról. A jelképes tettet végrehajtó próféta azt fejezi ki szemléletes formában, ami a népre vár. Ugyancsak jelképes cselekedet, hogy a körülzárt Jeruzsálemben a fogoly próféta szántóföldet vásárol Isten parancsára, amivel azt üzeni, hogy a nép elvettetése nem végleges, Isten készít új kezdetet övéi számára (Jer. 32,1-15).

A meghirdetett ítélet bekövetkezte után a próféciák hangneme megváltozik. Jó példája ennek Deutero-Ézsaiás, aki a vigasztalásról, a szabadulásról, hazatérésről, új kezdet lehetőségéről beszél a fogságba hurcoltaknak.³⁶

1.1.1.5. Az írástudók

Círus ediktumának köszönhetően Kr. e. 538-ban tért haza az elhurcoltak első csoportja a babiloni fogságból. A következő évtizedekben sorra indultak útnak kisebb-nagyobb létszámú csoportok. A hazatérőknek újfajta, és váratlan kérdések sokaságával kellett szembenézniük. A sokak által csak őseik elbeszéléséből ismert Kánaán cseppet sem tűnt barátságos otthonnak. A megváltozott körülmények között a nevelés intézményrendszere sem maradhatott változatlan. A Tóra tanítása került az oktatás középpontjába. A fogság után a próféták írásba foglalt tanítása „*az izraeliták erkölcsi kódexévé lett.*”³⁷ A Tóra tanulmányozása egyszerre jelentette az isteni parancsnak való engedelmisséget, ugyanakkor bölccsé is tette az embert, hozzásegített az életben való eligazodáshoz, a helyes cselekedetekhez.³⁸ A Babilonból hazatérő Ezsdrás lehetett az első írástudó, akinek alapvető célja volt, hogy visszavezesse engedetlené vált, de az újrakezdés lehetőségét megkapó népét az Istennel való szövetség útjára (Ez 7,10). Ezsdrás papi család sarja volt és egyben magas rangú perzsa állami

³⁶ Baldermann, Ingo: *A Biblia, a tanulás könyve*. Budapest, 1989, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. 194-202.

³⁷ Bodó Sára: *Hitre nevelés a Szentírásban*. In: Bodó Sára, ifj. Fekete Károly (szerk.): *Katechetikai és valláspedagógiai szöveggyűjtemény*. Debrecen, 1998, DRHE. 18-31. 22.

³⁸ Molnár László Andrea: *A Tóra szerepe az első századi zsidó nevelésben*. www.opkm.hu/konyvesneveles/2003/4/3Molnarne.html (2007. 06. 27.)

hivatalnok is. Ez a kettős szerep nagy segítséget jelentett számára a jeruzsálemi kultusz újjászervezésében. A templom körül összegyülekező közösség rendjének kialakításához szükség volt a szakrális igazságszolgáltatás megszervezésére.³⁹ Ehhez olyan emberekre volt szükség, akik elkötelezték magukat Jahve szolgálatára. Korábban is szokás volt, hogy az újévhez kapcsolódva a nép megerősítette, hogy kötelezőnek ismeri el magára nézve a Jahvéval kötött szövetséget (5Móz 31,10). Ez a szokás lehetett az előképe annak az eseménynek, hogy a hetedik hónap első napján az összegyűlt közösség előtt felolvasták a Tórát, ezzel a nép ismét megújította a szövetséget.

A fogság után a nagyobb településeken zsinagógákat építettek. A zsinagógákban szívesen alkalmaztak írástudókat, mint a Törvény tanítóit. Az iskola is a zsinagógához tartozott, a törvényadó és tanító szerep szorosan összetartoztak.

A tanulni vágyó fiatalokat a városkapun belüli tereken gyűjtötték össze a tanítók, a későbbiekben ezekből alakultak ki a formális iskolák.⁴⁰ Az itt tanuló fiatalokból lettek aztán az udvari tisztségviselők.⁴¹ A tanítás előszóban történt. Az írástudók a legáltalánosabb értelemben vett népnevelői feladatokat látták el, elsősorban a felnövő ifjúságot tanítva. Az idők folyamán rögzült a tanítás módszere is. A tanítványoknak a mester kérdéseire kellett válaszolniuk, de nekik is jogukban állt kérdéseket feltenni. Előfordult az is, hogy vita formáját öltötte a tanítás.⁴²

1.1.1.6. A bölcsességirodalom, mint a felnőttek nevelésének eszköze

Az ókori ember szemében a bölcsesség fontos értéknek számított. Nem azt tartották bölcsnek, aki bőséges elméleti ismeretekkel rendelkezett, hanem azt, aki a hétköznapi életben felhasználható gyakorlati életbölcsességek birtokában volt. A bölcsesség tehát egy olyan világszemlélet, amely segít a mindennapok kérdéseiben való eligazodásban. A bölcs tanítások megjelentek a Bibliában is.

A bölcsességirodalom hosszú fejlődésen ment keresztül az évszázadok folyamán. A műfaj nem csupán Izraelben jelent meg, az egész keleti világban ismert volt. Az ókori kelet gondolkodása szerint a bölcs ember alkalmazkodik az élet, a világ rendjéhez. Az összegyűjtött élettapasztalatokat rövid, frappáns, jól megjegyezhető mondások formájában őrizték és adták tovább. A szentenciaszerű bölcsességek jelentették az írásba foglalás előtt a későbbi bölcsességirodalom ősi formáját. Gyakori műfajok:

³⁹ Von Rad: *Az Ószövetség teológiája*. 1. kötet Budapest, 2000, Osiris. 79.

⁴⁰ Az ókorban gyakori volt, hogy a templomokhoz kapcsolódó iskolákban nemcsak az írást és az olvasást lehetett megtanulni, hanem oktatták a vallási és erkölcsi élet írott és íratlan szabályait is.

⁴¹ Tóth Kálmán: *Az Úrnak félelme: ez a bölcsesség*. Budapest, 1998, Kálvin. 28.

⁴² Fináczy Ernő: *Az ókori nevelés története*. Budapest, 1906, Hornyánszky Viktor. 288.

példázat (Péld 10,11, 19,12)

hasonlat (Péld 22,29-34)

találós kérdés⁴³ (Péld 30,15-33).

A keleti gondolkodás szerint a bölcsességhez nem csupán megszerzett tapasztalatokon, hanem nevelésen, tanításon keresztül is vezet út. Izrael népe számára is fontos, a mindennapi életet nagy mértékben megkönnyítő, segítő érték volt a bölcsesség. Ezt bizonyítják a nagy tiszteletnek örvendő bölcsességgyűjtemények. A bölcsesség tanítása már a családban elkezdődött, a szülők feladata volt (Péld. 1,8 6,20). A bölcsességre való törekvés azonban sokkal inkább az érett felnőtt kor jellemzője, mint az ifjúságé.

A királyi udvartartáshoz Dávid és Salamon uralkodásától kezdve hozzátartoztak a bölcsék⁴⁴ Tanításaikon nőttek fel a későbbi udvari hivatalnokok, vezető tisztviselők. A királyi udvar bölcséinek higgadtnak, türelmesnek kellett lenniük (Péld 14,29). Az ószövetségi bölcsességirodalom nem a világ keletkezésére vagy működésére kérdez rá, sokkal inkább az ember helye, szerepe izgatja a világban. Gyakorlati életbölcsességet kínál, amely hozzásegít az Isten akarata szerinti élethez.⁴⁵ A bölcsesség elsajátítása hosszú folyamat eredménye. A bölcsesség nem csupán és nem elsősorban megszerzett elméleti ismereteket jelentett, hanem sokkal inkább egyfajta magatartást, életmódot is. A bölcs (*hákám*) kifejezés a gyakorlati képességekben való jártasság mellett a tanítókra is vonatkozik „*A tanítók mint a megtanulni való dolgok továbbadói szerepelnek a bölcséleti gyűjtemények elején is* (Péld 22,16; 24,23).”⁴⁶ Ezek a bölcsék elsősorban írnokok voltak, akik az atyák hagyományait kutatták⁴⁷ (Péld 22,20; Préd 12,10; Jób 8,8). Hallgatóságuk azokból az emberekből állt, akik úgy érezték, hogy tanácsra van szükségük. A babiloni fogság után a bölcs mondásokat egyre inkább egységes rendszerbe foglalták.

I.1.1.7. Az ünnepek mint a tanítás alkalmai

A meghatározott időnként ciklikusan visszatérő ünnepek megtartása újra és újra arra emlékeztetett, hogy Isten választott népének kötelességei vannak. Az ünnepek rendszeres megtartására a Sinai-hegyi szövetség kötelez. (2Móz 23, 14-17) Minden hétköznapi napból kiemelkedő nap az ünnepet ajándékozó Istenre mutat, és egyben figyelmeztet arra, hogy a választottság kötelezettségekkel is jár. Az ünnepek egyszerre emlékeztettek Isten

⁴³ Az itt olvasható szám-mondások feltehetően rejtvényekből, találós kérdésekből származnak. ld. Czanik Péter: A példabeszédek könyvének magyarázata. In: Zsinati bizottság (szerk.): A Szentírás magyarázata. 2. kötet Budapest, 1995, Kálvin. 641-666. 664.

⁴⁴ Tóth Kálmán: *Bölcsességirodalom* In: Keresztyén Bibliai Lexikon Budapest, 1993, Kálvin. 216.

⁴⁵ Tóth Kálmán: *Az Úrnak félelme: ez a bölcsesség*. Budapest, 1998, Kálvin. 5.

⁴⁶ Wolff, Hans Walter: *Az Ószövetség antropológiája*. Budapest, 2001, Harmat-PRTA. 251.

⁴⁷ Wolff, Hans Walter: *Az Ószövetség antropológiája*. Budapest, 2001, Harmat-PRTA. 252.

cselekedeteire, ugyanakkor megülésükkel jelenvaló eseményként élhette át a közösség Isten szabadítását, amely zálogát jelentette annak, hogy a jövőben is megtartja övéit.⁴⁸

A három ősi ünnep, a páska, az aratás és az őszi lombsátor ünnepe eredetileg a mezőgazdasághoz kapcsolódott. Mindegyik központi rítusa a föld termésének Jahve előtt való bemutatása volt. Mindhárom hálaadás volt. Mckenzie véleménye szerint a kovásztalan kenyér a gabonaszem szentségét jelképezi, mivel az közvetlenül Jahve kezéből származik. A kovász egyrészt megszenteltetléníti, másrészt az ember számára fogyaszthatóvá teszi a magot. Úgy véli, mindhárom ünnep a betakarítás időpontjától függött, korai formájában egyiknek sem lehetett állandó dátuma. Úgy tűnik, hogy a legkorábbi izraelita ünnepekhez azok kezdeti formájában nem fűződött szimbolikus jelentés.⁴⁹ A páska ünnepe az Egyiptomból való szabadulás előestéjére vezethető vissza. Az első páskabarány elkészítését Mózes rendelte el az Úr parancsa szerint. A bárány vérével meg kellett kenni a két ajtófélfát és a szemöldökfát, hogy az így megjelölt házakat elkerülje az elsőszülötteket éjjel elpusztító Úr. Az első páskára, Isten szabadítására való emlékezést már Mózes előírta.

Az ünnepek fontos szerepet játszottak a későbbi korokban is. A fogság után a zsidók öt legfontosabb ünnepének mindegyikén teljes terjedelmében felolvassnak egy-egy ószövetségi iratot. Ezek az öt tekercs könyvei, a Megillot darabjai. Ennek hatására évről-évre újra átéli a közösség az ünnep misztériumát. A páska ünnepén az Énekek énekét, az aratási hálaünnepen Ruth könyvét, a templom pusztulásának gyászünnepén Jeremiás siralmait, olvasták fel. A Prédikátor könyvét az őszi lombsátor ünnepén, végül Eszter könyvét a purimkor hallgatta meg minden évben a templomban, később a zsinagógákban összegyülekezett közösség. Bár valamennyi könyv kései, a fogság után írásba foglalt alkotás, az Énekek éneke darabjai között lehetnek évszázadokkal korábbi dalok is.⁵⁰

Az Ószövetség egyéb ünnepei a következők voltak:

A Sabbat

Az első és leggyakoribb ünnep a szombat. Első említése a 2Móz 16, 23-30 szakaszban található. A Dekalogus is felszólít a szombat megtartására (2Móz 20, 8-11). A hetedik nap megszentelésének parancsa a teremtésre emlékeztet, egyben arra a szabadításra is, amelyet az egyiptomi fogságból adott az Úr. (5Móz 5, 12-15). Míg tehát az Exodus a teremtésre alapozza a szombat törvényét, a Deuterónórium az Egyiptomból való szabadulással hozza kapcsolatba. A felszabadított rabszolganép ajánlhatta fel szabadítójának a hét egyik napját.

⁴⁸ Haag, Herbert: *Ünnep*. In: Bibliai lexikon. Budapest, 1989, Szent István. 1895.

⁴⁹ Mckenzie, John L: *A Theology of the Old Testament*. London, 1974, Chapman. 39.

⁵⁰ Tóth Kálmán: *Ószövetségi bevezetés*. Budapest, 1990, Budapesti Református Theológiai Akadémia. 182.

B Újhold és kürtzengés napja

A hónapok kezdetét kürtzengés jelezte. 4Móz 10,10. Minden hónap első napján égő és vétekáldozatot mutattak be.

C Engesztelés napja

Évenként megtartott ünnep Izraelben, amely egyre jelentősebbé vált. Eredete vitatott.⁵¹ A sátoros ünnep előtt öt nappal tartották. Az ünnep az engesztelés elnyerésére irányult. Ezen a napon csak a főpap mutathatott be áldozatot. A papok nem léphettek be a szentélybe, a főpap sem viselhetett díszes főpapi öltözetet.⁵² Az előírt áldozatok emlékeztettek a környező pogány népektől való elkülönülés parancsára.

D Az elengedés esztendeje

A szombatév törvénye letelepedett életformát feltételez. A hat esztendőn keresztül művelt földet a hetedik évben nyugodni kellett hagyni. (2Móz 23, 10-11 3Móz 25, 1-7) Ezzel azt fejezték ki, hogy a föld valódi tulajdonosa Isten, és a földre is vonatkozik a szombati nyugalom törvénye. A hat év során felgyűlt adósságot el kellett engedni a hetedikben. (5Móz 15,1-11) Hat év után fel kellett szabadítani a héber rabszolgákat is. (2 Mózes 21, 2-6) A Deuteronomium indoklást is ad a rabszolgák felszabadításának törvényére. „Emlékezz arra, hogy rabszolga voltál Egyiptomban, de kiváltott téged Istened az Úr. Ezért parancsolom ezt ma neked.”⁵³ A szombatév is a múltra, Isten szabadítására emlékeztetett, és ebből vont le következtetéseket, határozott meg követelményeket a jelenben élő nemzedékek számára.

E A nagy örömnép éve

A hetedik szombatév után következő 50. év volt a nagy örömnép éve. Ekkor a hetedik hónap tizedik napján országszerte meg kellett fújni a kürtöt, és ez jelentette az év kezdetét. Ez is a szabadulásra emlékeztető örömnép volt, ami szabadulást hozott a héber rabszolgáknak, a földekre visszatérhetett eredeti tulajdonosa. Bár a kürtölés éve egy szombatévet követett, a földet ebben az esztendőben is paragon kellett hagyni. (3Móz 25, 8-22)

Összefoglalásként elmondható, hogy az Istenről való tudás, Isten ismerete a megélt tapasztalatból származik, és megköveteli, hogy az ember alávesse magát Jahve akaratának. Ez az engedelmisség bizonyítja, hogy valóban ismeri Istent. Papok, próféták, rabbik, az Ószövetség korának tanítói nem csupán elméleti ismereteket közvetítettek a világot teremtő, és választott népe sorsát szíven viselő Istenről, hanem igyekeztek engedelmisségre,

⁵¹ Derencsényi István: *Engesztelés napja*. In: Keresztyén Bibliai Lexikon I kötet Budapest, 1993, Kálvin. 385-386. 386.

⁵² Schultz, Samuel J: *Üzen az Ószövetség*. Budapest, 1992, KIA. 76.

⁵³ 5Móz 15,15

istenfélelemre is buzdítani. Részben a közösen megélt ünnepeken, rítusokon keresztül, részben az állandóan ismételt és ezzel rögzített szóbeli tanítás segítségével.

Az ünnepek egyrészt arra emlékeztettek, hogy mit cselekedett Isten a történelemben, de egyben azt is üzenték, hogy a jelenben és a jövőben is szabadítóként tekinthet Rá a szövetség népe. Azáltal emelkedtek ki a hétköznapiak sorából, hogy a jelenben élő embert a történelemben munkálkodó Istennel hozták kapcsolatba.

1.1. 2. Prozeliták és „istenfélők” az intertestamentális korban

A diaszpóra-lét vonta maga után a missziói elkötelezettség megerősödését a hellenizmus idején. A diaszporában élők nagy erőfeszítéseket tettek, hogy minél több pogányt nyerjenek meg a zsidó vallás számára. Azért volt olyan sok a prozelita, mert mindenfelé éltek zsidók, akik a saját környezetükben hitelesen tudták megszólítani, és a Tórához vezetni pogány ismerőseiket.⁵⁴

A görög filozófia nem támasztott szigorú erkölcsi követelményeket, ezzel szemben a zsidó vallásban szoros egységet alkot a tanítás és az élet. Ez a következetesség jelentős vonzerőt gyakorolt a pogány környezetre. A zsidó vallás hosszú múltja ugyancsak értéként jelent meg a korabeli világ számára.⁵⁵

A 'tudás' héber megfelelője a 'yada.' Ennek a Septuagintában a 'ginoskein' felel meg. A görög filozófiában a *ginoskein* elsősorban intellektuális értelemben vett tudást jelentett. A zsidók számára a *yada* sokkal inkább a szív, mint az értelem döntése volt. Hozzá tartozott a tudatos és aktív elköteleződés a mindennapi élet során. Jellemző, hogy a zsidóknak nincsen pontos kifejezése az értelemre, intellektusra. Számukra fontosabb az objektív igazolásnál az érzélem, tapasztalat segítségével megszerzett tudás. A tanulás fogalmát ebben az értelemben használják.⁵⁶

A zsidó misszió eredményeképpen két csoport alakult ki, a prozeliták és az „istenfélők”. A különbség az volt közöttük, hogy míg a prozeliták vállalták a körülmetélkedést is, elvégezték a számukra meghatározott tisztulási szertartást és bemutatták az előírt áldozatot, addig az „istenfélők” ezt nem tették meg. Ugyanakkor ők is elfogadták a monoteizmust, és igyekeztek megtartani a mózesi törvényeket.⁵⁷ Ezek az „istenfélők” és a zsidó monoteizmussal szimpatizálók számára jelentős vonzerőt jelentett a keresztyénség, amit „korlátok nélküli zsidósággént” értékelhettek kezdetben.⁵⁸

⁵⁴ Kovács Károly: *Hellenizmus, Róma, zsidóság*. Köln-Bécs, 1969, Útitárs. 398-399.

⁵⁵ Kovács Károly: *Hellenizmus, Róma, zsidóság*. Köln-Bécs, 1969, Útitárs. 400.

⁵⁶ Groome, Thomas H: *Christian Religious Education*. New York, 1980, Harper and Row. 141.

⁵⁷ Kovács Károly: *Hellenizmus, Róma, zsidóság*. Köln-Bécs, 1969, Útitárs. 401-402.

⁵⁸ Vladár Gábor: *A Róma 13,1-7 parainézisének kor-és vallástörténeti háttere*. Debrecen, 1996. DRK 44.

1.1.3. Tanítás az Újszövetségben

A tanításra az Újszövetség elsősorban a „didaszkó” igéket használja. Az Újszövetség korában, csakúgy mint a zsidóknál, elsősorban élőszóban folyt a tanítás, hiszen „a hit hallásból van.” (Róm 10,17.) Az öskeresztyének többsége a társadalom alsóbb rétegeihez tartozott, így az ismeretközlés módjának is alkalmazkodnia kellett a befogadók műveltségi szintjéhez.⁵⁹ A tanítás alapvető célja a tanítottak Jézus Krisztushoz való vezetése. *„Jézus Krisztus tanítványává lenni tehát azt jelenti, hogy miután tanítását megértettük, elkötelezzük magunkat Krisztus és Isten országának igazsága mellett.”*⁶⁰

A tanító (didaszkalosz) kifejezés gyakori a profán görög irodalomban. Az Újszövetség használja Keresztelő Jánosra (Lk 3,12) vagy tekintélyes zsidó vallási vezetőkre is (Lk 2,46 Jn 3,10). A szó mintegy 60 újszövetségi előfordulásából több mint 30 Jézusra vonatkozik.⁶¹ A rabbi és tanító kifejezéseket általában szinonimaként használták. Ez azt sugallja, hogy a tanító cím nem jelentett hivatali pozíciót, sokkal inkább egy csoport vezetőjét jelölte.⁶²

A tanítás közvetlen kapcsolatban állt a kereszttel. A keresztes az azt fejezi ki, hogy a megkeresztelt új életbe lépett be. A vízben való alámerülés az óember halálát, a vízből való felbukkanása az új ember születését jelképezi. Mindez abban a tudatban történt az ősegyházban, hogy Krisztus visszajövele a küszöbön áll. Az etikai alapállás az eszkatológiában gyökerezett.⁶³

1.1.3.1. A felnőtteket tanító Jézus

Jézus azzal kezdte messiási szolgálatát, hogy tanítványokat választott ki, és hívott el maga mellé. Velük együtt járta be Galileát, és tanított az utcán, házban, zsinagógában, hegyen, mezőn vagy akár egy hajóból. Ugyanakkor tanított a zsinagógában is, sőt a Biblia feljegyezte egy olyan alkalmat, amikor liturgikus prédikációt tartott a názáreti zsinagógában (Lk 4,16-27). Igehirdetésének különlegességét kortársai abban látták, hogy *„úgy tanította őket, mint akinek hatalma van, és nem úgy, mint az írástudók.”* (Mt 7,29)

A tanítás végigkísérte egész földi szolgálatát, Nikodémus is Istentől küldött tanítóként szólította meg, amikor felkereste egyik éjjel. (Jn 3,2) Szavai elsősorban a felnőttekhez szóltak, őket hívta el tanítványának, de a gyerekeket is közel engedte magához. (Mt 19,13-15, Lk.9,48). Amikor Jézus Krisztust, mint felnőttekkel foglalkozó tanítót jellemezzük,

⁵⁹ Kiss Tihamér László: *A kátétanítás módszereinek történeti ismertetése*. Szeged, 1938. (a szerző kiadása) 12.

⁶⁰ Brummelen, Harro van: *Istennel az osztályteremben*. Budapest, 1996, ACSI. 7.

⁶¹ Parker, Pierson: *Teacher*. In: Buttrik, Kepler et al. (ed.): *The Interpreter's Dictionary of the Bible*. Volume 4. New York-Nashville, 1962, Abingdon. 522-523.

⁶² Parker, Pierson: *Teacher*. In: Buttrik, Kepler et al. (ed.): *The Interpreter's Dictionary of the Bible*. Volume 4. New York-Nashville, 1962, Abingdon. 522-523.

⁶³ Conzelmann, Hans: *An Outline of the Theology of the New Testament*. London, 1976, SCM Press LTD. 90.

elsősorban arra a kérdésre keressük a választ, hogy kik között és milyen módszerekkel fejtette ki tanítását.

Az esszéus gyakorlattal ellentétben szavait nem a beavatottak szűk köréhez intézte, hanem egész Izraelhez.⁶⁴ Elsősorban nem a társadalom vezető rétegeit, vagy a vallási elit tagjait szólította meg, hanem a kiközösítetteket, megvetetteket és az iskolázatlan, vidéki lakosságot (Mt 9,10-13). Tanításait gyakran mondta el példázatokban, parabolákban. A parabola nem ismeretlen műfaj Jézus korában, a rabbinikus irodalom általánosan elterjedt tanítási formája volt.⁶⁵ Mivel jól ismerte az írásokat, pontosan tudta idézni azokat, utalt rájuk prédikációi során. Tanítása nyitott volt, szavai mindenkihez szóltak, ám a szűkebb munkatársi kör számára magyarázó megjegyzéseket is fűzött szavaihoz.⁶⁶ Alkalmazkodott a környezethez prédikációi nyelvezetében, stílusában is. Egyszerű, közérthető, ugyanakkor rendkívül vizuális volt. Az elvont gondolatokat konkrét képek, példák segítségével tette közérthetővé. Ezért szavai érdekesek voltak, vonzották az embereket, és megragadtak az emlékezetben.

Jézus korában a törvény egyrészt az írott Tóra, másrészt annak szóbeli kiegészítése, a Halaka volt. A Kr.e. második században alakult ki az a vélemény, hogy a szóbeli Tóra ugyanolyan súlyú, mint az írott.⁶⁷ Jézus azonban nem osztotta ezt a véleményt. Az Ószövetség világában élt, gyakran idézte a zsoltárokat, prófétákat, hatott rá Dániel apokaliptikája. A Pentateuchost olyan írásnak tekintette, amelyben Isten akarata normaként jelenik meg az ember számára. Részt vett a kultuszban, megtartotta az év előírt vallási ünnepeit tanítványjaival együtt.

A Halakához való viszonya teljesen más volt. Radikálisan visszautasította azt, különösképpen a szombat rabbinikus értelmezését. Ez életveszélybe is sodorta. A szombattal kapcsolatos magatartása a Mk 2,27 alapján érthető meg. Eszerint Isten az emberért adta a szombatot. Emellett a tisztasággal kapcsolatos szóbeli hagyományt is elutasította (Mk 7,1-8). Élesen szembefordult a szokásokkal, amikor ellentétbe állította az ételt és a szavakat azzal, hogy kijelentette, az étel nem teheti tisztátalanná az embert (Mk 7, 15-16).⁶⁸

Tanításának középpontjában Isten királyságának eljövetele áll.⁶⁹ Tanításának visszautasítóit démonikus erők uralma alatt élőknek tekintette, ezért természetes módon

⁶⁴ Vermes Géza: *A zsidó Jézus*. Budapest, 1995, Osiris. 37.

⁶⁵ Vermes Géza: *A zsidó Jézus*. Budapest, 1995, Osiris. 38.

⁶⁶ Vermes Géza: *Jézus változó arcai*. Budapest, 2001, Osiris. 170.

⁶⁷ Jeremias, Joachim: *New Testament Theology*. London, 1978. SCM Press LTD. 204.

⁶⁸ Jeremias, Joachim: *New Testament Theology*. London, 1978 SCM Press LTD. 209-211.

⁶⁹ Läßle, Alfred: *Kleine Geschichte der Katechese*. München, 1981, Kösel. 30-34.

gyakorolta az exorcizmust. Használta az Isten királyságával szembeállított ördög királysága kifejezést is (Mk 3,24).⁷⁰

Tanítása szerint Isten országának eljövetelét nem a pogányok, hanem az engedetlen izraeliták akadályozzák, akik nem tartanak bűnbánatot, és nem hisznek az evangéliumban. A bűnbánatra való felszólítás már Keresztelő János igehirdetésének is központi mondanivalóját adta. Tanításai saját népéhez szóltak (Mk 7,27), ám a pogányokkal kapcsolatban türelmet, szeretetet, megbocsátást kért tanítványaitól. (Lk 6, 27-35). Tudatlanságukért nem hibáztatta őket, ám nem is helyeselte azt.⁷¹ Jézus követőinek tovább kellett adniuk, amit mesterüktől tanultak. A tanítványok elfogadása vagy visszautasítása magának Jézusnak az elfogadását vagy visszautasítását jelentette. (Mt 10,40; Lk 10,16).Jézusnak és követőinek egysége az egyház alapja. A tanítványok részt vállalnak mesterük szolgálatában, de szenvedésében is.

1.1.3.2. Az apostolok mint tanítók

Jézus azonban nem csak maga tanított, de tovább is adta a tanítás szolgálatát tanítványainak. (Mt, 28,18-20) A keresztség szereztetési ígéje egyben a katechézis egyházi gyakorlatának elindítója. A misszió, a tanítvánnyá tétel parancsa és a keresztelezésre való felszólítás már itt összekapcsolódik. „*Mielőtt valakit a keresztség által az egyházba felvettek volna, megtanították a keresztyén hit lényegére, megismertették vele az Úr Jézus személyét és kijelentését.*”⁷² A hitvallástétel, amely a keresztség kiszolgáltatásának feltétele volt, ennek a tanításnak lett az eredménye.

Az apostoli korban általános volt a zsinagógákban való prédikálás. Emellett már ekkor is találunk példát a kisebb közösségben történő tanításra.⁷³ Több apostoli levél utal a gyülekezet tanításának jelentőségére.⁷⁴ Az apostoli levelekből rekonstruálható a kor igehirdetési gyakorlata. Conzelmann az ősegyház prédikációinak három fő típusát különbözteti meg:

- a. A megváltás ígéletét követi a hitvallás, majd a tanítás. Erre a formára vezethető vissza a Római, a Galata, a Kolossé, és az Efézusi levél.
- b. Az üdvörtörténet kiemelkedő alakjainak és eseményeinek történeti áttekintését a jelenre alkalmazott didaktikus következtetés zárja. (ApCsel 7; Zsid 11)

⁷⁰ Grayston,K: *Teaching of Jesus*. In: Buttrik, Kepler et al. (ed.): The Interpreter's Dictionary of the Bible. Volume 4. New York-Nashville, 1962, Abingdon. 526.

⁷¹ Grayston,K: *Teaching of Jesus*. In: Buttrik Kepler et al. (ed.): The Interpreter's Dictionary of the Bible. Volume 4. New York-Nashville 1962, Abingdon. 526.

⁷² Szele Miklós: *A népiskolai keresztyén vallástanítás módszertana*. Debrecen, 1925. (k. n.) 8.

⁷³ Az ApCsel 20,20 arról tudósít, hogy Pál a nyilvános tanítás mellett házanként is tanította a gyülekezet tagjait.

⁷⁴ ApCsel 18,11 Róma 6,17 1Kor 4,17 1Kor 14,26

c. A keresztyén létforma újdonságának ellentétbe állítása a múlttal. Gyakori az „egykor” és „most” ellentétpárok alkalmazása. (Róm 7,5-6; Gal 4,3-4)⁷⁵

A tévtanítókkal (pszeudodidaskalosz) és tévtanításokkal folytatott szakadatlan küzdelem az ősgyülekezet életének fontos mozzanata.⁷⁶ A tévtanítók működése mindig viszályt, békétlenséget, vetélkedést, szakadást eredményez a közösségen belül. (1Tim 6,3-4) Pál apostol a tévtanítók három jellegzetes vonását emeli ki: a gyülekezeti közösségen való kívül maradást, az apostoli tanításnak való engedetlenséget (miközben magukat tanítónak és prófétának mondják) és az üres fecsegést, amely nem szolgálja a gyülekezet épülését.⁷⁷

Az Újszövetségi Szentírás könyvei a tanítás kifejezésére elsősorban a didaskó igét és annak változatait használja,⁷⁸ míg a katechéo mindössze hét alkalommal fordul elő. Boross Géza úgy véli, hogy a magyarázat az óegyház oktatási rendszerében rejlik. *„Eszerint a katechézis a megkeresztelendő, leendő gyülekezeti tagok keresztségi oktatása volt. Ezzel szemben a didaskalia a már gyülekezeti taggá lett hívők, a már megkereszteltek oktatása, mai szóval 'továbbképzése' vagy 'hitmélyítő kurzusa' volt.”*⁷⁹ A hívők oktatása ugyanis nem ért véget a keresztteléssel, a tanítás a gyülekezeti élet szerves részét képezte az igehirdetés és diakónia mellett.

Az Újszövetségi iratokban nincsen konkrét utalás a gyerekek nevelésére. Íróik sokkal inkább a felnőttek között folytatott tanítói-missziói munkára koncentrálnak. *„Amikor az Újszövetség tanulásról beszél, akkor azon mindig hittartalmak missziói illetve építő jellegű továbbadását érti felnőttek és nem gyermekek számára.”*⁸⁰ Ebben az értelemben használja Pál a felnőttiség kategóriáját az efézusi levélben (Ef 4,13-15). A felnőttiség egyenlő a hitben való érettséggel. Felnőtt az, akit nem tántorítanak el a különböző tévtanítások a Jézus Krisztusban megjelent igazság mellől. A lélekben kiskorú ember sodródik a különböző tanításokkal, nem képes a végleges elköteleződésre.

1.1.3.3. Óskeresztyén házi táblák az apostoli iratokban

A hellenista világban a három nemzedék együttélése vált a meghatározó életformává. Az önellátó gazdálkodás korában ez gazdasági szükségszerűség is volt. A nagycsaládok meghatározó alakja a korlátlan hatalommal rendelkező családfő volt. Ez a családmódel, az 'oikos', egy sajátos hellenista műfajnak, az „oikonomia-traktátusoknak” lett központi témája.

⁷⁵ Conzelmann, Hans: *An Outline of the Theology of the New Testament*. London, 1976, SCM Press LTD. 88-89.

⁷⁶ 1Tim 1, 9-10. 2Tim 3,10. Tit 2,1. 2,7. 2,10.

⁷⁷ Vladár Gábor: *Tévtanító*. In: Bartha Tibor (szerk): *Keresztyén Bibliai Lexikon II. kötet* Budapest, 1995, Kálvin. 602.

⁷⁸ Läßle, Alfred: *Kleine Geschichte der Katechese*. München, 1981, Kösel. 36-40.

⁷⁹ Boross Géza: *Biblia és gyülekezetépítés*. Budapest, 1992. (k. n.) 145-146.

⁸⁰ Németh Dávid: *Hit és nevelés*. Budapest, 2002, KGRE Hittudományi Kar. 12.

A család életrendjét tárgyaló szövegek foglalkoztak a férj, feleség, szülők, gyermekek, rabszolgák kötelességeivel, valamint a háztartás és gazdaság helyes vezetésének kritériumaival. Az Újszövetségben található házi tábláknak modelljei lehettek ezek az oikonomia-traktátusok.⁸¹

A hellenista világ minden pontján ismertek voltak olyan házi táblácskák, amelyek sokszor verses formában tartalmaztak hit és erkölcsi szabályokat, vagy egyszerűen csak bűnök és erények katalógusát. Ezt a hellenista formát használta fel a diaszporában élő zsidóság is a pogányok közötti misszióban. Ezt átvették a prozeliták és a palesztinai zsidók is. Nem meglepő, hogy a keresztyének is természetesnek tartották a hit és erkölcsi oktatásnak ezt az akkoriban közismert módszerét.⁸² Ugyanakkor miközben átvették a formát, a tartalmat átalakították. „A keresztyéneknél használatos házi táblákat erős revízió alá kezdték venni és a nem kívánatos elemeket elhagyva igyekeztek az Úr Jézustól vett mondásokkal helyettesíteni illetőleg kiegészíteni azokat.”⁸³ Több újszövetségi iratban kimutathatók a házi táblák hatása. Ezek elsősorban a keresztyén család házi rendjét rögzítik (Kol 3,18-4,1; Ef 5,21-6,9), de általánosabb intésekre is akad példa (Tit 2,1-10; 1Jn 2, 12-14). Hasonló intések olvashatók több, az első századokból származó nem kanonikus iratban is.⁸⁴

Conzelmann szerint az apostoli levelekben előforduló erkölcsi szabályokat tartalmazó feliratok két tartalmi csoportra oszthatók. Egyik az erények és bűnök katalógusa, másik a házi táblaké. Mindkettő esetében a hellenista eredetet valószínűsíti.⁸⁵

1.1.3.4. Néhány példa a tanítás formáira Pál apostol leveleiből

A teljességre törekvés igénye nélkül néhány példán keresztül mutatjuk be a következőkben, hogy a tanításnak milyen sokféle formájára bukkanhatunk a páli levelekben.

Az apostol több alkalommal hivatkozik személyes életpéldájára.⁸⁶ Nyíltan ír korábbi keresztyénüldöző tevékenységéről, hogy ezzel is érzékeltesse, mekkora csoda történt vele, mekkora fordulatot vett az élete. Máskor ószövetségi példák segítik a mondanivaló érzékletes ábrázolását.⁸⁷ A stilisztikai alakzatok közül szívesen használja az ellentétet,⁸⁸ párhuzamot⁸⁹ és a paradoxont⁹⁰ Gyakran vesz képeket a mindennapi életből, így teszi szemléletessé

⁸¹ Vladár Gábor: *A Róma 13,1-7 parainézisének kor-és vallástörténeti háttere*. Debrecen, 1996, DRK. 39-41.

⁸² Kiss Tihamér László: *A kátétanítás módszereinek történeti ismertetése*. Szeged, 1938, (szerző kiadása) 12-13.

⁸³ Kiss Tihamér László: *A kátétanítás módszereinek történeti ismertetése*. Szeged, 1938, (szerző kiadása) 13.

⁸⁴ Pl. Barnabás 19; 5-7, Didakhé 4, 9-1; 1Kelemen 21,6-9

⁸⁵ Conzelmann, Hans: *An Outline of the Theology of the New Testament*. London, 1976, SCM Press LTD. 91.

⁸⁶ pl. Gal 1,13-24 Fil 1, 12-24 3, 4-8

⁸⁷ pl. Gal 3, 6-9; Róm. 4,1-25; 1Kor. 1,19

⁸⁸ pl. Róm 5,12-21; 1Kor 1,18; Gal. 5, 19-24; Ef 2,19

⁸⁹ pl. 1Kor 15, 12-20; 2Tim 2, 11-13

⁹⁰ pl. Gal. 2, 19-20; Ef. 2,1

mondandóját. Használja többek között a harcos, a versenyző és a földműves képét (2Tim 2, 4-6); a cserépedényt az emberi élet metaforájaként (Róm 11,17-18). Nem riad vissza a nyílt vitától,⁹¹ hivatkozik leveleire,⁹² és emlékeztet korábbi személyes tanításaira. Könnyen megjegyezhető, szentenciaszerű mondások is előfordulnak leveleiben, amelyek közül némelyek közmondássá is váltak. „*Tudjuk pedig, hogy aki szűken vet, szűken is arat, és aki bőven vet, bőven is arat*” (2Kor 8,6.)

A 2Tim 2,2 kifejezetten didaktikus jellegű utasítást ad a majdani tanítók „képzésére” vonatkozóan: „*És amit tőlem hallottál sok tanú előtt, azokat add át megbízható embereknek, akik mások tanítására is alkalmasak lesznek.*”

Összegzés

Az Ószövetség korában többféle formáját is láthattuk a felnőttek felé irányuló tanításnak. Közös bennük, hogy a tanítás Isten szabadítására emlékeztet, és ezzel a Szövetség szellemében folytatott életre kíván vezetni. Ebben a törekvésben jelentettek segítséget a közösen megélt ünnepek, amelyeknek újra és újra ismétlődésével az Ószövetség népe számára megvalósult az „élethosszig tartó tanulás” eszménye. A Szövetséghez való hűségre buzdítanak a papok, próféták, írástudók, erre figyelmeztetnek a bölcsességirodalom alkotásai.

A fogság után a felnőttoktatás fő színtere a tanház volt, ahol intézményhez kötött „formális felnőttképzés” folyt. A másik meghatározó helyszín a zsinagóga, ahol a felnőttek számára főleg az istentisztelet keretén belül folyt a tanítás. Ez a mai terminológiával iskolarendszeren kívüli, nem formális felnőttoktatásnak nevezhető „képzési forma.” Volt szerepe az informális tanításnak is, hiszen az étkezések kapcsán összejövő barátok, rokonok között szintén gyakori volt a tanítás.⁹³

Az Újszövetségben tovább folytatódik az a vonulat, amely szerint a tanulás célja az emberi élet Isten akaratahoz való igazítása. Isten tökéletes akarata és végleges Kijelentése Jézus Krisztus személyén és munkásságán keresztül ismerhető meg (Mt 11,27; Zsid 5,8). Krisztus a Törvény eredeti értelmét állította helyre azzal, hogy megtisztította a ráakódott hagyományrétegektől. A tanítás újszövetségi értelme mindenekelőtt az, hogy Jézus Krisztushoz kapcsol. (Jn 6,45). Az apostoli levelek ugyanebben az értelemben beszélnek a tanulásról, amikor figyelmeztetnek a Jézustól idegen hamis tanítók által jelentett veszélyre (Róm 16,17; Ef 4,20; 2Tim 3,14).

⁹¹ pl. Gal 1, 4-9; 2,11; 3,1-5

⁹² pl. 2Kor 2,3 ; Ef 3, 3-4

⁹³ Molnárné László Andrea: *A Tóra szerepe az első századi zsidó nevelésben.*
www.opkm.hu/konyvesneveles/2003/4/3Molnarne.html (2007. 06.27.)

Az út 'derek' gyakori szinonimája a Bibliában az ember életének, életvezetésének. Az út, miként az ember is, elindul valahonnan és megérkezik valahová. Útközben elágazások, útkereszteződések adnak lehetőséget a letérésre. Az Isten útján járó ember legfőbb jellemzője az engedelmesség (Zsolt 37,5). A tanítás feladata az, hogy megóvjon a rossz úton való járástól. Erre buzdítanak a próféták is (Zak 1,4; Jón 3,8). Isten figyeli és ismeri minden ember útját (Jób 24,23; 31,4; Zsolt 119,168; Péld 5,21). Az embereket megtett útja alapján ítéli meg (1Kir 8,32; Zsolt 146,9).⁹⁴

Az Isten által tanított ember helyes önismeretre és világismeretre juthat. Az Istentől származó tanítás segíti hozzá az embert ahhoz, hogy a világban való küldetését felismerje, és komolyan vegye. Minél alaposabb, mélyebb ez a tudás, annál mélyebb az Isten iránti alázat is.

1.2. A gyülekezet tanítói funkciói és a misszió

A katechézis, mint az egyház lényegi tevékenysége részvétel a Szentháromság Isten missziói munkájában. Az egyház és a misszió kapcsolatáról Makkai Sándor és Victor János folytatott vitát 1941-ben sok előzményt követően. Makkai szerint a misszió az egyház létéből fakadó élettevékenység. Mindennek missziói vetülete is van, amit csak tesz az egyház. Victor János ezzel szembeszállva azt fejt ki, hogy az egyház létfenntartó tevékenységétől meg kell különböztetni azt a külső aktivitást, ami szerinte a misszió lényege.⁹⁵ Az egymással szemben álló nézetek közös nevezője lehet a misszió intencionális és dimenzionális elemeinek megkülönböztetése.⁹⁶ Ez a megkülönböztetés segíthet a misszió és evangelizáció fogalmainak tisztázásában, amely a felnőttkatechézis és misszió kapcsolatának meghatározásában is segít.

A gyülekezet tanítása szoros kapcsolatban áll a gyülekezet építésével.⁹⁷ A gyakorlatban nehezen szétválasztható a két terület, hiszen a gyülekezethez újonnan kapcsolódó felnőtt számára a legtöbb esetben egy hosszú folyamat eredménye, amíg érdeklődőből elkötelezett egyháztaggá válik. Idő és sok-sok személyes élmény, tapasztalat kell, amíg „beletanul” a gyülekezeti élet rendjébe. Ezt az egyébként is nehéz és kritikus folyamatot teszi még nehezebbé, ha nem közérthető, ami az istentiszteleten történik, és nem

⁹⁴ Pope, M H: *Way*. In: Buttrik, Kepler et al. (ed.): *The Interpreter's Dictionary of the Bible*. Volume 4. New York-Nashville 1962, Abingdon. 817-818.

⁹⁵ A vita a Theológiai Szemle 1941. évfolyamának hasábjain zajlott. Makkai Sándor: *Mi a „missziói munka”?* In: Theológiai Szemle 1941. 1.31. Victor János: *A missziói munka teológiájához*. In: Theológiai Szemle 1941. 2. 84.

⁹⁶ Ld. Gonda László tanulmánya *Dimenzió és intenció* címmel. In: Gaál Sándor (szerk.): *En Christo*. Debrecen, 2004, DRHE. 187-195

⁹⁷ Boross Géza: *Biblia és gyülekezetépítés*. Budapest, 1992. 144-145.

látja meg az újonnan kapcsolatokat kereső ember a gyülekezetben a közösség iránti elkötelezettség jegyeit.⁹⁸

A tanítvánnyá tétel parancsa (Mt 28,18-20) nemcsak a misszió, hanem a katechézis számára is meghatározó. A katechézis összefügg a misszióval, hiszen a misszió célja „*megteremteni azokat a külső és belső feltételeket, amelyek lehetővé teszik a keresztyén hit kicsírázását és megerősödését.*”⁹⁹ Napjaink fontos felismerése, hogy a katechézis, az evangelizáció, a misszió nem légüres térben zajlik. A szolgálatot végzőnek tekintettel kell lennie arra a kontextusra, amelyben a katechumenus él. Korunkban hatalmas kommunikációs és kulturális szakadék választja el a szekularizált tömegeket az evangéliumtól. Hiteles evangelizáció nem lehet ennek a szakadéknak az áthidalása nélkül. Ezt szolgálhatja a kifelé irányuló evangelizáció és az egyházon belüli felnőttkatechézis. A felnőttképzés előtérbe kerülése hatással volt a terület egyházi megítélésére is. 1995-ben megjelent a Magyarországi Református Egyház Missziói Törvénye, amely szól a felnőttek felé irányuló misszió jelentőségéről. A gyülekezeti misszió főbb területei között sorolja fel a gyülekezeti bibliaiskolákat és a felnőtt katechézist,¹⁰⁰ valamint a katechézis életkori megoszlástól független különböző formáit /5§ (4)/. A belmisszió főbb területei között említi a tanfolyamokat, továbbképző alkalmakat /6§ (3)/, valamint ide tartoznak a különböző társadalmi rétegek evangéliummal való találkozását elősegítő kulturális alkalmak is. A katechézis és misszió között az teremtt kapcsolatot, hogy mindkettő az evangélium kommunikálását tartja egyik alapvető feladatának. Más-más kontextusban ugyan, de az evangélium továbbadásának ügyét szolgálják. Míg azonban a katechézis a keresztyén egyház nevelő szolgálata, a misszió az egyházon kívül élők felé is elkötelezett. A misszió az egyház határain túlra is igyekszik elvinni a Megváltásról szóló örömhírt. Jézus missziói parancsa¹⁰¹ a katechézist is a tanítványok feladataként jelöli ki.

A gyülekezeti misszió a tanítvánnyá tételt segíti elő, ennek eszköze lehet a gyülekezet tanítása. Ennek többféle formája lehet a missziói igehirdetéstől, a kiscsoportos tanításon át, a személyes missziói célzatú beszélgetésekig. A missziói törvény megfogalmazása szerint a belmisszió a reformátusság tudatát őrző, de hitét nem gyakorló, templomba legfeljebb nagy ünnepeken vagy az élet fordulópontjaihoz kapcsolódó ünnepi istentiszteleteken megjelenő szekularizált tömegeket célozza meg. A reformátusnak kereszttel, talán még konfirmáló, aztán

⁹⁸ Szabó Lajos: *A tanítás szolgálata a gyülekezetépítés tükrében* (doktori értekezés, kézirat) Budapest, 1992. Evangélikus Hittudományi Egyetem. 7-11.

⁹⁹ Fazakas Sándor: *Misszió-teológia és ekkológiológia- örökség és útkeresés*. In: Gaál Sándor (szerk.): *En Christo*, Tanulmányok a 85 éves Dr. Bütösi János tiszteletére. Debrecen, 2004, DRHE. 87.

¹⁰⁰ 1995. évi II. Törvény a MRE Missziójáról 5§ (7).

¹⁰¹ Mt 28, 18-20.

a gyülekezetből eltűnő fiatalokat és családjaikat. A kapcsolatfelvétel akkor valósulhat meg, ha a gyülekezet képes vonzó életvezetési alternatívát megjeleníteni a külvilág számára, és ezt a „keresztyén alternatívát” tudja hitelesen kommunikálni is.

Egyre többen vannak azonban ma olyan felnőttek közöttünk, akik nem szakadtak el az egyháztól, mert soha nem is voltak vele kapcsolatban. A külmiszió a 21. századra nem csupán a távoli földrészek „bennszülött” törzsei felé irányulhat, Magyarországon is helye van. A gyülekezeti miszió során végzett tanítás közvetlen módon hat a katechumenek családjában is. A nem keresztyén családokban hitre jutók példája nyílt provokáció a keresztyénségtől távolságot tartó családtagok számára. A keresztyénné lettek értékrendjének, életformájának változása megkerülhetetlen kérdőjelként áll a család, barátok, ismerősök előtt, amelyhez valamilyen módon viszonyulni szükséges. A hárítás különböző mechanizmusai mellett¹⁰² megjelennek a pozitív megerősítő reakciók is az előző generációk vallási kötődéseire való hivatkozások. Az is tipikus jelenség, hogy az értetlenség, a kíváncsiság vezet el házastársat, szülőt vagy gyermeket Krisztus közelébe. Az a felismerés, hogy a keresztyénség a 21. században is érvényes és sokak számára vonzó alternatívaként jelentkezik a piac törvényei által irányított világban, sokakat elbizonytalanít.¹⁰³

Bütösi János David J. Bosch misziológiai alapvetésének eredményeit áttekintve¹⁰⁴ leszögezi, hogy a miszió tágabb értelmű fogalom az evangelizációnál. „*Miszió jelzi azt a teljes feladatot, amellyel Isten az egyházat a világ üdvösségére beállította.*”¹⁰⁵ Az egyház tanítói, diakóniai és egyéb szolgálatai is részét képezik a misziónak, tehát azok a dimenziók, amelyek nem tartoznak a szorosan vett evangelizáció körébe. Az evangelizáció az egyház misziójának kiemelt fontosságú területe. Bizonyosságtétel Isten üdvözítő akaratáról, tetteiről. Így a referenciális emotív és felhívó funkciók szétválaszthatatlanok az evangelizációban. Röviden: az evangelizáció meghívás az Isten országába. A tanítás, a katechézis munkája a meghívás elfogadásával veheti kezdetét. A közvetített üzenet nem légi üres térben ér célhoz, annak hatékonyságát nagymértékben befolyásolja az üzenet közvetítőjének hitelessége. „*A hívő közösség életének bizonyosságtétele az evangélium útegyengetője. Ahol ez nincs jelen, evangelizációnk hihetősége veszedelmesen meggyengül.*”¹⁰⁶

¹⁰² Néhány példa a leggyakoribb szlogenekre, amelyek a kérdés hárítását célozzák: „Nem tud mit kezdeni problémáival, ezért a vallásba menekül. Nem baj, rosszat ott nem tanul. Neki is kell hinni valamiben.”

¹⁰³ A Debrecen-Nagyterdei gyülekezetben felnőtt katechézisben részt vevők és a gyülekezetbe felnőttként bekapcsolódó gyülekezeti tagok személyes beszámolóit is hasonló tipikus viszonyulásokról számolnak be. (A szerző nem reprezentatív felmérése alapján 2005)

¹⁰⁴ Bosch, David J: *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*. New York, 1992, Mary-Knoll.

¹⁰⁵ Bütösi János: *A misziológia mint teológiai tudomány*. Debrecen, 1995. 149.

¹⁰⁶ Bütösi János: *A misziológia mint teológiai tudomány*. Debrecen, 1995. 151.

A gyülekezet és az egyes ember helyének megtalálásához a közösségben tanításra van szükség. Ezért „*pásztorokat és tanítókat rendelt az Úr, hogy ezek ajka által taníthassa övéit.*”¹⁰⁷ A tanítás sosem ér véget, folyamatos tevékenység Isten népe számára. „*Mert nem is engedi a mi gyengeségünk, hogy ezt az iskolát otthagyjuk, amíg mint tanítványok egész életünket abban el nem töltöttük.*”¹⁰⁸ A gyülekezet nem önmagába zárkózó közösség, megbízatása az evangélium hirdetésére, a tanításra vonatkozik.¹⁰⁹ Az életkorban, műveltségben, érdeklődési körben való sokszínűség, a másokra való hatás szándéka természetes a gyülekezet közösségében is. Vannak tudatos, szervezett tanítói alkalmak, de nagy szerepe van a személyes, informális viszonyokon keresztül megjelenő tanításnak is. A gyülekezetet a személyes, informális kapcsolatok bonyolult hálózata jellemzi. Ez a bizalmas viszony ideális terepe a tanulásnak. Az együttműködő, egymást bátorító attitűd szintén az eredményes tanulás feltételei közé tartozik.¹¹⁰

A tanulás nem ér véget az iskolák befejezésével, a 21. század elején az egész emberi életet végigkísérő tevékenységként kezelik. A keresztyén tanítás természetes közege a helyi gyülekezet. Ez azért van így, mert a keresztyénség nem csupán elsajátítható tantételek összessége, amit bármilyen ismeretterjesztő tanfolyamon meg lehet tanulni. A megszerzett ismeretek nem öncélúak, a gyülekezetiorientált tanítás a hitbeli elköteleződést segíti. A keresztyén közösség befogadó szeretete, a hit atmoszférája, a Krisztushoz, mint középponthoz való folytonos igazodás jelenti azt a többletet, amely megkülönbözteti a gyülekezetben folyó tanítást minden más iskolarendszerű vagy azon kívüli képzési formától.

Az is természetes, hogy a gyülekezet különböző rétegei másfajta képzési formákat és tartalmakat igényelnek. A külső környezettel nap mint nap közvetlenül kapcsolatot tartó gyülekezetek sokkal érzékenyebben tudnak reagálni az újabb és újabb kihívásokra, mint a kötött tanterv alapján dolgozó oktatási intézmény, vagy egyfajta gondolatmenetre felfűzött egyesületi képzés. Ezen a helyen a gyermekek és fiatalok tanításával nem foglalkozunk, csak a felnőttek gyülekezetiorientált képzési formáit tekintjük át.

Tanításra a gyülekezet egészének, minden korosztálynak és gyülekezeti csoportnak szüksége van. Az ősegyházban egészen a római birodalmi egyház kialakulásáig természetes volt, hogy a tanítás elsősorban a felnőttek felé irányul. A keresztelest előkészítő katechumenátussal nem ért véget a tanítás, a „formális oktatást” követte a keresztség utáni „nem-formális” és „informális” képzés. A keresztyénség kizárólagos államvallássá tétele után

¹⁰⁷ Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*. /1559/ 2. kötet. Pápa, 1910. IV. 1.1.

¹⁰⁸ Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*. /1559/ 2. kötet. Pápa, 1910. IV. 1.4.

¹⁰⁹ Mt 28, 18-20.

¹¹⁰ Eason, Steven P: *Tanítványképzés, vezetőképzés*. Debrecen, 2006, Debrecen-Nagytemplom. 36-37.

(380) a katechézis elsősorban a gyermekekre irányult. Ez az állapot a katechézis elszorvadását, formálissá válását eredményezte. A folyamat egészen a reformáció koráig tartott. A felvilágosodással együtt megjelenő szekularizáció, az egyháztól való egyre tömegesebb mértékűvé váló elfordulás irányította újra a figyelmet a felnőttek tanítása felé.

Magyarországon és az 1945 után szovjet befolyási övezetbe került kelet-európai országokban a gyülekezeti felnőttkatechézis gyakorlatilag nem működhetett. De ezt megelőzően a század első felében is meg kellett küzdeni a folyamatosan terjedő szekularizációval. Az elvilágiasodás legsúlyosabb következményének a gyülekezeti közösség talajvesztését, elbizonytalanodását tartotta. Ebből következik, hogy a megoldás irányát is a gyülekezetek építésében kell keresni.

A gyülekezetek építése kifejezetten tanítói feladat. Annál is inkább, mert a hagyományos népegyházi keretek továbbélése és az individualizálódó, szekularizálódó társadalom között érezhető ellentmondás feszül, amely számos égető kérdést vet fel: Miért keresztesztetik meg gyermekeiket, kérik Isten áldását házasságukra, temetetik el egyházi szertartás szerint közeli hozzátartozóikat nagy százalékban azok, akik maguk nem gyakorolják vallásukat a hétköznapiakban? Mi magyarázza ambivalens viszonyulásukat az egyházhoz? Burgalassi olasz vallásszociológus szerint a magyarázat kulcselemei a tradíció és a tradíciót támogató társadalmi kontroll.¹¹¹ A kiüresedő vallási formák, elfelejtett értelmű szertartások még akkor is tovább élnek, amikor belső tartalmuk, valamikori igazságuk rég köddé vált.¹¹² A hagyomány, a konvenció sokak számára önmagában jelent értéket, és egyre többek fejében elválik eredeti jelentésétől. Sztereotípiákban gondolkodva könnyen tipizál az ember, így nem kell a kényelmetlen evangéliummal szembesülnie, szeme előtt a „vallásos ember, a vallás jelensége” áll csupán. A feladat tehát nem elsősorban „vallásos ismeretek nyújtása”, hanem hívogató, az evangélium felkínálása az élet értelmét kereső modern ember számára.

A tanítás, a gyülekezet minden rétege számára kidolgozott képzés az egyház kézenfekvő, logikus válasza a szekularizáció kihívására. Sebestyén Jenő már 1938-ban kifejtette, hogy a tanítás, a teológiai műveltség szintjének emelése az egyházi élet fellendülésének alapfeltételét jelenti.¹¹³ Az ismeretben, Isten iránti bizalomban és engedelmisségben egyaránt gyarapodó, növekvő gyülekezetek lehetnek olyan közösségek, amelyek pusztán létükkel is vonzást gyakorolnak környezetükre. A gyülekezet képviselőiben

¹¹¹ Burgalassi felmérését és következtetéseit ismerteti Tomka Ferenc: *Intézmény és karizma az egyházban*. Budapest, 1997, Márton Áron Kiadó. 55.

¹¹² Boross Géza: *Biblia és gyülekezetépítés*. Budapest, 1992. (k. n.) 78-79.

¹¹³ Sebestyén Jenő: *A református ember teológiai műveltsége*. In: Magyar Kálvinizmus 1938. 53-63.

segítő szerepben fellépő tanító indirekt módon azt is kifejezi tevékenységével, hogy az egész közösség számára is fontos a tanításra/segítségre szoruló másik. A tanítást végzők nemcsak tudásukkal, felkészültségükkel, hanem ezek mellett és ezeken túl teljes személyiségükkel, személyes hitelességükkel vagy hiteltelenségükkel, elkötelezettségükkel vesznek részt a tanulási-tanítási folyamatban. Ezért lényeges a tanítást végzők kiválasztása. A gyülekezet vezetői, munkatársai közül a korábbi szolgálatok mutatják meg, hogy kik az igazán alkalmas személyek a tanításra. Azok, akik ismereteiken túl személyiségükkel, hitükkel is képesek nevelni.

A gyülekezethez formálisan nem tartozó, de családi, baráti kapcsolatokon keresztül a közösséghez kötődő érdeklődők számára szervezett, a keresztyén hit alapjairól szóló bevezető jellegű sorozatok beletartoznak az egyház tanítói feladatába. Az érdeklődőket elsősorban mindennapi tapasztalataikon, személyes életproblémáikon keresztül lehet megközelíteni, és bemutatni, hogy az egyházban érvényes és aktuális válaszokat kaphat kérdéseire a posztmodern kor embere is. Ilyen területek a családi élet, az egyes életszakaszokba való átlépés problémái, vagy az etikai kérdések. Ezekben a keresztyén válaszok érvényességét a környezete számára hiteles egyháztagok élete, és maga a gyülekezet léte is igazolja. A gyülekezetben folyó tanítás többletét a személyesség, az elkötelezettség légköre adja. Az, hogy nem csupán az ismeret a fontos, hanem az ismeret Isten embert megszólító szeretetének felismeréséhez vezet el. Ebben a szolgálatban a katechétának mindenek előtt segítőkész funkciója van.¹¹⁴ Miközben a hit elemeit tanítja, személyes érintettségét sem rejtve véka alá egyben példát, mintát is ad tanítványainak. *„Hitet közvetlenül nem taníthatunk, de hittel taníthatunk, és hitünkéről tanúskodhat tanítási munkavégzésünk.”*¹¹⁵

A már hitre jutott egyháztagok számára a hitmélyítő alkalmak rendszere biztosítja a tanulás lehetőségét. Ezek célja a hívő ember tanítása. Erre nagy szükség is van, mert a felnőttként a gyülekezethez kapcsolódóknál sok esetben évtizedek mulasztását kell pótolni, amikor a réges-régen rögzült félígazságok, gyerekkori félreértések, előítéletek, biblikusnak gondolt, valójában a Szentírástól idegen gondolatok ellen kell felvenni a küzdelmet. A Szentírás alapos ismeretére segítőkész, a teljes Írás összefüggéseire figyelő szemlélet formálása mellett a biblikus egyházkép kialakítása jelent fontos feladatot ennél a csoportnál.

A tanítás következő szintje a már szolgálatokat vállalók munkáját segítőkész képzések. Ez lehet az egyháztagok körében végzett rendszeres, tematikus vagy informális felkészítő képzés,

¹¹⁴ Fodor László-Tomcsányi Teodóra: *Segítő kapcsolat, segítőkész szindróma, segítőkész identitás*. In: Jelenits István-Tomcsányi Teodóra (szerk.): *Egymás közt, egymásért*. Budapest, 1990, Híd. 19-44.

¹¹⁵ Szabó Lajos: *A tanítás szolgálata a gyülekezetépítés tükrében*. Teológiai doktori értekezés (Evangelikus Hittudományi Egyetem) kézirat, Budapest, 1992. 40.

vagy a már szolgálatba állt gyülekezeti munkások és választott gyülekezeti vezetők szervezett oktatása. A gyerekek és fiatalok tanítása elsősorban gyülekezeti keretben valósul meg¹¹⁶, míg a gyülekezeti munkások és vezetők képzésére vonatkozó elképzelések szerteágazóak. A gyülekezeti kísérletek mellett egyházmegyei, egyházkerületi, zsinati, valamint egyesületi és oktatási intézményekből kiinduló kezdeményezések is szép számmal megjelentek az 1990 óta eltelt időszakban. Bár a gyülekezeti képzések nem adnak a munkaerőpiacon hasznosítható oklevelet, jelentőségük ennél mégis sokkal nagyobb. Nem az egyes részterületekre irányulnak, hanem a személyiség egészére vannak hatással. A Krisztus-hitben megerősödő, új identitást és a gyülekezetben egy második családot találó ember egészségesebb, kiegyensúlyozottabb, szociálisan érzékenyebb.¹¹⁷ Ez azonban nem elsődleges cél, hanem következmény. A gyülekezetben folyó tanulás segít a hétköznapiak során átélt események értelmezésében, kritikai feldolgozásában. A gyülekezet, mint háttér a stabilitást, biztonságot, közösségi kontrollt jelenti a folyamat valamennyi szereplője számára.

Fontos feltétele a hatékony tanításnak, hogy a gyülekezeti tagok és a gyülekezet periferiáján élők közül minél többekben felébredjen az igény a tanulásra. Ez feltételezi az eredményes kommunikációt gyülekezeten belül, valamint gyülekezet és környezete között. Ha ez nincs meg, ha a gyülekezet nem képes egyértelműen és érthetően kommunikálni tagjai és a külvilág felé a rábízott üzenetet, akkor elszigetelődik, és egyfajta kulturális gettóba kerül. A világban használt nyelvet kell beszélnie annak, aki a világból jövő emberekkel akar foglalkozni.¹¹⁸

A gyülekezet tanító funkciói tehát szoros kapcsolatban állnak a gyülekezet építésével. A gyülekezetépítés, a tanítás akkor hatékony, ha abból a kontextusból indul ki, amelyben a gyülekezet él. A gyülekezet építése, a tanítás, a misszió soha le nem záruló, véget nem érő folyamatok.

1.3 A felnőttkor tanuláspszichológiai közelítései

„A felnőttek mint felnőttek sem igényelnek többet, a velük foglalkozó pedagógusok ne mint 'ifjúsághoz' viszonyuljanak hozzájuk, hanem vegyék őket felnőttember-számba, s úgy érintkezzenek velük, mint felnőttek a felnőttekkel”–írta 1948-ban Karácsony Sándor.¹¹⁹ De mikortól számít valaki felnőttnek? Egy meghatározott életkor betöltése után, amikor eléri a

¹¹⁶ Az önkormányzati fenntartású iskolákban hitoktatást végzők felhatalmazásukat a területileg illetékes gyülekezet lelkipásztorától kapják, így ezekben az intézményekben az iskolai hitoktatás is gyülekezeti szervezésű.

¹¹⁷ Ld. Kopp Mária-Skrabski Árpád: *Vallásosság és lelki egészség*. In: Távlatok 2003/1. 8-17.

¹¹⁸ Ld. bővebben Hodossi Sándor: *Az egyházi szociolektus mint lehetséges kommunikációs gát*. In: Kustár Zoltán (szerk.): *Orando et laborando A DRHE 2005/2006. évi értesítője* Debrecen, 2006. 211-219.

¹¹⁹ Karácsony Sándor: *Felnőttek nevelése*. In: *Magyarság és nevelés*. Budapest, 2003, Áron. 284.

jogi nagykorúságot? Vagy az érett személyiség jegyeinek megjelenésétől kezdve? Hol húzódik a gyerek és felnőttkor határa? És mikor kezdődik az időskor? A nyugdíjba vonulással? A testi és szellemi energiák csökkenésével? A fejlődés egész életen át tartó folyamat, vagy az élet utolsó évtizedei csak a stagnálást, majd a hanyatlást ígérnek?

Ezekre a kérdésekre keresi a válaszokat a felnőttkor pszichológiája. A feleletek sokfélék. Szinte természetes is a sokféle közelítés, hiszen a lehetséges kiindulási alapként szolgáló biológiai, társadalmi, pszichológiai és szociális érés teljesen elszakadt egymástól a modern kultúrában. A hatályos magyar jog a 18. életévét betöltött embert nevezi felnőttnek, ez azonban meglehetősen önkényes. Lehetne akár 21, mint az Amerikai Egyesült Államokban, vagy éppen 25 év is a jogi korhatár. Természeti népeknél korábban tekintik felnőttnek a fiatalokat, ami összefüggésben van azzal, hogy kevesebb társadalmi szerepet kell elsajátítani, ezzel összefüggésben kisebb a társadalmi felelősség is, amelyet ezeknél a népeknél viselni kell.¹²⁰ A modern nyugati civilizációban a felnőtt ember jogai és kötelességei is szerteágazóak. Nem elég a biológiai érettség, a társadalmi felelősségvállalás és az önállóság kialakítása az a feladat, amelyet az ifjú embereknek meg kell oldaniuk, hogy környezetük is felnőttként tekintsen rájuk.

Karácsony Sándor szerint a felnőtt ember abban különbözik a „nem-felnőtől”, hogy valamennyi társaspszichológiai kategóriája kifejlődött.¹²¹ Magyar nevelés (1944) című írásában határozza meg a felnőtttség fő kritériumát: *„Az egyén akkor tekinthető felnőttnek, mikor legelőször tudatára ébred a valóságnak, hogy a másik ember autonóm lény, és igazodik ehhez a tényhez. Nem a betöltött 24. életév mutatja, hogy érett ember-e már valaki, hanem azok a gesztiók, melyek árulkodó jellege szerint az illető tiszteletben tartja a másik ember autonómiáját.”*¹²² Ezzel a megközelítéssel rokon Allport rendszere, aki az érettség hét dimenzióját különítette el.¹²³ Az érett felnőtt embert szerinte az én kiterjesztésének és a másokkal való közvetlen kapcsolat kialakításának képessége, az érzelmi biztonság, realisztikus percepció, jártasságok és készségek birtoklása, az önmagáról való tudás objektivitása valamint az egységes világszemlélet¹²⁴ kialakításának képessége jellemzi.

A felnőttkort csak a 20. század második felétől tekintik különálló életszakasznak a fejlődéspszichológusok, amelyet egyik oldalról a serdülőkor, másik oldalról az időskor fog

¹²⁰ Mönks- Knoers: *Fejlődéslélektan*. Budapest, 2004. Urbis, 218.

¹²¹ Karácsony Sándor: *Felnőttek nevelése*. In: Magyarság és nevelés. Budapest, 2003, Áron. 284.

¹²² Karácsony Sándor: *Magyar nevelés*. In: Magyarság és nevelés, Budapest, 2003, Áron. 91-118. 105.

¹²³ Turnerm Jeffrey S.-Helms,Donald B.: *Lifespan development*. Harcourt Brace College, Fort Worth-Philadelphia-San Diego, 1995. 438-440.

¹²⁴ Ez az egységes világszemlélet magában foglalja a célok, ideálok, értékek és szükségletek rendszerét is.

közre.¹²⁵ A felnőttkor pszichológiájának egymástól gyökeresen különböző közelítései ismertek. Hall a serdülőkorról 1922-ben írt könyvében még serdülőkorra és „vényűkorra” osztotta az emberi élet pubertást követő évtizedeit. Szerinte a serdülőkor addig tart, míg a fizikai energiák nem kezdenek el érezhetően és fokozatosan csökkenni.¹²⁶ Freud és Piaget szerint is a felnőttkor elérése a fejlődés végpontja. A biológiai reprodukcióra való képesség elérésével, a faj fenntartásának biztosításával az egyén betöltötte küldetését.

A másik megközelítés kevésbé materialisztikus, a fejlődés fogalmát összeköti a kultúrával. Ha a fejlődést nem pusztán biológiai kategóriának tekintjük, akkor a felnőttek és idősök sem rekesztetnek ki belőle, hiszen: *„ők felelősek a biológiai reprodukciót kísérő kulturális reprodukció biztosításáért az egymást követő nemzedékekben.”*¹²⁷ Azon pszichológusok szerint, akik úgy gondolják, hogy a fejlődés folyamatában szerepet játszik a kultúra is, a fejlődés nem ér véget az ifjúkor lezárulásával, hanem folytatódik a felnőtt és időskorban is. Ennek az irányzatnak az egyik legjelentősebb képviselője **Erik Erikson**. Ő a kulturális tapasztalatok összegyűjtésében látja a felnőttkori fejlődés legfontosabb feladatát. Nyolc fejlődési fázisra bontotta az ember életét, amelyből három esik a felnőtt korra. Az ifjúkort követően a hatodik korszak¹²⁸ a fiatal felnőttkor. Ennek az időszaknak a legfontosabb „feladata” az elkötelezett intimitás megtalálása. Ha ez nem sikerül, akkor érzelmi elszigeteltséggel kell szembenéznie az embernek. A hetedik fázis tart a leghosszabb ideig. Az alkotás és a stagnálás ellentéte jellemzi. Ebben az életkori szakaszban kell gondoskodni a következő generáció létrehozásáról, majd neveléséről is. Az alkotással szemben a tétlenség áll, amely egocenrikussághoz vezet. Erikson rendszerében az „én-integritással” jellemezhető nyolcadik életkori fázis az utolsó. Az idős ember, aki *„a rendezett és értelmes univerzum integrált részének tekinti magát, képes szeretni az embereket, és ezáltal kifejezésre tudja juttatni a világ rendjébe, értelmébe vetett bizalmát.”*¹²⁹ Az „én-integritással” szemben az undor és a kétségbeesés áll. A menthetetlenül tönkretett, értelmetlennek ítélt élettől való csömör, amit a haláltól való rettegés tesz még elviselhetetlenebbé. Erikson rendszerében tehát a felnőtt kor három szakasza a következő:

¹²⁵ Cole-Cole: *Fejlődéslélektan*. Budapest, 1997, Osiris. 672-673.

¹²⁶ Hall, G.S.: *Senescence: The last half of life*. New York, 1922, Appleton-Century-Crofts. 294.

¹²⁷ Cole-Cole: *Fejlődéslélektan*. Budapest, 1997, Osiris. 674.

¹²⁸ Erikson rendszerében az első fázis a csecsemőkor, mely az alapvető bizalom vagy alapvető bizalmatlanság kialakulásának ideje. A kisgyermekkor krízise az autonómia vagy szégyen és kétely kettőssége. A játék korát a kezdeményezés ill. bűntudat alternatívája jellemzi. Az iskoláskorba kerülve vagy a teljesítmény ad pozitív énképet, vagy csökkentértékűnek érzi magát a gyerek, ha nem képes megfelelni a vele szemben támasztott elvárásoknak. Az ötödik fázis a serdülőkor, amelyet az identitás vagy konfúzió kettőssége határoz meg. Erikson, Erik H: *Identity (Youth and Crisis)*, New York-London, 1968, Norton and Company. 96-135.

¹²⁹ Mönks-Knoers: *Fejlődéslélektan*. Budapest, 2004, Urbis. 244.

1. *fiatal felnőttkor* (25-35 év) Ebben az időszakban vagy elkötelezi magát az ember egy intim kapcsolatban, vagy elszigetelődik.
2. *középső felnőttkor* (35-65 év) Az alkotómunka, a következő nemzedék nevelésének ideje, vagy énközpontú emberré válás.
3. *időskor* (65 év felett) Az élet értelmének keresése jellemzi. Bölcsesség vagy kétségbeesés a fejlődési krízis dilemmája.¹³⁰

Az 1990-es évektől kezdődően az „életpálya”, valamint az „életút” fogalma vált jelentőssé a felnőttkor pszichológiájával foglalkozók körében. A különbség ott van a kétfajta közelítés között, hogy az életpálya-vizsgálatok az érzelmek, az énkép életkori szakaszokon átívelő változásait elemzik, míg az életút-vizsgálatok elsősorban a fontosabb életesemények időzítésével és tipikus jellemzőivel foglalkozik. **Levinson** számára az életpályánál fontosabb terminus az „életciklus”. Az ember és a külső környezet folyamatosan alakuló kapcsolatrendszere alapján négy nagy életperiódust különböztet meg:¹³¹

1. gyerek és ifjúkor (0-22 éves kor)
2. korai felnőttkor (17-45 év)
3. középső felnőttkor (40-65 év)
4. késői felnőttkor (60 éves kor fölött)

Az átmeneti fázisokban 5-7 éves átfedések lehetnek az egymást követő periódusok között. A korai felnőttkorban két világ, a gyermeki és felnőtt lét határán él az ember. Ismerkedik a felnőttek világával, és elkezd építeni saját világát. Hivatásban és magánéletben egyaránt keresi a helyét. Élete 30-40 éves kora között stabilizálódik, ekkor hozott döntései hosszú távra kihatnak. Levinson szerint 40 éves kor körül éri el az ember az élet csúcspontját, amikor megkezdődik az átmenet a középső felnőttkorba. Ebben az életkori szakaszban az egyre fogyó életidő tudatából következő három legfontosabb feladat a múlt újraértékelése, az életstruktúra megváltoztatása és az individualizáció.¹³² Ha nem sikerül ebben az életszakaszban újrastrukturálni az életet, akkor ez a következő időszakban (50-55 év) krízisekhez vezethet.

Roger Gould másféle logika szerint szakaszol. Szerinte a felnőttkor legalapvetőbb jellemzője, hogy ebben az életszakaszban egymás után dőlnek meg a gyermekkori világát fenntartó hamis előfeltevések.¹³³ A folyamat lejátszódásának jellegzetes időszaka a 35. és 45. életév közötti évtized. Az illúziók, amelyekkel minden embernek le kell számolnia, a

¹³⁰ Cole-Cole: *Fejlődéslélektan*. Budapest, 1997, Osiris. 675.

¹³¹ Mönks-Knoers: *Fejlődéslélektan*. Budapest, 2004, Urbis. 245-246.

¹³² Turner, Jeffrey S-Helms, Donald B.: *Lifespan Development*. Philadelphia-San Diego, 1995. Harcourt Brace College, Fort Worth. 529-530.

¹³³ Bernáth László: *A felnőttkor néhány jellegzetes kérdése*. In: Bernáth- Solymosi (szerk.): *Fejlődéslélektani Olvasókönyv*. Budapest, 1997, Tertia. 121-135.

következők: örökké tart az engem körülvevő biztonság, a halál engem és szeretteimet elkerüli, lehetetlen társ nélkül élni, a családon kívül nincs élet, én ártatlan vagyok.¹³⁴ Gould szerint a gyermeki illúzióktól való fokozatos elszakadás teszi felnőtté az embert. Ennek alapján ő is három periódust különít el:

1. fiatal felnőttkor (20-40 év)
2. középső felnőttkor (40-60 év)
3. öregkor (60 év fölött)

Rendszerében a fiatal és középső felnőttkor további alszakaszokra bontható. 500 fős mintán végzett kérdőíves felmérés alapján azt állapította meg, hogy „a felnőttkor nemtől függetlenül inkább a dinamikus változások, semmint a stabilitás periodusaiként jellemezhető.”¹³⁵

A felnőttkor szakaszolása nem új jelenség. Az ókortól kezdve megfigyelhető az emberi élet életkori szakaszokra való felbontása. Ennek ellenére a 20. század végén felvetődött a kérdés, helyénvaló-e egyáltalán a felnőttkor fejlődési fázisainak megkülönböztetése. Az idegenkedés fő oka a fáziselméletek normatív jellege volt.

A kutatók véleménye ma megoszlik abban a kérdésben, hogy a személyes identitás szakaszonként változik, vagy pedig állandó a felnőttkor folyamán a kései serdülőkortól a késő öregkorig. Whitbourne álláspontja szerint az identitás a felnőttkorban csak a szükséges feltételek együttes megléte estén változik.¹³⁶ A Jung által leírt „életközepi krízis” szerinte nem tekinthető általánosan, minden körülmények között lejátszódó folyamatnak.

Az időskor, mint önálló életkori szakasz az átlagéletkor megnövekedésével hozható kapcsolatba. Az orvostudomány fejlődése és az életkörülmények javulása biztosították az idősök számának ugrásszerű növekedését a nyugati civilizációban. Ez a változás a 20. században ment végbe. A biológiai és kognitív képességek hanyatlása mellett az idősödő ember szociális téren is jelentős változásokon megy át. A családi szerepekben ugyanúgy változás áll be, mint a munkához való viszonyban. Ugyanakkor nagyok lehetnek az egyéni különbségek, hiszen a személyes pozíción, családi helyzeten, világnézeten, kulturális helyzeten vagy éppen az aktuális történelmi szituáción is nagyon sok múlhat. Az öregedés kérdéskörét is különböző oldalról közelítették. Birren és Schroots három egymással

¹³⁴ Turner-Helms: *Lifespan Development*. Forth Worth-Philadelphia-San Diego, 1995. Harcourt Brace College 527.

¹³⁵ Bernáth László: *A felnőttkor néhány jellegzetes kérdése*. In: Bernáth-Solymosi (szerk.): *Fejlesztéslélektani Olvasókönyv*. Budapest, 1997, Tertia. 123.

¹³⁶ Szerinte ha a változás feltétlenül szükségesnek bizonyul, annak két alapfeltétele van: az élettel való nagyobb megelégedettség vágya és a változtatásra megfelelő alkalom. Whitboerne, Susa Krauss: *The Me I Know: A Study of Adult Identity*. New York-Berlin-Heidelberg, 1986, Springer.

párhuzamos, de különböző folyamatot ír le.¹³⁷ Első az öregedés biológiai folyamata (senescing), második a szociális öregedés, a rangidőssé válás (eldering), harmadik a szubjektív, pszichés öregedés (geronting). Számos kutató véleménye megegyezik abban a kérdésben, hogy az öregedés során bekövetkező szociális, társadalmi és biológiai változások annyira eltérőek az egyes emberek esetében, hogy jellegzetes típusokat nagyon nehéz meghatározni. Thomae tíz alrendszerben végbemenő változások együttes hatásaként határozza meg az öregedést.¹³⁸ Az egyik legáltalánosabban ismert tünet az emlékezet lassú, de folyamatos romlása. Így a tanulási képesség, a már megszerzett információk előhívásának képessége az életkor előrehaladtával egyre romlik. Megváltozik az idősödő ember érdeklődése is. A múlt, valamint a mindennapos rutinszerű cselekvések értékelődnek fel. *„Ahogy eltűnik a jövő, és halványodik a jelen, egyre nagyobb jelentőségű lesz egy kis üldögélés, szemlélődés egy padon, találkozás egy öreg baráttal-mindez egy újabb ajándékba kapott nap.”*¹³⁹

A felnőttkor pszichológiai szempontú megközelítései nagy eltéréseket mutatnak, ám abban egyetértenek a kutatók, hogy a felnőttkor évtizedei nem tekinthetők egységes egészeknek. Az egymást követő életszakaszok más-más jellemző jegyekkel bírnak, jellegzetesen másfajta krízisek lehetőségét hordozzák magukban. Bár a személyes életpályák jelentős egyéni különbségei miatt nem húzhatók meg élesen a határvonalak, mégis tényként kezelhető, hogy az élet más-más szakaszában nem ugyanazok a fő kérdései az embernek. Ezzel a törvényszerűséggel a felnőttkatechézis tervezése során is érdemes tisztában lenni.

A 20. században többféle pszichológiai iskola is kifejtette álláspontját a tanulásról. Első a *behaviorizmus*, amely a század elején azt hirdette, hogy a viselkedés nem más, mint külső ingerekre adott válaszreakciók sorozata. A külső ingerek változtatásával a viselkedés is módosul. Az ingereket úgy kell irányítani, hogy a kívánatos eredmény felé vigye a tanulót. A jutalmazás és büntetés az alapvető eszközei az emberi viselkedés alakításának, a tanulásnak is. Mivel a nevelésben a külső hatások a meghatározóak, ezért a behavioristák szerint szinte bármi nevelhető az emberből. A tanulás ezen törvényszerűségei a felnőttekre is ugyanúgy vonatkoznak, mint a gyerekekre. Ezen alapul a viselkedésterápia gyakorlata.¹⁴⁰ Az ember

¹³⁷ Ismerteti gondolatmenetüket Mönks-Knoers: *Fejlődéslélektan*. Budapest, 2004, Urbis. 241-242.

¹³⁸ Az alrendszerek közé tartoznak például a biológiai téren, vagy a szociális szerepek rendszerében bekövetkező változások, az egyén társadalmi-gazdasági helyzete, az élettel való megelégedettség mértéke vagy az egyén életterének alakulása. Ismerteti: Mönks-Knoers: *Fejlődéslélektan*, Budapest, 2004, Urbis.

¹³⁹ Bernáth László: *A felnőttkor néhány jellegzetes kérdése*. In: Bernáth László-Solymosy Katalin (szerk.): *Fejlődéslélektani olvasókönyv*. Budapest, 1997, Tertia. 135.

¹⁴⁰ A viselkedésterápia a nem kívánt cselekvés feletti uralom elsajátításában segít, mint pl. a szorongásos megbetegedések. Az ilyen viselkedés megváltoztatását célozza.

nevelhetősége szempontjából a felvilágosodás optimizmusát osztották, és szembefordultak az öröklött tényezők fontosságát hirdető ösztönméletekkel.¹⁴¹

A század közepén a *kognitív tanuláselméletek* hatása volt jelentős. A behaviorizmussal szemben úgy vélik az irányzat képviselői, hogy a viselkedést döntően a belső környezet határozza meg. A tanulási folyamatban részt vevők előzetes tudása is jelentős szerepet játszik. Az ember sémákba szervezi a világról szerzett tudását, tapasztalatait. Az új ismereteket a már meglévő sémáinkon szűrjük át. A már kialakult és rögzült helytelen sémák módosítása nélkül az új tudás nem tud szervesen beépülni a tanuló világába. Felnőtt tanulók esetében ez még inkább igaz. A tanulás tudatos és spontán hatások együttes működésének eredménye. A tanulás nem elszigetelt folyamat, hanem közösségben, személyes kapcsolatokon keresztül valósul meg.¹⁴²

Az 1980-as években jelent meg a *tanulás konstruktivista felfogása*. Eszerint az emberi megismerés nem csupán információk összegyűjtése és elraktározása, hanem egyfajta egységes tudást hoz létre. A tanulás aktív és személyes értelmezési folyamat. Ez a folyamat a tanulási környezet alakításával segíthető elő.¹⁴³

A század második felében vált népszerűvé a *humanisztikus pszichológia* és az ebből következő humanisztikus pedagógia. Az irányzat legjellemzőbb képviselői Rogers és Maslow, akik szerint a nevelés legfontosabb feladata az emberi képességek és lehetőségek szabad kibontakoztatása. A felvilágosodás és Rousseau hatását mutatja az a felfogás, amely a nevelés céljának az egyéniség spontán kibontakozásának segítségét tartja. A tanulók kíváncsiságának felkeltése segíti elő a tanulás eredményességét. A humanisztikus pedagógia szembefordul az „elnyomó”, tekintélyelvű tanítással.¹⁴⁴

A felnőttkori tanulás az esetek túlnyomó többségében csoportban való tanulást jelent. A csoportok szerveződésének eltérő formái vannak, és nem minden csoport gyakorol egyforma mértékben hatást tagjaira. Az elsődleges csoportban személyesen ismerik egymást a tagok, rendszeres kapcsolatban vannak és érzelmi szálak is összefűzik őket.¹⁴⁵ Ezek a szoros kapcsolatok elsősorban 3-20 fő közötti kiscsoportokban alakulhatnak ki. A kiscsoportokban valamennyi tag kölcsönösen kapcsolatban van egymással, ami azt is jelentheti, hogy lényeges

¹⁴¹ Pléh Csaba: *Behaviorizmus*. In: Báthory Zoltán-Falus Iván (szerk.): *Pedagógiai Lexikon* 1. kötet 250-252.

¹⁴² Pléh Csaba: *Kognitív pszichológia*. In: Báthory Zoltán-Falus Iván (szerk.): *Pedagógiai Lexikon* 2. kötet 154-155

¹⁴³ Nahalka István: *Konstruktív didaktika*. In: Báthory Zoltán-Falus Iván (szerk.): *Pedagógiai Lexikon* 2. kötet 274-275.

¹⁴⁴ Vajda Zsuzsanna: *Humanisztikus pedagógia. Humanisztikus pszichológia*. In: Báthory Zoltán-Falus Iván (szerk.): *Pedagógiai Lexikon* 1. kötet. 683-684.

¹⁴⁵ N. Kollár Katalin: *A társas kapcsolatok, személyközi vonzalom és a csoportfolyamatok*. In: N. Kollár Katalin-Szabó Éva (szerk.): *Pszichológia pedagógusoknak*. Budapest, 2004, Osiris. 284.

hatást gyakorolhatnak egymás gondolkodására a csoport tagjai. A csoportnyomás befolyásoló hatását pszichológiai kísérletekkel bizonyították.¹⁴⁶ Egy csoport célja lehet a kapcsolatok ápolása, közös feladatok megoldása, de akarva-akaratlanul a többiek viselkedésének befolyásolására is törekcszenek a csoportok tagjai. A különböző típusú csoportokban a három cél más-más hangsúllyal jelenik meg. Minden ember különféle típusú csoportok tagja, ám ezek közül a csoportok közül azok a leginkább meghatározók számunkra, amelyek értékeket, normákat közvetítenek, igazodási pontként szolgálnak. A bibliakör vagy más jellegű keresztyén kiscsoport éppen ilyen vonatkoztatási csoport lehet. Értékeket, magatartási mintákat erősít meg, ezzel segíti a csoport tagjait a mindennapi Krisztus-követésben.

1.4. A felnőtt ember andragógiai nézőpontból való megközelítése

Az andragógia fogalmat Alexander Kopp német tanár használta elsőként 1833-ban. Széles körben azért nem terjedt el a 19. század közepén, mert a liberális felfogással ellenkezett a felnőttek nevelésének eszméje. Herbart is ellenezte az egyéni szabadság nevében, mivel az szerinte a felnőtt emberek egyfajta szellemi gyámság alatt tartását jelentené.¹⁴⁷

A felnőtt ember taníthatóságával, nevelhetőségével kapcsolatban elsőként a 20. század második felében végeztek tudományos kutatásokat. Ekkorra vált széles körben elfogadottá az a felosztás, miszerint a pedagógia a felnövekvő nemzedék nevelésének elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik. Az andragógia a felnőttek nevelésével illetve képzésével, míg a nyugdíjas korúak között folytatott nevelői tevékenység a gerontogógia nevet kapta.¹⁴⁸

A 19-20. század fordulóján a felnőttek taníthatóságával kapcsolatban meglehetősen pesszimista nézetek uralkodtak. W. James „*A lélektan alapjai*” című könyvében kifejtette, hogy az emberek 25 éves koruk után nem képesek új készségekre, képességekre szert tenni, nézeteik konzerválódnak.¹⁴⁹ A megszokás és rutin irányítja gondolkodásukat. Akik elfogadták ezt a vélekedést, nem fűztek nagy reményeket a felnőttek neveléséhez.

¹⁴⁶ Solomon Asch 1969-ben végzett kísérletében felnőtteknek kellett a kivetített vonalak hosszúságát összehasonlítani egymással. Nyolc fős csoportokban végezték a feladatot. Minden csoportban arra kértek hét embert, hogy bizonyos vonalak esetén következetesen rossz válaszokat adjanak. Bár a válaszok egyértelműen hibásak voltak, a be nem avatottak harmada ugyanolyan téves válaszokat adott a csoportnyomás következtében.

¹⁴⁷ Maróti Andor: *Andragógia* In: Felnőttoktatási és képzési Lexikon. Budapest, 2002, MPT-OKI-Szaktudás Kiadó Ház. 35.

¹⁴⁸ Ez a hármas felosztás Ten Have névéhez fűződik, aki 1962-ben vezette be ezt a terminológiát, és a 21. század elejére széles körben elfogadottá vált. Ismerteti: Zrinszky László: *A felnőttképzés tudománya*. Budapest, 1996, Okker Oktatási Iroda. 120-121.

¹⁴⁹ ismerteti Durkó Mátyás: *Felnőttnevelés és népművelés*. Budapest, 1968, Tankönyvkiadó. 132.

E. L. **Thorndike** végzett először tudományos vizsgálatokat a felnőttek tanulási képességeivel kapcsolatban. Eredményeit 1928-ban publikálta „*Adult Learning*” című könyvében. James tételeit cáfolva kimutatta, hogy 50 éves korig minden életszakaszban szinte minden tanulható. Igaz, hogy 40 éves kor felett több nehézséggel kell szembenéznie a felnőtt tanulónak, de az életkor a mozgás ügyességét sokkal inkább befolyásolja, mint a szellemi ismeretek elsajátításának képességét. Végül levonja a következtetést: a felnőttek sokkal kevesebbet tanulnak, mint amire képesek lennének.¹⁵⁰

Azóta a felnőttek iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli tanulása egyaránt teljesen természetessé vált. Montrealban, 1960-ban rendeztek felnőttoktatási világkonferenciát, ahol a részt vevők megállapították, hogy a permanens tanulás nem a jövőben megvalósítandó célkitűzés, hanem már a jelen gyakorlata.¹⁵¹ Az 1970-es években gyakorta használták a „permanens képzés” fogalmát a szakirodalomban, majd ezt követte a 20. század utolsó évtizedétől az élethosszig való tanulás modellje (lifelong learning vagy lifelong education). Ez a fogalom azóta is központi szerepet játszik az oktatással foglalkozó nemzetközi szervezetek programjaiban.¹⁵² Az egész életen át tartó tanulás azért vált fontossá az utóbbi évtizedekben, mert a modern, dinamikusan változó társadalmakban nem látható előre, milyen képességekre, készségekre lesz szüksége az embereknek. A társadalmi szocializáció nem korlátozódhat csupán a felnőtté válás korszakára. A demokratikus társadalmakban az állandóan változó világhoz való alkalmazkodás képessége, az „általános cselekvéskompetencia” elengedhetetlen.¹⁵³ A viselkedésmódok, értékek, magatartásformák elsajátítása nem zárul le a felnőtté válással, egész életen át tartó folyamat. A szerepek megtanulásának szükségessége kapcsolja össze a szocializáció és a felnőttnevelés területét.¹⁵⁴ A szerepelvárások hálózata határozza meg azon elsajátítandó szerepek körét, amelyet el kell sajátítani a szocializáció során. Az Ekola-Vaherva szerzőpáros a felnőttoktatás két lényegi jellemzőjét abban látja, hogy az szervezett és tervszerűen irányított tevékenység.¹⁵⁵

Franz Pöggeler a felnőttkor egymást követő szakaszait „*a tapasztalatszerzés, képzés és társas kapcsolatok együttesében szemléli. Az egyes periódusok között fő különbségeket a*

¹⁵⁰ Thorndike vizsgálatát és ebből levont következtetéseit ismerteti Durkó Mátyás: *Felnőttnevelés és népművelés*. Budapest, 1968, Tankönyvkiadó. 134-137.

¹⁵¹ Igaz, azt is hozzátették, hogy a világ különböző tájain és a különböző társadalmi csoportokban is más-más mértékű az elterjedtsége. Ld. Csoma Gyula: *A felnőttnevelés lehetőségei az ezredfordulón*. In: *Tudomány Napja 2002*. Sopron, 2003. NYME-BEPFK. 30-40.

¹⁵² Ennek példája, hogy az Európai Unió 1996-ot a „lifelong education” évének nyilvánította.

¹⁵³ Zrinszky László: *A felnőttképzés tudománya*. Budapest, 1996. Okker Oktatási Iroda. 25.

¹⁵⁴ Kerékgyártó István: *Szocializáció és felnőttnevelés*. In: Koltai Dénes (szerk.): *Az andragógiai elmélet és gyakorlat útján*. Pécs, 1994, JPTE. 368-375. 368.

¹⁵⁵ Ekola-Vaherva: *A felnőttoktatás kiindulópontjai és alapfogalmai*. In: *Andragógiai Szöveggyűjtemény I.*, Budapest, 1983. Tankönyvkiadó 41-61. 42.

*motiváció és az értékrend változásaiban látja.*¹⁵⁶ Négy felnőtt életszakaszt különít el.¹⁵⁷ A huszonéves „fiatal felnőttet”, akit még az ifjúi élmény- és gondolkodásmód, tanulási szokások jellemeznek. Az „életközép felnőttjét”, aki a legaktívabb életszakaszban járva teljesítőképességének csúcspontjait éri el. A következő korszak a 45-55 év közötti időszakra tehető. Az embernek ekkor kell megtapasztalnia testi erőinek hanyatlását. Az ebből a tapasztalatból következő szkepszist és rezignációt az erős szellemi aktivitás ellensúlyozhatja. Az utolsó korszak a „nyugállomány” ideje, amikor az ember korábbi kötöttségeinek jó része alól felszabadul. A számvetés, mérlegkészítés ideje ez a kor. Erik Eriksonhoz hasonlóan Pöggeler azt is kimutatta, hogy az egyes életszakaszokból való átmenet válságtünetekkel jár együtt.

Nagy József arra hívta fel a figyelmet, hogy a felnőttek tanulása szempontjából két tényezőnek van döntő szerepe: a már meglévő kompetenciának és a megújulásra való képességnek.¹⁵⁸ A felnőttek tanulásával kapcsolatban alapvető kérdés a motiváció. A motiváció iránya szerint lehet külső, amikor a kényszerként éli meg a tanulásra való késztetést a felnőtt, vagy belső, amikor az elhatározás az egyes személyből indul ki. Ezt serkengetheti a tudás iránti vágy, az elismertség, vagy éppen egyedül élő idősebb emberek esetében a magány, a kommunikációs hiány is válhat hajtóerővé.¹⁵⁹

Csoma Gyula a motiváció három típusát különbözteti meg¹⁶⁰: Első a munkavégzéssel kapcsolatos *egzisztenciális motiváció*. Ilyenkor azért tanul az ember, hogy legyen munkája, vagy jobb munkája lehessen. A következő az *érdeklődési*. Személyes érdeklődés, tudásvágy is indíthat tanulásra minden külső kényszer nélkül. A harmadik ok, ami tanulásra serkenget, a *társadalmi tekintély*. Akkor beszélhetünk presztizs motiválta tanulásról, amikor a környezet megítélése szempontjából a tanulás tekintélyt adó tevékenységnek számít. Ideális esetben valamennyi motívum szerepet játszik az elhatározásban, a különbség abban rejlik ilyenkor, hogy mikor melyik a meghatározó.

A felnőttkori tanulást segítő motívumok mellett azt is meg kell jegyezni, hogy vannak jellegzetesen előforduló tanulástól visszatartó tényezők is.¹⁶¹ Ilyen negatív tényező, ha a felnőtt nem látja világosan a képzés célját, vagy ha ez a cél túl távoli, esetleg irreálisnak tűnik.

¹⁵⁶ Zrinszky László: *A felnőttképzés tudománya*, Budapest, 1996, Okker Oktatási Iroda. 20.

¹⁵⁷ Pöggeler felosztását Zrinszky László ismertetése alapján tárgyalom. Ld. Zrinszky László: *A felnőttképzés tudománya*. Budapest, 1995, Okker Oktatási Iroda. 20-21.

¹⁵⁸ Nagy József: *Oktatásfejlesztés és a társadalom megújulási képessége*. In: Lukács-Várhegyi (szerk.): *Csak reformot ne...* Budapest, 1989. (k.n.)

¹⁵⁹ Kerülő Judit: *A felnőttek tanulási motívumai*. www.mmi.hu/szin/szin11_5/kerulo_judit.rtf

¹⁶⁰ Csoma Gyula: *Andragógiai szemelvények*. Budapest, 2005, Nyitott könyv. 41-57.

¹⁶¹ A tanulást gátló tényezők ismertetésében Zrinszky László felosztását követem. Ld. Zrinszky László: *A felnőttképzés tudománya*. Budapest, 1996, Okker Oktatási Iroda. 33.

Gátolja a tanulásban a felnőttet, ha nem kap visszajelzést megfelelő módon és időben tevékenységéről, ha nem veszik figyelembe életkörülményeit, vagy ha a tanulócsoport légköre számára nem megfelelő. Ugyancsak gátló tényező lehet a felnőtt ember sokirányú lekötöttsége is.

A felnőttek tanulási képességeit nem csupán az egyes életkorokban változó pszichikus állapotuk határozza meg, hanem nagymértékben függ ez a képesség a motiváltság, érintettség fokától is. Minél inkább személyes ügy a tanulás a felnőtt számára, annál jobb lesznek az eredményei is. A felnőttek tanulásának eredményessége tehát döntő módon nem az életkoron, hanem a motiváción múlik. „*A legalkalmasabb tanulási idő a (felnőtt) számára az, amikor a megtanulandó anyagra szüksége van.*”¹⁶² **Durkó Mátyás** megállapítja, hogy a tanulás eredményességében nagy szerepet játszik az idővel való gazdálkodás lehetősége is. Kísérletileg igazolt tény, hogy az időzavarba kerülő felnőttek teljesítménye sokkal alacsonyabb szintű a határidőktől való félelem jelentős gátló hatása miatt. Akkor leghatékonyabb a tanulás, ha annak ütemezését a felnőtt tanuló saját maga végezheti. Minél idősebb valaki, annál erőteljesebb ez az összefüggés.¹⁶³

További fontos tényező az andragógiában a felnőtt ember kialakult énképe, önértékelése. A pozitív énképpel, erős öntudattal rendelkező felnőttek kevésbé félnek a tanulás során fellépő veszélyektől, bátrabban és szívesebben kezdenek bele új tanulásba. Akiknek azonban alacsony az önbecsülésük szintje, sokkal gátlásosabbak, nehezebben bírhatók tanulásra.¹⁶⁴ A felnőttoktatás és a szociális helyzet összefüggését Koltai Dénes is kiemeli.¹⁶⁵ Abból indul ki, hogy a társadalom peremére sodródók többsége alulképzett, és ezért nehezen talál vissza a munka világába. Az életformává váló munkanélküliség pedig tovább nehezíti a visszailleszkedést. A kulturális hátrányokat a következő generáció örökli. A felnőttoktatás egyik fő célja a szociokulturális hátrányok leküzdésének segítése.

Malcolm S. Knowles a tanulás környezetét tágabban értelmezi. Beleérti nemcsak a tanulás fizikai körülményeit, de a pszichológiai tényezőket is.¹⁶⁶ Sőt rendszerében a tanár és tanuló együttműködésének módja is a tanulási környezetet befolyásoló tényező.

¹⁶² Durkó Mátyás: *Felnőttkori sajátosságok és a felnőttnevelés*. Budapest, 1988, Kossuth. 99.

¹⁶³ Brundage-Keracher: *Adult learning principles and their application to program planning*. Ontario, 1980, The Minister of Education. 118.

¹⁶⁴ Durkó Mátyás: *Felnőttkori sajátosságok és a felnőttnevelés*. Budapest, 1988, Kossuth. 127.

¹⁶⁵ Koltai Dénes: *A felnőttoktatás és a szociális helyzet*. In: *Educatio*, 1999/1. 14-21. 17.

¹⁶⁶ ismerteti Peter Jarvis: *A felnőttek oktatásának elméleti távlatai* In: Maróti Andor (szerk.): *Andragógiai Szöveggyűjtemény II*. Budapest, 1997, Tankönyvkiadó. 41-52. 49.

A magyarországi felnőttnevelés rendszerét Durkó Mátyás tekinti át monográfiájában.¹⁶⁷ Az osztályozás két szempontja a felnőttkori nevelés domináns célja és tartalma, valamint a foglalkozások jellege, kötöttsége.

Tartalom szerint a következő csoportokat különbözteti meg:

1. Általános irányú, alapműveltség hiányosságait pótló képzések. Ezek a képzések általában alap vagy középfokú formális nevelési intézményekben, iskolákban kerülnek megrendezésre.
2. Szakképzések, átképzések, szakmai továbbképzések hálózata, „szakirányú andragógia” rendszere, amely elsősorban a munkaerő piac igényeit elégíti ki. Ide tartoznak a munkanélküliek számára indított képzések is.
3. Közéleti-közösségi, állampolgári képzések, melyek célja elsősorban a társadalomismereti, politológiai, közgazdasági, szociálpszichológiai műveltség kialakítása. Ezek a képzések főleg nyitott nevelési keretekben valósulnak meg.
4. Szociális gondozói képzések a hátrányos helyzetű rétegek felzárkóztatását segítő szándékkal. Kiemelkedő jelentőségű az alkoholizmus, drogfüggőség vagy egyéb egészségkárosító életformák megváltoztatására, vagy megelőzésére irányuló tevékenységet folytató szociális munkások képzése.
5. Kriminálandragógia Szabadságvesztésüket töltő elítéltek szabadulásuk utáni reszocializációját segítő képzési formák tartoznak ide.
6. Katonai andragógia,
7. Vallási-hitéleti andragógia. Durkó Mátyás a felsorolás végére hagyja az egyházak, felekezetek által végzett andragógiai munkát. Ez indirekt formában értékítéletet is kifejez. Durkó a börtönökben és a katonaságnál folyó felnőttnevelés mögé helyezi egyházak által végzett felnőttoktatási, katechetikai szolgálatot. A lelkészképzéstől független „hitéleti andragógiával” kapcsolatban Durkó áttekintésében egyetlen mondat szerepel: *„lényegét a vallásos hitbeli meggyőződés-formálás és ennek megfelelő etikus, interperszonális, közösségi magatartás-és szokásrend kialakítása egyházi közösségformálás alkotja.”*¹⁶⁸

¹⁶⁷ Durkó Mátyás: *Andragógia*. Budapest, 1997, MMI. 58-60.

¹⁶⁸ Durkó Mátyás: *Andragógia*. Budapest, 1997, MMI. 59.

A foglalkozások jellege, kötöttsége alapján megkülönböztet:

1. Iskolarendszerű képzéseket alap, közép és felsőfokon. Ezek a képzések államilag elismert bizonyítványt illetve diplomát adnak.
2. Tanfolyamrendszerű képzéseket, amelyek általában rövidebb időtartamúak, és átmenetet képeznek a kötött és kötetlen képzési rendszer között.
3. Iskolán kívüli képzéseket, amelyekben a tananyag tartalma, mélysége, mennyisége a képzésben részt vevők igényei által meghatározottak.

J. M. **Moeckli** azt hangsúlyozza,¹⁶⁹ hogy a felnőttoktatásban nem elsősorban az elsajátított ismeretek mennyisége a döntő, hanem az, hogy a tanuló képes legyen újfajta készségek, módszerek elsajátítására, amelyek segítségével később alkalmassá válhat a folyamatos önnevelésre. A felnőttnevelésről, felnőttképzésről való gondolkodást nagymértékben meghatározza az a világnézeti, filozófiai alap, amely alapján az egyes andragógiai elméletek felépülnek. Horst Siebel a felnőttképzés öt egymástól eltérő koncepcióját különbözteti meg, amelyek szellemtörténeti alapjuk szerint különíthetők el.¹⁷⁰

1. Perszonalisztikus álláspont, amely azzal indokolja a felnőttképzés szükségességét, hogy a személyiség kibontakozása nem zárul le az iskolás kor végével. Ezen koncepció alapján a felnőttképzés célja a sokoldalúan képzett művelt személyiség, aki képzettségével teljesíti ki személyes szabadságát, és megszerzett ismeretei által egyre függetlenebbé válik a társadalmi korlátaitól. Siebert az egyházi felnőttképzés önértelmezésében is a perszonalisztikus elemeket látja dominánsnak. Ugyanakkor Pöhlmann és Spitzner nyomán¹⁷¹ azt is elismeri, hogy a bibliai és hellenisztikus tanulásfelfogás között alapvető a különbség. A Biblia tanulásfogalma nem csupán kognitív természetű, affektív, szociális aspektusa egyaránt van. „A Biblia ezen egységes tanulás-fogalma szorosan összefügg a bibliai hit-értelmezéssel. Nem egoista önkiteljesítést jelent, hanem a világ megváltoztatására törekszik.”¹⁷² Így válik szét egymástól a keresztyén és szekuláris műveltségfogalom.

2. A felnőttképzés piacorientált koncepciója a felnőttek oktatásának szükségességét a megnövekedett társadalmi mobilitással magyarázza. A képzés elsődleges célja eszerint a nézet

¹⁶⁹ Jean- Marie Moeckli: *Folyamatos nevelés, kulturális kezdeményezés és kulturális demokrácia*. In: Andragógiai Szöveggyűjtemény I. Budapest, 1983, Tankönyvkiadó. 179-189. 184.

¹⁷⁰ Horst Siebert: *A felnőttképzés elméleti alapjai*. In: Andragógiai Szöveggyűjtemény I. Budapest, 1983, Tankönyvkiadó. 121-140.

¹⁷¹ H.G. Pöhlmann-E.I. Spitzner: *Kritische Randglossen...* In: Informationspapier der Studienstelle der DEAE. Karlsruhe, Nr.3. 1976, 24. ismerteti Horst Siebert: *A felnőttképzés elméleti alapjai*. In: Andragógiai Szöveggyűjtemény I. Budapest, 1983. Tankönyvkiadó. 121-140. 126.

¹⁷² Horst Siebert: *A felnőttképzés elméleti alapjai*. In: Andragógiai Szöveggyűjtemény I. Budapest, 1983, Tankönyvkiadó, 121-140. 126.

szerint az újabb szakképesítéshez, és ezen keresztül munkalehetőséghez juttatni a képzésben részt vevőket.

3. A következő irányzat a felvilágosodás alapelveiből kiinduló reformista. Akik ezt a koncepciót követik azt emelik ki, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésében, a mobilitás erősítésében játszik a felnőttképzés fontos szerepet.

4. Siebert felosztása külön tárgyalja a lényegében egymás variációjának is tekinthető politikai-gazdaságtani és újmarxista felfogás. Mindkét irány materialista alapokra épít, és az osztályharc egyik alkotóelemének tekinti a felnőttek oktatását. Kapitalista érdekek kiszolgálóinak tartják a felnőttképzés intézményeit, melyek elsődleges célja a néptömegek fegyelmezése, féken tartása.

A felnőttkatechézis természetesen nem a munkaerőpiac szükségletei szerint szerveződik. Ugyanakkor a személyiség fejlődésére gyakorolt hatása következtében közvetett módon segíthet ezen a területen is. Emellett a gyülekezetekben is folyhatnak olyan képzések, amelyek segíthetik a munkaerő-piaci pozíciók javítását is.

A fenti vázlatos áttekintés alapján megállapíthatjuk, hogy a felnőtt ember nevelhetőségét, az andragógiai szempontok létjogosultságát a 21. század elején már senki nem kérdőjelezi meg. A felnőttnevelés és pedagógia viszonyáról ugyan folynak viták,¹⁷³ de ennél a kérdésnél nagyobb horderejű problémának tűnik az, hogy a jelenlegi andragógiai szakirodalom jelentős része elsősorban a munkaerőpiaci viszonyok változásaira való reagálást látja a felnőttnevelés fő feladatát. Ez pedig ahhoz vezet, hogy elsősorban szervezeti, gyakorlati szempontok kerülnek a vizsgálódás előterébe. A keresztyén egyházak által végzett katechetikai szolgálat inkább az egyes életkori szakaszok, tanulási és szociális tapasztalatoknak, a motiváció jellegének és mértékének a tanulásra gyakorolt hatására vonatkozó felismerésekből meríthetnek gyakorlati munkájuk során hasznosítható tapasztalatokat. A felnőttek katechézisével kapcsolatban feltétlenül figyelembe kell venni a felnőttek sokirányú lekötöttségét, a formális tanulással kapcsolatos esetleges korábbi kellemetlen tapasztalatokat. Ugyanakkor lehet építeni a nagyobb felelősségtudatra, mélyebb élettapasztalatokra, valamint a kellő belső motiváció esetén a tanulásban való nagyobb elkötelezettségre.¹⁷⁴

¹⁷³ A felnőttnevelés és pedagógia viszonyát illetően három határozott álláspont fogalmazódott meg. Az egyik szerint szükséges a két terület határozott elkülönítése, mások tagadják a felnőttnevelés autonómiáját egységes folyamatot látva a nevelésben, míg a kutatók harmadik csoportja a két tudományterület új diszciplinában való egyesítését javasolja. Ld. Feketéné Szakos Éva: *Andragógia és pedagógia*. In: *Educatio* 1999/1. 61-71. 62-64.

¹⁷⁴ A felnőttnevelés első nagy példái a katechéta iskolák voltak a 2-4. században. Ezekben is szorosan összetartozott a keresztyén hitigazságok ismerete és az ezekből következő keresztyén életvezetés követelménye. Origenész például a katechézis első és hosszabb szakaszában az erkölcsi nevelést tartotta meghatározónak, csak

1.5. Katechéta a felnőttek között

Teológiai szempontból a katechéta nem alanya, csupán eszköze a katechézisnek¹⁷⁵. Ugyanakkor az eszköz maga is üzenet.¹⁷⁶ Ez azt jelenti, hogy a katechéta nem pusztán vallási ismeretek közvetítője, hanem sokkal inkább példa és minta tanítványai előtt függetlenül attól, hogy milyen korosztállyal foglalkozik. Ezért kulcsszerepe van a katechézis folyamatában.¹⁷⁷ Sok gyerek, fiatal és felnőtt rajta keresztül találkozik először a keresztyénséggel. Nem mindegy, hogy nekik milyenek az első benyomásaik, élményeik. Megkerülhetetlen a kérdés, hogyan segítheti a katechéta attitűdjé, személyisége az eredményesebb szolgálatot. A témával azért is fontos foglalkozni, mert előfordulhat, hogy katechéta a legnagyobb buzgóság mellett is akadálya lesz az evangélium terjedésének. „*a Lélek munkáját nem tudjuk pótolni, de akadályozni, sőt tönkretenni igen.*”¹⁷⁸ Ezért szükséges külön is foglalkozni a felnőttkatechézis vezetőjének személyiségével, a számára fontos pedagógiai, andragógiai és csoportpszichológiai kompetenciákkal. A jelenlegi gyülekezeti gyakorlat szerint a felnőttkatechézis elsősorban a lelkipásztor feladata és elsősorban a felnőtt konfirmációra való felkészítést szolgálja. Feltételezhető, hogy a felnőtt csoportok számának növekedésével együtt a jövőben egyre nagyobb szerep hárul majd a gyülekezet hitoktatói, presbiterei, pedagógusai közül azokra, akik vállalják az újfajta szolgálatot. Az ő felkészítésük fontos feladata lehet a közeljövő egyházának. A katechéta személye fontos tényező, hiszen a katechézis mindig személyes kapcsolatokat feltételez. Szabó Lajos három alapvető követelményt fogalmaz meg a keresztyén tanítókkal szemben. Ezek a hitelesség, felkészültség és elkötelezettség.¹⁷⁹ A gyermekek közötti szolgálatban is meghatározóak ezek a követelmények, a kritikusabb, nagyobb életpaszttalattal rendelkező felnőttek esetében ez még inkább így van. A tanító személyes példája, hiteles Krisztus-követése lehet vonzó a tisztaságot, igazságot, értelmes élet lehetőségét kereső katechumenek számára. Czeglédy Sándor szerint a jó katechéta „egykönyvű ember.” Nem abban az értelemben, hogy elzárkózik a Biblián vagy keresztyén hitmélyítő irodalmon kívüli olvasmányoktól, de abban az értelemben feltétlenül az, hogy

a rövidebb második szakaszban lép előtérbe a hitigazságok elsajátítása. A gyakorlatban úgy kezdődött az oktatás, hogy ha valaki keresztyénné akart lenni, akkor a gyülekezet vezetőjénél jelentkezett. Ha ő komolynak tartotta a szándékot, egy személyes elbeszélgetés után bevezette a katechumenusok csoportjába. A katechumenátus időszaka legalább 2-3 évig tartott. Abból a meggyőződésből születtek ezek az iskolák, hogy az emberek megváltoztatásán keresztül változtatható meg a világ. A katechéta iskolákba jelentkező felnőtteket elkötelezettségük mértéke alapján osztályokba sorolták, és így készítették elő a keresztségre.

¹⁷⁵ Boross Géza: *Katechetika*. Budapest, 1990, 189.

¹⁷⁶ Tamminen-Vesa-Pyysiäinen: *Hogyan tanítsunk hittant?* Budapest, 1998, Teológiai Irodalmi Egyesület. 2000.

¹⁷⁷ Csorba Péter: *Reformpedagógiák és a vallásoktatás*. Debrecen, 2000, *Dissertationes Theologicae* 2. 118.

¹⁷⁸ Boross Géza: *Katechetika*. Budapest. 1983. 70.

¹⁷⁹ Szabó Lajos: *A tanítás szolgálata a gyülekezetépítés tükrében* (teológiai doktori értekezés) Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest, 1992. (kézirat) 40.

olvasmányait a Szentírás mérlegére teszi. „A katechéta igazi szellemi önállósága a Szentírásban gyökerezik.”¹⁸⁰ – írja. Ugyanakkor tudása nem csupán elvont, elméleti, sokkal inkább az életszerűség, természetesség kell, hogy jellemezze. „A katechétának nem valamilyen élettől elvonatkoztatott könyv-tudás halmazára van szüksége, hanem élettől áthatott, az élet útján szerzett és az életet szolgáló tudományra.”¹⁸¹ Életből szerzett tapasztalatai és életszerű példái eszközök csupán. Hiszen nem a világ és nem ő áll a központban.

A gyülekezet közösségében a felnőttek között végzett tanítás minden esetben erőteljesen missziói jellegű. A bizonyágtétel (mártýria) egyszerre rendelkezik tanítói és missziói vonásokkal. A modern, szekularizált korban úgy fogalmazható meg a kérdés, hogyan képes a katechéta a személyes életkérdéseket a keresztyén gondolkodás és fogalmi készlet nyelvére átfordítani, transzformálni. Minél inkább képes erre, annál nagyobb lehet a hatása.

A gyülekezeti katechézis, benne a felnőttkatechézis elsősorban közösségi jellegű tevékenység. Az egymás hite által is épülő közösség képes erős kohéziót teremteni. A tanítás célja nem is csupán a keresztyénséggel kapcsolatos elméleti ismeretek közvetítése, hanem a hétköznapi Krisztuskövetésre való segítség. Arra való ráébresztése a katechumeneknek, hogy elméleti ismereteik személyes életkérdéseik megválaszolásához segítenek hozzá csakúgy, mint a keresztyén közösség többi tagjának tapasztalatai a keresztyén életforma mindennapi örömeivel és nehézségeivel kapcsolatban.

A gyerekek mindentudó felnőttként tekintenek a katechétára. A felnőttek sokkal kritikusabbak. Számukra nem mindentudó, tévedhetetlen tekintély a tanító. „Csupán” bűnös ember, aki Krisztusban kegyelmet nyert, új életet kapott. Olyan, mint amilyenek valamennyien lehetünk. A felnőttekkel foglalkozó katechéta nem a szószék személytelen magasából, hanem az asztalhoz leülve „megkegyelmezett bűnösként” lehet hiteles bizonyágtévő. Bizonyágtétele nem csupán elméleti hitigazságokat közvetíti, de egyben vallomás lehet arról, hogy az evangélium igazságait hogyan lehet megélni a gyakorlatban. A posztmodern embernek éppen erre van szüksége. Éppen ezért a hagyományos pedagógus szerep helyett a tanulásban segítő „konzulens” szerep vár a felnőttekkel foglalkozó tanítóra. A problémaorientált katechézis modellje szerint a katechumen játszik meghatározó szerepet a katechézis folyamatában. Az eredményes oktatás feltétele annak megértése, hogy milyen háttérrel, milyen szerepelvárásoknak megfelelni igyekezve érkezik a katechumen a tanulási

¹⁸⁰ Czeglédý Sándor: *Katechetika II/a*. Debrecen, 1951, Debreceni Theológiai Akadémia. (kézirat) 25.

¹⁸¹ Czeglédý Sándor: *Katechetika II/a*. Debrecen, 1951, Debreceni Theológiai Akadémia. (kézirat) 27.

helyzetbe.¹⁸² Ezek a tényezők ugyanis valószínűleg meghatározzák szociális és társadalmi beállítódását, világnézetét. A kognitív ismeretek átadása mellett a katechéta lelkipáter, valamint közösségépítő feladatot is ellát. Munkájához szorosan hozzátartozik, hogy a foglalkozásokon túl is törődjön a keresztyénséget rajta keresztül megismerő emberekkel. Személye lehet a példa arra, hogy a Krisztus-követés nem csupán elméleti döntés az evangélium igazsága mellett, hanem a mindennapokban megélt gyakorlat. A személyes beszélgetések sokszor többet jelentenek kezdetben a katechumenek számára, mint a tanult hitigazságok.

A vezető stabil identitása alapvető feltétele eredményes szolgálatának. A katechéta Isten munkatársa. Ennek kell látnia magát. Nem többnek, de nem is kevesebbnek. Munkájának méltósága az őt szolgálatra elhívó Istentől van. Ez a tudat biztonságot ad. „*Mivel nem a maga tudományát hirdeti, minden emberi bölcselkedéstől és elmélettől független., de független a siker és külső eredmények felmutatására irányuló kísértéstől is.*”¹⁸³ A katechéta tehát részben misszionárius, részben lelkipáter, részben igehirdető, de mindenekelőtt pedagógus. Akkor is nagy segítséget jelent a pedagógus szerepben szerzett szakmai gyakorlat, ha a felnőttkatechézis nem iskolai szituációban és nem gyerekek között zajlik. A katechétára is igaz, hogy akkor dolgozik igazán jól, ha tanítványai szívesen megbocsátják hibáit, elnézik fogyatkozásait.

Kelemen László 1981-ben megjelent könyvében a pedagógus számára meghatározó pszichológiai jellemzőket foglalta össze.¹⁸⁴ Kiemelte a pedagógus értékközvetítő szerepét, a szilárd világnézet és elkötelezettség fontosságát, a tájékozottságot és magas színvonalú szakmai tudást, megfelelő kommunikatív képességeket, empátiát és a tanulók felé irányuló szeretetet.

Rogers szerint három jellemző bír alapvető fontossággal a pedagóguspályán,¹⁸⁵ a kongruencia (hitelesség), feltétel nélküli elfogadás és empátia. A hitelesség alatt azt érti, hogy a pedagógus nem bújhat el egy szerep mögé, nem rejtőzhet el, akkor lesz hiteles, ha természetes, ha saját érzéseit, gondolatait is képes felvállalni tanítványai előtt. A tanulóhoz való odafordulás képessége, a tanuló érzéseinek megértése egyértelmű, magyarázatra nem szoruló elvárás.

¹⁸² Zeph, Catrine: Turning the Kaleidoscope: *The adult religious educator as learning consultant* www.findarcities.com/p/articles/mi-qa3783/is-199907/ai-n8871774 (2005. 05. 08.)

¹⁸³ Imre Lajos: *Katechetika*. Budapest, 1942. 299.

¹⁸⁴ Kelemen László: *Pedagógiai pszichológia*. Budapest, 1981, Tankönyvkiadó.

¹⁸⁵ ismerteti: Tóth László: *Pszichológia a tanításban*. Debrecen, (é. n.) Pedellus. 207-208.

Trencsényi László¹⁸⁶ szerint a tanár értelmezheti saját fő feladatát nevelésként, személyiségformálásként, de tekinthet önmagára, mint elsősorban szakemberre, és tarthatja meghatározónak a megrendelők által meghatározott igények kiszolgálását. Az önmagát nevelőként meghatározó tanár elsősorban a diákkal szemben tartja felelősnek magát, a „szakember” elsősorban a szakma irányába elkötelezett, míg a „szolgáltató” pedagógus számára a tágabb társadalmi kontextus a meghatározó.

Adelson¹⁸⁷ szerint három alapvető tanári modell különíthető el egymástól.

- a. A „sámán”, aki karizmatikus, ugyanakkor nárcisztikus, önmagát a középpontba állító személyiség. Gyakran a megközelíthetetlen „nagy tudású” tanár szerepében tetszeleg.
- b. A „lelkész”, aki küldetésnek tekinti munkáját, és az értékek közvetítésére helyezi a fő hangsúlyt.
- c. A „misztikus gyógyító” pedagógus, aki elsősorban a diákra koncentrál.

A felnőttekkel foglalkozó katechéta speciális pedagógiai helyzetben van. Az alapvető pedagógiai készségekkel és képességekkel rendelkeznie kell, de ez még nem elég. Kortársaival vagy adott esetben nála idősebbekkel is el kell tudnia fogadtatnia magát. Mivel a felnőttkatechézis döntően gyülekezeti csoportokban valósul meg, a csoportdinamikai folyamatok megismerése, a csoport működtetése új típusú és speciális feladatokat jelent a felnőttekkel foglalkozó katechéta számára. Azok a csoportok működnek hatékonyabban, amelyekben a vezetők differenciáltabb módon képesek betölteni vezető szerepüket.¹⁸⁸ Erősebb kohéziót tudnak teremteni a csoporton belül, nagyobb teret adnak a csoport tagjainak személyes aktivitására, több támogatást nyújtanak, mint a kevésbé hatékonyak bizonyuló vezetők.

A pedagógus és a katechéta számára is alapvető feladat a tanulási folyamat irányítása és körülményeinek szervezése. Az eredményes munkához érzelmi stabilitásra, tanítványaival való együttműködés képességére, toleranciára és empátiára van szüksége. M. D. Smith tanárokat és diákokat kérdezett arról, milyen a jó pedagógus.¹⁸⁹ A válaszok szerint az ideális tanár a következő jellemzőkkel bír: komolyan veszi munkáját, szereti és elfogadja tanítványait, jó szervező, kommunikációs képességei átlagon felüliek, képes arra, hogy világosan adja elő a tananyagot, nem kívánja teljesíthetetlen feladatok megoldását.

¹⁸⁶ Trencsényi László: *Pedagógusszerepek az általános iskolában*. Budapest, 1988, Akadémiai.

¹⁸⁷ Adelson, J.: *A tanár mint modell*. In: Pataki Ferenc (szerk.): *Pedagógiai szociálpszichológia*. Budapest, 1976, Gondolat. 712-726.

¹⁸⁸ Cartwright-Zander: *A vezetés és a csoportfunkciók ellátása*. In: Pataki Ferenc (szerk.): *Csoportlélektan*. Budapest, 1980, Gondolat. 569-602. 570.

¹⁸⁹ Smith, M. D: *Educational psychology and its classroom applications*. Boston-London-Sydney, 1975, Allyn Bacon.

Azt is hozzáteszi, hogy a jó tanár a legtöbb esetben sok munka és tapasztalat révén formálódik. Munkájához ugyanúgy hozzátartoznak a kudarcok, mint a sikerek. Ugyanez érvényes a gyülekezeti tanításban is.

Az andragógia a felnőttiség pszichológiai, társadalmi jellemzőinek feltárásán keresztül vezet el a felnőttnevelés cél- és feladatrendszerének meghatározásáig. A felnőttkori nevelés alapkérdéseire keresi a válaszokat.¹⁹⁰ Az „élethosszig való tanulás”¹⁹¹ alapelveit, modelljét a különböző életkori szakaszok specifikus jellemzői határozzák meg. A modern világban kitüntetett szerepet játszó felnőttoktatásnak többféle modellje ismert, amelyek elsősorban értékfilozófiai alapelveik, célkitűzésük, stratégiai prioritásaik meghatározásában mutatnak különbségeket.¹⁹²

A felnőttekkel foglalkozó katechéta nem hagyományos tanári szerepet tölt be,¹⁹³ sokkal inkább moderátor a csoportban. A csoportpszichológia felismerései ezért megszívlelendők számára. Tudatában kell lennie annak, hogy a vezetés módja és a csoport működése között szoros kapcsolat van. „*A hatékony vezető jó munkacsapatot teremt maga körül, melyben barátság és együttműködő légkör uralkodik, és magas szintű a csoporthoz való hűség.*”¹⁹⁴ Az alkalmak hangulata, atmoszférája jelentős mértékben határozza meg a tanuláshoz és ezen keresztül gyakran a gyülekezethez való viszonyulást is.¹⁹⁵ A pozitív megerősítés, a hiteles, példamutató vezető nemcsak a gyerekek között, de a felnőtt csoportban is kiemelten fontos.¹⁹⁶ Ezek a felismerések azonban nem új keletűek. A pedagógus számára a „valláserkölcsei személyiséget”, mint a „tisztá humanitász” eszményének megvalósítását célként kitűző Mitrovics Gyula már 1933-ban így írt: „*Példaadás nélkül*

¹⁹⁰ Ilyen problémák a nevelés lehetőségei a felnőttkorban, folyamata, módszerei.

¹⁹¹ A fogalom nem csupán az iskolarendszerű oktatás különböző formáira vonatkozik, hanem mindenféle formális vagy informális tanulási tevékenységre, melynek célja az ismeretek bővítése, illetve készségek, kompetenciák fejlesztése. In: Csernyák-Janák-Olbrich (szerk.): *Az élethosszig tartó tanulás..* Budapest, 2004, KSH. 5.

¹⁹² Ezek a különbségek jól látszanak az egyes szervezetek fogalomhasználatában is. Az Unesco „élethossziglani művelődés” (lifelong education) terminusával szemben az Európatanács a „permanens művelődés” (permanent education) terminust részesíti előnyben, míg az OECD a „visszatérő művelődés” kifejezést használja. Alanen, Aulis: Lifelong Education- Permanent Education- Recurrent Education In: *A felnőttképzés új útjai* Debrecen, 2002, Didakt. 37-48. 37.

¹⁹³ A hagyományos, jól körülhatárolható pedagógusszerep a tudás birtokosát, „lámpást” látott a pedagógusban, aki az osztályban egyértelmű hatalmi helyzetet betöltő autonóm és domináns személyiség. Tekintélye a szerepéből automatikusan adódik. Kraiciné Szokoly Mária: *A tanári szerep változása.* In: Felnőttképzési módszertár Budapest, 2004, ÚMK. 71-76.

¹⁹⁴ Caerwicht-Zander: *A vezetés és a csoportfunkciók ellátása.* In: Pataki Ferenc (szerk.): *Csoportlélektan.* Budapest, 1980, Gondolat. 569-602. 570.

¹⁹⁵ A szekularizációs folyamatok következtében egyre több az olyan katechumen, akinek előzőleg szinte semmilyen ismerete, személyes tapasztalata nem volt a keresztyénséggel kapcsolatban. Ezért a csoport és főleg annak vezetője meghatározó szerepet játszik a keresztyénséghez fűződő viszony kialakulásában.

¹⁹⁶ A pozitív megerősítés a tanári hatékonyságot leginkább meghatározó tényező Walberg szerint, aki 3000 tanulmány elemzése során jutott erre a belátásra. Ismerteti: Zétényi Ágnes: *A hatékony tanár.* In: Mészáros Aranka-Bagdy Emőke (szerk.): *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága.* Budapest, 1999, ELTE. 284-292.

nincsen nevelés. Természetes, hogy ennek a példaadásnak nem szabad a tanterem falai közé szorítkoznia. Megvetésre érdemes az olyan tanító, akinek magasrendű kötelességérzése nem kísér túl az iskola kerítésén.”¹⁹⁷

Összefoglalásként megállapítható, hogy a felnőtt csoportot vezető katechéta munkájának kívánatos jellemzői közül meghatározó a rugalmasság. A változó körülményekhez való alkalmazkodásra való képesség sokkal fontosabbnak tűnik a kutatók szemében, mint az egyes elvont vezetői tulajdonságok erősítése.¹⁹⁸ Ez azt jelenti, hogy a csoport működésének hatékonysága nem a vezető képességeitől és képzettségétől függ elsősorban, hanem attól, mennyire fogadják el egymást a tagok a csoportban, mennyire akarnak és tudnak együttműködni. A vezető feladata pedig a csoporton belüli kohéziós folyamatok segítése kell, hogy legyen. A felnőtt csoport szimmetrikus viszonyaiból következik, hogy *„a csoport bármely tagja annak arányában tekinthető vezetőnek, amilyen mértékben módosítja jelenléte révén a csoport általánosan jellemző vonásait.*”¹⁹⁹ Azt azonban sem a csoport vezetőjének, sem a csoportnak nem szabad figyelmen kívül hagynia, hogy a keresztyén közösség valódi vezetője csak Jézus Krisztus lehet. Az egész katechézis, benne a katechétával az Ő szolgálatában áll.

A fejezet összefoglalása

Az ember képezhető és egyben képzésre szoruló lény. Keresztyén értelmezésben ez azt jelenti, hogy küldetésének betöltéséhez Krisztus képére kell formálódnia. Gondolkodásának, magatartásának, egész életének át kell alakulnia. Ennek a folyamatnak pszichológiai, pedagógiai, társadalmi feltételei is vannak. Ezért Isten a felnőtt embert szólítja meg, és a Biblia elsősorban a felnőttek számára íródott könyv.

¹⁹⁷ Mitrovics Gyula: *A neveléstudomány alapvonalai* Debrecen, Budapest. 1933. 75.

¹⁹⁸ Cartwright-Zander: *A vezetés és a csoportfunkciók ellátása*. In: Pataki Ferenc (szerk.): *Csoportlélektan*. Budapest, 1980, Gondolat. 569-602. 575.

¹⁹⁹ Cartwright-Zander: *A vezetés és a csoportfunkciók ellátása*. In: Pataki Ferenc (szerk.): *Csoportlélektan*. Budapest, 1980, Gondolat. 569-602. 576.

2. A felnőttkatechézis helyzete a reformáció korától 1990-ig

2.1. A reformáció tanításelméletei és ezek hatása Magyarországon a 16-17. században

Az egyház eredetét és lényegét tekintve nem emberi elhatározás eredménye, nem „társadalmi termék”, hanem a Szentháromság Isten műve. Csak akkor lehet erős az egyetemes egyház, ha helyi gyülekezetei is erősek.²⁰⁰ A Heidelbergi Káté 54. kérdésére adott felelet világosan kifejti, hogy az egyházban tulajdonképpen Krisztus cselekszik. Ő választja ki, gyűjti egybe és őrzi meg az övét. Ő tagol be a közösségbe. Ez a közösség azonban nem öncélú, mindenki feladata, hogy *„ki-ki kötelességének ismerje, hogy Istentől nyert ajándékait készséggel és örömmel a többi tag javára és üdvösségére fordítsa”* (Heidelbergi Káté 55. felelet).

A gyülekezet felnőtt tagjainak tanításával kapcsolatos reformátori elképzelésekre elsősorban a reformátorok egyház kormányzásával kapcsolatos nézeteinek összehasonlítása alapján következtethetünk.

Luther az egyetemes papság elvét vallotta, és elutasította a papság közvetítő szerepét. Azt tanította, hogy mindenki szabadon fordulhat Istenhez, és imádkozhat másokért. Elvileg bárki hirdetheti Isten Igéjét, és részt vehet a sakramentumok kiszolgáltatásában. Ugyanakkor a gyülekezet rendje miatt a nyilvános igehirdetést és a sakramentumok kiszolgáltatását a gyakorlatban mégis kizárólag a gyülekezet tisztségviselőire korlátozta. A gyülekezet felelőssége abban jelenik meg, hogy kik lesznek a tisztségviselői.²⁰¹ A gyülekezet tagjai számára a személyes beszélgetések, bizonyágtételek lesznek a tanítás, buzdítás legitim eszközei.

A német reformációval párhuzamosan Svájcban is elindult egy reform irányzat, amelynek Zwingli volt a meghatározó alakja. 1519-ben hívták meg lelkésznek Zürichbe. Néhány éves Zürichben végzett szolgálata után 1525-ben megalapították a diákok és lelkipásztorok teológiai képzésével foglalkozó „Prophezei” tanfolyamot. A hétköznapi délutánonként tartott közös bibliatanulmányozáson a prédikátorok mellett részt vehettek a

²⁰⁰ Imre Lajos: *Ekklesiásztika*. Budapest, 1941. Coetus Theologorum. 141.

²⁰¹ Colijn, Jos: *Egyetemes egyháztörténelem*. Budapest-Gödöllő, 2001, Iránytű. 142.

laikusok is²⁰² Ez azt bizonyítja, hogy a zürichi modellben a laikusok nagyobb szerepet kaptak. Szervezetten készítették fel őket a közösségben való szolgálatra. Zwingli számára a város és az egyház vezetése összekapcsolódott. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a világiak is beleszólhattak az egyház belső döntéseibe. Ez a szoros összefonódás Zwingli utóda, Bullinger idejében is megmaradt, aki azt hangsúlyozta, hogy az állam és az egyház ugyanazt a közösséget jelenti, a különbség csupán abban van, hogy éppen milyen funkciót gyakorol.²⁰³

Kálvin gyakran használta Istennel kapcsolatban a. nevelő képét. Olyan nevelőnek tartotta, aki segíti, az üdvösség felé vezeti népét. Ehhez serkentő, és nem ritkán fenyítő eszközökre van szüksége. A tanítói, nevelői mozzanatok ezért nagy szerepet játszanak az egyházban is. Az iskolai oktatás és a templomi katechézis célját az öntudatos, élő hitű egyháztagek képzésében látta. Prédikációi ezért gyakorlatiasak, tanító jellegűek. A lelkészképzés mellett nagy gondot fordított a gyülekezeti tisztségviselők, a tanítók, presbiterek, diakónusok képzésére is.²⁰⁴ A tanítás az egyház lényegéhez tartozik, hiszen minden keresztyén ember Isten iskolájának a tanulója, és az is marad egész életében. A tanítókat, akiknek a Szentírás megismertetése és az általános oktatás egyaránt feladatuk volt, a lelkészek választották. A presbiterek az egyházfegyelmet felügyelték. Őket a városi tanács választotta meg a lelkészekkel történt konzultáció után.²⁰⁵ A konzisztórium 1542-ben alakult meg a Lelkipásztori Társaság tagjaiból és 12 presbiterből. Feladata az egyházfegyelem felügyelete volt. Kálvin szerint a konzisztórium kifejezetten az egyházfegyelmi kérdésekben illetékes.²⁰⁶

A három reformátori egyházkormányzati modell összevetéséből az derül ki, hogy míg Luthernél az egyetemes papság elvének hangsúlyozása ellenére a gyakorlatban a papság végzi a tanítást, és a világi elem inkább csak a mecénás földesurak befolyásán keresztül érvényesül, addig a genfi modell szerint a világiakat is bevonják a vezetésbe. Az egyház és a városi tanács közötti jogkörök megosztása nem volt mindig mentes a feszültségektől. Mind a világi városvezetés, mind pedig a lelkészek igyekeztek kiszélesíteni befolyásukat. A laikusoknak a tanításba, döntéshozatalba való bevonása Zwingli majd Bullinger által vezetett Zürichben valósult meg leginkább.

²⁰² Colijn, Jos: *Egyetemes egyháztörténelem*. Budapest-Gödöllő, 2001, Iránytű. 149. Czeglédy Sándor: *A homiletika vázlata* (kézirat) Debrecen, 1971. 38.

²⁰³ Carl Andresen (hrsg.): *Handbuch der Dogmen-und Theologiegeschichte* 1-3. Bd. Göttingen, 1980-84. 587.

²⁰⁴ Békési Andor: „*Mint nyílik a hős kezében*” (A kálvini nevelés célja) In.: Dékány Endre: *A pedagógus Kálvin* Budapest, 1987, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.

²⁰⁵ Chadwick, Owen: *A reformáció*. Budapest, 1998, Osiris.

²⁰⁶ Mcgrath, Alister: *Kálvin*. Budapest, 1996, Osiris. 123-127.

Magyarországon a reformáció eszméi már nagyon hamar, még Mohács előtt megjelentek. Luther tanai a magyarországi németek körében is nagy visszhangot váltottak ki, és gyorsan terjedtek a személyes kapcsolatokon keresztül. Ugyanakkor a reformáció tételeinek tudatos terjesztése is elindult egy-egy elkötelezett prédikátor munkájával. Ha sikerült nagybirtokos pártfogóra találni, lényegesen könnyebb volt a munka.²⁰⁷

A svájci irányú reformáció az 1550-es évektől kezdve különült el egyértelműen. Elsősorban a Tiszántúlon volt gyors a terjedése Ebben jelentős szerepet játszott Debrecen, és a fiatal Méliusz Juhász Péter. Méliusz a családfők feladatának tartotta a bizonyágtételt és a tanítást. Ehhez azonban szilárd ismeretekkel kell rendelkezniük, amit a személyesen, és természetesen anyanyelven tanulmányozott Szentírásból szerezhettek. A lelkeszi elemnek a tanításban való kizárólagosságát megvalósító lutheri modell mellett a helvét irányú reformáció gyülekezeteiben egyre nagyobb szerepet játszottak a világiak. Ezt a folyamatot nagy mértékben segítette az 1561-ben Debrecenbe költöző Huszár Gál nyomdája, ahol Méliusz tanító, buzdító művei megjelenhettek. Az egyetemes papság elvének a tanításra való kiterjesztése megjelenik Sztárai Mihálynak *Az igaz papság tiköre* című hitvitázó drámájában is. „*A mi házunk népének prédikállunk, ki-ki mind az ő népét tanítván és jóra oktatván, amiképpen az Úristen parancsolja.*”²⁰⁸ A tanítás azonban nem terjedt túl a család körén. Kálvin szerint a részfeladatokat ellátó presbiterek, tanítók és diakónusok csak segítői a pásztoroknak. A vezetésben világi részvételt megvalósító presbitériumok felállítására irányuló törekvések elsősorban a puritán mozgalomból vették mintáikat Míg a protestáns ortodoxia egyik legmeghatározóbb alakja, Geleji Katona István elsősorban tanítást, azaz az egyházi tan objektív előadását látta a lelkeszi munka meghatározó elemének, addig a Gelejivel vitázó puritánok felfogásában a tantételekről átkerült a hangsúly az egyéni kegyesség gyakorlására. Ezt a felfogást a 17. században az elsők között Medgyesi Pál és Martonfalvi Tóth György képviselték. Míg a Tiszántúlon nagy ellenállásba ütközött a világiak vezetésbe való bevonására irányuló küzdelem, a Dunántúlon Pathai István püspök is támogatta az egyházszervezeti reformot. Az első presbitérium az ellenreformációtól leginkább fenyegetett Pápán alakult meg, majd az egész egyházkerületben megindult szervezésük²⁰⁹ A presbitereknek elsősorban az egyházfegyelem betartatásában volt jelentős szerepük a 17. században. Ugyanakkor voltak, akik másfajta feladatokat is szántak a presbitériumoknak.

²⁰⁷ A reformáció hazai elterjedéséről részletesen ír Bíró Sándor-Szilágyi István (szerk.): *A magyar református egyház története* Budapest, 1949, Kossuth. 27-44.

²⁰⁸ Sztárai Mihály: *Az igaz papságnak tiköre*. In: *Magyar drámaírók 16-18. század*. Budapest, 1981, Szépirodalmi. 24.

²⁰⁹ Nagy Géza: *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből*. Budapest, 1985, Ráday Kollégium. 202-205.

Szilágyi Tönkö Márton szerint nemcsak a fegyelmezésben, hanem az előzetes intésben és buzdításban is fontos a szerepük. Ez azt mutatja, hogy a tanításban és lelki gondozásban is számított rájuk. Köleséri Sámuel a „háznép” megjobbításának szükségességéről is ír, és a kegyesség fokozatait az egyén-család-település-gyülekezet-ország sorban határozza meg.²¹⁰

2.2. Felnőttkatechézis a felvilágosodás és racionalizmus korában

Kálvin olyan mennyei nevelőnek tartotta Istent, aki az üdvtörténet egymást követő fázisain keresztül vezeti az embert a Krisztusban való felnövekedés útján. A felvilágosodás idején Isten helyére a „történelem” lépett. A történelmet önálló entitásként, lineárisan előrehaladó folyamatként látták, amelynek megismerhető törvényszerűségei vannak. Ha ezeket a törvényszerűségeket felismeri, akkor szabad és boldog lehet az ember. Ezért kap nagy jelentőséget a korban a nevelés. Annyira, hogy a 18. századot a „pedagógia századának” is nevezték Európában. Filozófusok, írók egész sora foglalkozott pedagógiai kérdésekkel. A kor gondolkodói úgy vélték, hogy az emberi konfliktusok, problémák a nevelés, felvilágosítás eszközeivel megoldhatók.

A korszak egyik legnagyobb hatású alakja Rousseau volt, akinek pedagógiai nézetei is széles körben ismertté váltak. Pedagógiai regényében, az *Emil vagy a nevelésről* című alkotásban fejti ki nevelési elveit. A regényben egy ideális nevelési folyamatot mutat be a nevelendő gyermek születésétől felnőtté válásáig. A felvilágosodás optimizmusát tükrözi az a híressé vált tétele, amely szerint az ember születésétől fogva jó, csak a társadalmi környezet rontja el. Az *Emil* negyedik fejezete szól a hős nevelésének 15 éves korától a házasságkötéséig tartó szakaszáról. Az ifjúkor elsősorban az erkölcsi nevelés ideje, emellett ekkor kap fontos szerepet az esztétikai és vallásos nevelés is. Erkölcsi nevelés kizárólag közösségben és közösség által történhet. A társadalmi hatások mellett ebben az életszakaszban nagy hatással lehetnek az ifjúra a jelentős történelmi személyek életének megismerése. A „vallásos nevelés” alatt Rousseau a józan ésszel be nem látható keresztyén dogmák helyett a „természetes vallást” érti.

A korszak másik meghatározó pedagógiai gondolkodója az egyetemes embernevelés eszméjét képviselő Pestalozzi (1746-1827) volt. Pestalozzi a gyakorlatban is meg kívánta valósítani elméleti elképzeléseit, ezért 1769-ben egy mintagazdaságot szervezett, ahol a környék gazdáit kívánta földművelésre oktatni. Miután csődbe ment, nevelési elveit igyekezett szélesebb körben megismertetni, ezért a falusi nép számára négyrészes

²¹⁰ Csorba Dávid: A kegyes élet teológiai érvrendszere id. Köleséri Sámuel életművében. In: Theológiai Szemle 2002/2. 89-93. 92.

regényciklust írt. A ciklus első kötete, az 1781-ben megjelent Lénárd és Gertrúd olyan nagy sikert aratott, hogy a szószerőről olvasták fel egyes részeit.²¹¹ Az ember etikai fejlődésének három szakaszát különíti el. Ezek az emberi önzésre épülő „természetes állapot”, amelynél magasabb rendű a társas együttélést szabályozó „társadalmi állapot.” A legfejlettebb szint a „tisztá erkölcs” állapota, ahová kizárólag személyes erőfeszítéseken keresztül vezet az út. Pestalozzi nézetei messzire visszhangoztak, a 19. század végének, 20. század elejének számos pedagógiai reformmozgalma tekint rá előfutáraként. Pestalozzi és a filantropisták²¹² eszméi Magyarországon is megjelennek a sarvasi evangélikus lelkész és a „gyakorlati gazdasági tanmódszert” Sarvason megvalósító iskolaalapító, Tessedik Sámuel munkásságában is.

A 18. században Magyarországon is terjedtek a felvilágosodás eszméi. A korszakra jellemző a vallási dogmák, egyházi hagyományok szembeállítása az értelemmel, a szellem szabadságával. Megjelent a deizmus filozófiai irányzata, amely szerint miután Isten megteremtette a világot, a fejlődés törvényeire bízta. A deista filozófia tagadja a gondviselést, Isten világban való folyamatos munkálkodását. A felvilágosodás filozófiája hatott az egyházban is, és maga után vont a gyülekezeti élet és az igehirdetés és fokozatos hanyatlását.²¹³ A „Józan ész” tekintélye néha túlnőtt Isten Igéjének tekintélyén. Megjelentek a textus nélküli „téma prédikációk”, amelyek valamely erkölcsi tétel igazságáról, vagy a gyakorlati életben hasznos praktikus ismeretekről szóltak. Ifj. Csécsi János sárospataki professzorként a 18. század közepén holland minták nyomán a józan ész tekintette az igazság kritériumának.²¹⁴ Verestói György erdélyi püspök és Marosvásárhelyi Gombási István egyaránt természetesnek tartotta az olyan prédikációkat, amelyek nem egy bibliai textust magyaráztak, hanem erkölcsi tanításokat közöltek. A racionalizmus korában az igehirdetés helyére egyre inkább az egyházi szónoklat lépett. A gyülekezet pásztorlása helyett a prédikáció inkább retorikai szabályok szerint felépített, sokszor követhetetlenül bonyodalmas és hosszú „műalkotás.” Ez a fajta igehirdetés általában kevésbé szolgálta a gyülekezet épülését, inkább arra lehetett alkalmas, hogy elidegenítse a laikus tömegeket. A gyülekezet építése helyett a retorika vált fontossá, így a homiletikából egyházi szónoklattan lett.²¹⁵

²¹¹ Mészáros István-Németh András-Pukánszky Béla: *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Budapest, 1999, Osiris. 125-129

²¹² A filantropisták mozgalma Németországban bontakozott ki a 18. század végén. A filantropisták célja az volt, hogy a mindennapi élet viszonyaihoz közelítsék az oktatás tartalmát. A klasszikus műveltség mellett a praktikus, gyakorlati ismereteknek az oktatásba való beemelését szorgalmazták.

²¹³ Czeglédý Sándor: A homiletika vázlata. (kézirat) Debrecen, 1971, 88.

²¹⁴ Czeglédý Sándor: A homiletika vázlata. (kézirat) Debrecen, 1971, 88.

²¹⁵ Czeglédý Sándor: A homiletika vázlata. (kézirat) Debrecen, 1971, 89.

A 18. században fontos egyházszerkezeti változások is történnek. Az 1715. évi országgyűlés határozata szerint vallási kérdésekben a király az illetékes döntőbíró. Ennek egyenes következménye volt a protestáns egyházak azon lépése, hogy állandó megbízottal képviseltették magukat a királyi udvarban. Ezeket az egyházi követeket ágenseknek nevezték. Az ágens nemcsak segített a királyhoz címzett beadványok eljuttatásában, hanem emellett folyamatosan informálta a protestáns egyházi vezetőket az előkészített törvényekről. Az ágensi tiszt létrehozását történelmi szükség indokolta, nem pedig zsinati döntés írta elő. Az ágensek kezdetben a hivatalos egyházi vezetés tudta nélkül, világi főurak megbízásából ténykedtek.²¹⁶ Az ágensek nemcsak összekötő kapocsként szolgáltak az egyházkerületek között, de kifelé is képviselték egyházukat. A református egyház első ágense Ráday Pál (1677-1733) volt.

1715 után az ország északkeleti részén élő református nemesség találkozóit, amelyeken megtárgyalták az egyház ügyeit, konventnek nevezték. A konvent kezdetben teljesen független volt az egyházkerületek vezetésétől, szerepe az egyház életének a II. Carolina resolutioval való nehezebbé válásával nőtt meg. A II. Carolina resolutio (1734. X. 20.) engedélyezte a protestáns egyházaknak 4-4 superintendens választását, akik feladata lelkészeik felügyelete volt. Közvetlenül ezután a Bodrogkeresztúri konventen²¹⁷ elhatározták, hogy minden egyházkerületben egy-egy világi főgondnokot állítanak segítőnek a superintendensek mellé. Emellett az esperesek mellé mindenütt egy „segédgondnok” került, akik képviselték a világi hatóságok előtt az egyház ügyeit. Az egyházkerületi és megyei gondnoki tiszt létrejötte tehát nem elvi teológiai, hanem az adott szituáció által kikényszerített gyakorlati döntés eredménye volt.

A felvilágosodás hatására az értelmiség egy része Európa-szerte elfordult a keresztyénségtől. Hozzájuk fordult Schleiermacher a *Beszédek a vallásról* (1799) című művében. Hitvédelmi célú írásában amellett érvelt, hogy a tudomány nem feltétlenül jár együtt a hitetlenséggel, sőt éppen ellenkezőleg. Minden kultúra a vallásban éri el tetőpontját, tehát a művelt ember egyben vallásos is kell, hogy legyen. A vallást egyetemes emberi jelenséggé kezelte, amelynek alapja az Istentől való abszolút függés érzete. A vallás akkor kezdődik, amikor az ember szembesül azzal, hogy csupán parányi eleme a világmindenségnek. A vallás tehát Schleiermacher szerint egyetemes emberi jelenség,

²¹⁶ Bíró Sándor-Szilágyi István (szerk.): *A magyar református egyház története* Budapest, 1949, Kossuth. 207.

²¹⁷ Az első konventek gyakran az ország északkeleti területein élő református főnemeselek hegyaljai szüretein kerültek megrendezésre. Így a Bodrogkeresztúri konvent jobbaházi Döry András szüretjén volt.

amelynek tartalma azonban különbözik az egyes történetileg kialakult vallásokban. Bár az emberiséget szükséges tanítani, nevelni, a vallás lényege mégiscsak a tapasztalásban van. Schleiermacher hatása egészen Barth fellépéséig meghatározó volt az európai protestáns gondolkodás számára.

2.3. A felnőttoktatás helyzete Magyarországon a 20. század elején

A magyarországi felnőttoktatás ügyét már a reformkor nagy alakjai is megoldandó feladatként értékelték.²¹⁸ A törekvések egyrészt az alapfokú iskoláztatás kiterjesztésére, másrészt a rendszerből kimaradók későbbi elérésére irányultak. Annak ellenére, hogy az 1868-i Népiskolai Törvény az egész országban bevezette a tankötelezettséget, a gyakorlatban ez csak korlátozott mértékben valósult meg. Sőt az iskoláztatás a következő évtizedekben sem vált általánossá. A falusi iskolákban az egy tanítóra jutó gyerekek nagy száma, a gyakori hiányzások, a motiváció hiánya miatt már az is eredménynek számított, ha azt sikerült elérni, hogy a tanulók megtanuljanak írni-olvasni.

A kialakult helyzetet egyrészt népiskolák felállításával, másrészt az idősebbek számára az iskolán kívüli népművelés szervezésével kívánták megváltoztatni az egymást követő kulturális kormányzatok. Az Eötvös József által 1870-ben kiadott felnőttképzési rendelet nyomán létrejövő helyi kezdeményezések sokáig elszigeteltek maradtak. A 19. század utolsó évtizedeiben gyakran jelentek meg írások a felnőttek oktatásáról vagy éppen a népnevelés fejlődésének akadályairól. Ekkoriban sokan a „népszerű felolvasásokban” látták a nemzetnevelés kérdésének megoldását.²¹⁹ Elvárásként az fogalmazódott meg, hogy a falvakban a pap vagy a tanító téli estéken egyszer férfiak, másnap nők számára tartson előadást. Legfontosabb témakörökként a „vallási-erkölcsi élet” mellett a közgazdaság, közegészség, nevelésügy és hazafiasság területei jelentek meg. A Magyar Gazdaszövetség 1895-ben azzal a céllal alakult meg, hogy a falusi gazdák körében a gyakorlati életben hasznosítható képzést végezzen. A Magyar Gazdaszövetség és az Országos Szabadoktatási Tanács szervezte meg a „gazdagimnáziumokat”, amelyeket később változatlan tartalom mellett népfőiskolává kereszteltek át.²²⁰ Az első gazdagimnáziumot Bajaszentivánon tartották 1914. február 15. és április 6-a között. Még ebben az évben indultak képzések Nagykőrösön

²¹⁸ Széchenyi István: Világ (1831) Wesselényi Miklós: Balítéletekről (1833) Vajda Péter: Elv és irány (1841) In: A felnőttoktatás hazai történetéből Budapest, 1981, OOK és FPI. 17-19.

²¹⁹ A népszerű felolvasások, mint a közművelődés és nemzeti erősödés eszközei mellett érvel pl. Végh István 1891-ben megjelent írásában. Végh István: *A felnőttek oktatásáról* In: Magyar Protestáns Néptanító. 1891. V. évf/6 81-83, 97-99.

²²⁰ Ld. Deptner Tibor: *A Magyar Gazdaszövetség és a falusi szabadtanítás (1896-1920)*. Budapest, 1921, Szabad Lyceum. 9.

és Nagytétényben, de az első világháború miatt csak 1920-ban folytatódhatott a gazdagimnáziumok szervezése.

Imre Sándor 1909-ben Eötvös munkásságát méltatva, rá emlékezve állapította meg, hogy az ideiglenesnek gondolt felnőtt-nevelési koncepció a népiskolai hálózat elégtelen működése miatt még negyven évvel a Népiskolai Törvény hatályba lépése után is aktuális.²²¹ Ennek következtében a Magyar Gazdasági Egyesület már 1913/14-ben kidolgozott egy népfőiskolai tervezetet.²²² Ehhez kapcsolódhatott a Debreceni Református Kollégiumban 1913-ban szóba kerülő népfőiskola létesítésének gondolata.²²³ Az első világháború kitörése azonban megakadályozta a tervek megvalósítását.

A népfőiskolai mozgalom mellett Klebelsberg Kuno miniszter²²⁴ kiemelten támogatta falusi könyvtárak létesítését²²⁵, múzeumok, közgyűjtemények szélesebb körű látogatását, és kezdeményezte elemi fokú ismeretterjesztő előadások és tanfolyamok szervezését is. Már minisztersége második évében, 1923-ban kijelentette, hogy a falusi lakosság nevelését kell elsősorban elősegíteni.²²⁶ A központi kultúrpolitikai irányelveket követve alakultak sorra a keresztény és hazafias nevelést célként kitűző népfőiskolák az 1920-as évek elejétől. Szegeden a város és a minisztérium támogatásával indult el az első népfőiskola 1920-ban, majd Kecskeméten és Mezőkövesden 1922-ben, a Nógrád megyei Szandán pedig 1925-ben indult meg a munka.

Az 1920-as évek elejére az iskolán kívüli népművelésnek három fő formája alakult ki. Az angol példára létrejövő és elsősorban tárgyi ismeretek bővítését célzó *szabadoktatás*, az erkölcsi nevelésre is nagy súlyt helyező dán mintát követő *népfőiskola* és a szakszervezetek által irányított, aktív politikai szerepet vállaló *szabad tanítás* vagy *szabadiskola*.²²⁷ A népfőiskolák szervezését elsősorban a módosabb paraszti rétegek műveltségének emelése céljából szorgalmazta a Gazdaszövetség.

A Trianon utáni Magyarország művelődési koncepciójába a keresztény alapokon álló, nemzeti elkötelezettségű népfőiskola illett bele leginkább. A dán mintát azonban nem lehetett változtatások nélkül átültetni a magyar gyakorlatba. Meg kellett találni a hazai viszonyoknak

²²¹ Imre Sándor: *Eötvös nem a múlté*. Kolozsvár, 1909. Klny. Az Erdélyi Múzeum II. füzetéből

²²² Horváth Erzsébet: *A Magyar Népfőiskolai Mozgalom története*. In: Theológiai Szemle 1994/1. 39-43. 39.

²²³ Kormos László: *Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium Levéltárának ismertetője*. Debrecen, 1983. 97.

²²⁴ A korszak meghatározó kultúrpolitikusa, akinek minisztersége idején, 1922-1931 között számos területen jelentős beruházások, fejlesztések valósultak meg a „kultúrfölény” koncepcióját igazolandóan.

²²⁵ Ebben az is szerepet játszott, hogy az 1. világháború után a népkönyvtári hálózat szinte teljesen összeomlott.

²²⁶ Felkai László: *Szervezeti és tartalmi jellegű változások az ezeréves magyar iskolában*. In: Hagyomány és megújulás a magyar oktatásban. Budapest, 2002, OPKM. 21.

²²⁷ Czákó Elemér cikke a Néptanítók Lapja 1923. 25-26. In: A felnőttoktatás hazai történetéből. Budapest, 1981. OOK és FPI.

leginkább megfelelő felnőttképzési formákat. Klebelsberg 1918-ban ismertette a népművelő előadásokkal kapcsolatos elképzeléseit. Eszerint a hallgatóság nem lehet túl nagy, mert ez hátráltatja a hallottak közös megbeszélését. Az előadásokon felvetett problémák megbeszélése ugyanis szerves részét képezte a programnak. Ettől az elvtől csak akkor érdemes eltérni, ha országosan ismert előadót sikerül megnyerni valamely témában, aki képes tömegeket mozgósítani előadásával.²²⁸

Míg a szabad oktatást elsősorban a szakszervezetek szervezték, a népfőiskolák létrehozásában nagy szerepet játszottak az egyházak. Az 1920-as évek első felében Magyarországon induló népfőiskolák létrejöttében a központi, állami akarat is jelentős tényező volt. Az állam nem sajnálta a támogatást a nemzeti szellemű, keresztény alapokon álló felnőttképzés országos rendszerének kiépítéséhez. A Trianon utáni trauma feldolgozását, a nemzeti büszkeség ébren tartását segítette a „kultúrfölény” elmélete, amelybe kiválóan beleillett a közművelődés régi problémájának megoldására irányuló törekvés, az új felnőttképzési formák keresése. Ennek megfelelően 1924-ben már országsszerte 70 népfőiskolai tanfolyam szerveződött. Ezekben a heti óraszám 15-24 között mozgott.²²⁹

Az 1926. évi népiskolai törvény eredményeként javultak az elemi oktatás feltételei,²³⁰ de a csak elemi iskolát végzettek aránya nem nőtt jelentős mértékben. A népiskola eredményesebb működése az analfabétizmus csökkenésében mutatkozott meg.²³¹ Így továbbra is nagy szükség mutatkozott az elemi iskolát elvégzett, de tovább nem tanuló tömegek valamilyen formában való képzésére.

A leginkább kézenfekvő példa a 19. század dán modellje volt. A Grundtvik-féle népfőiskola jelentős visszhangot váltott ki. Magyarországon is. Több ismeretterjesztő előadás, írás jelent meg róla.²³² Bár az internátusi rendszert, a tanárok és hallgatók életközösségének megteremtését a 20-as években nem sikerült elérni,²³³ a szóbeli előadásokat, a szabad kérdés-gyakorlatát meghonosították. A dán modell meghatározó jellemzője az életszerűség volt.

²²⁸ Klebelsberg Kuno: *A művelődés Budapesten* Megjelent: Budapesti Szemle 1918. május In: Tudomány, kultúra, politika (Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai 1917-1932) Budapest, 1990, Európa. 236-254.

²²⁹ Gesztelyi Nagy László: *Népfőiskola (h.n.)* (k.n.) 1940.8.

²³⁰ Az egy tanteremre jutó tanulók száma Klebelsberg reformja következtében 60-ról 40-re csökkent. ld. Romsics Ignác: *A polgári magyar iskolarendszer és a népfőiskolai mozgalom*. In: Forrás 1984/12. 14-19.

²³¹ 1890-ben a hat éven felüli népesség 47%-a, 1910-ben 31%, 1920-ban 15%, 1930-ban 10% volt írástudatlan. ld. Romsics Ignác: *A polgári magyar iskolarendszer és a népfőiskolai mozgalom* In: Forrás 1984/12 14-19.

²³² Például Neményi Imre: *A parasztegyetek*. Budapest, 1901. Uránia 3,4,5 és Szeberényi Lajos: *A skandináv népfőiskolák*. In: Budapesti Szemle 1906/ február

²³³ Kivételt az első magyar internátusos népfőiskola képezett, amelyet Sréter Ferenc földbirtokos (későbbi evangélikus lelkész) hozott létre a Nógrád megyei Szandán, saját birtokán. Az általa vezetett bentlakásos intézmény 1925-1929 között működött. ld. Mády Zoltán: *A népfőiskolai mozgalom útja*. In: Igazság és Élet 1941/1. 38-40.

Tanáraik együtt laktak a hallgatókkal, nem csupán az órák idejére mentek az ifjak közé. Így valósult meg az alapelv, hogy a népfőiskola az élet számára nevel. Wolf (Ordass) Lajos egyrészt követendőnek tartotta a dán példát, másrészt óvott a szolgai másolástól. „*Nem utánzásra vár nálunk ez a népfőiskola, hanem valami hasonlónak létesítését sürgeti az idő.*”²³⁴ A dán és finn mintára szervezett bentlakásos népfőiskolai tanfolyam az 1920-as években még nem terjedt el az országban.²³⁵

Klebelsberg minisztersége után az állam lényegesen kisebb figyelmet szentelt a népfőiskoláknak, így anyagi támogatás hiányában az 1930-as évekre lassan mindenütt elszorvadtak az országban. Új lendületet majd az 1930-as évek második felétől vett, amikor a felnőttoktatás meghatározó formája volt. Először a kortárs európai példák méltatásai jelentek meg a magyar sajtóban, majd elindultak egymással párhuzamosan a szervezkedések is.

Borbáth Erika a népfőiskolák három nagy csoportját különíti el a korszakban: a protestáns egyházak által szervezetteket, a KALOT népfőiskolákat és a népi írók által támogatottakat.²³⁶ Felosztása arra hívja fel a figyelmet, hogy a népfőiskola első támogatói teljesen különböző módon látták az új intézménytípus célját, feladatát, jelentőségét. Szeberényi Lajos²³⁷ a parasztság műveltségi szintjének emelését látta fő célnak, míg Mustó Béla²³⁸ vagy Horváth Károly²³⁹ elsősorban a várható gazdasági fejlődést emelik ki elsődleges következményként. Feltűnő, hogy a kezdeti ismertetésekből, a mozgalom hazai meghonosítására irányuló buzdításokból szinte teljesen hiányzik a dán népfőiskola keresztyén alapjaira történő utalás. Ezekre az alapokra kívántak építeni a keresztyén egyházak, amikor tevékeny szerepet vállaltak a népfőiskolai mozgalom magyarországi elterjedésében.

2.4. Református népfőiskola, mint az egyházi felnőttképzés meghatározó formája a 20. század első felében

A felekezeti ifjúsági egyesületek²⁴⁰ által szervezett képzéseket nem számítva a kizárólag református alapítású népfőiskolákon és népfőiskolai tanfolyamokon 1936-1948

²³⁴ Wolf Lajos: *Grundtvig és a skandináv népfőiskola*. In: Keresztyén Igazság. I. évfolyam 1934/6 125-129.

²³⁵ Kivételt a Sréter Ferenc földbirtokos által saját szandai birtokán (Nógrád) létesített internátusos népfőiskola, amely 1925-1929 között működött. Kovács Bálint: *Alföldi népfőiskolák*. In: Hajnalodik 1942/3. 71-74.

²³⁶ A népi írók által szervezett népfőiskolák természetesen átfedésben vannak az egyházi indíttatású népfőiskolákkal. Pl. Móricz Zsigmond vagy Németh László református kötődése magától értetődő volt.

²³⁷ Szeberényi Lajos: *A skandináv népfőiskolák*. In: Budapesti Szemle 1906. február

²³⁸ Mustó Béla: *A felső népfőiskolák Dániában*. In: Népművelés 1907. 4-5. szám

²³⁹ Horváth Károly: *A dán parasztegyetem*. In: Népművelés 1920/ 36. értékelő Deptner Tibor: A magyar népfőiskolai mozgalom története. Országos Szabadoktatási Tanács, Budapest, 1921. 6.

²⁴⁰ Keresztyén Ifjúsági Egyesület, Keresztyén Leányegyesületek szintén szerveztek felekezeti protestáns népfőiskolai tanfolyamokat

között több mint 2000 magyar református fiatal vett részt Sárospataktól Csurgóig.²⁴¹ Így méltán tekinthető a fenti időszakban a református felnőttképzés kiemelkedő jelentőségű formájának. Akkor is igaz ez a megállapítás, ha nyilvánvaló, hogy a népfőiskola vonzóereje nem terjedt ki minden társadalmi rétegre, hallgatói elsősorban a falusi gazdálkodó családok 20 év körüli gyermekei közül kerültek ki.

A népfőiskolai mozgalom kezdetei Európában

A népfőiskolai gondolat a dán evangélikus egyház nagy alakjától, Nikolaj Frederik Severin Grundtvigtól (1783-1872) származik. Angliai tanulmányútjai során született meg benne az ötlet, hogy a sok problémával küszködő hivatalos oktatási intézményrendszer kiegészítéseként egy újfajta, keresztyén szellemű nemzetnevelő intézményt kell létrehozni.²⁴² Célja egyértelmű volt: „Keresztyén hősi lelkiületet teremteni az ifjúságban.”²⁴³ Felismerte, hogy a nemzeti megújuláshoz elsősorban lelki megújulásra van szükség. Abból a tételtől indult ki, hogy „az ember nem érthet meg többet az életből, mint amit tapasztal benne.”²⁴⁴ A humán gimnáziumok szerinte a „tintanyalás”, „könyvmolyképzés”, „diplomagyártás” halott ismereteket közvetítő védőbástyái, ráadásul a bennük nevelkedő ifjúságot gögössé is teszik. Ezekkel az „élet iskoláját” állította szembe.²⁴⁵ A könyvekből megszerezhető ismeretek elé helyezte a tevékeny, alkotó életet.²⁴⁶ Nemcsak pedagógiai, nemzetnevelési koncepciója volt merészen újszerű, korának racionalizmusával szembeforduló prédikációi is jelentős viharokat kavartak körülötte, melyek következtében egy időre ki is lépett a dán evangélikus egyházból.²⁴⁷ Grundtvig nevelési programja a keresztyénség, népiesség, gyakorlatiasság és életszerűség elveire épült.

Az első dán népfőiskolát Christian Flór alapította Rödddingben. Az állandó pénzhiánnyal küszködő intézmény elsősorban a dán nemzeti öntudat erősítését kívánta szolgálni az erős német hatást ellensúlyozandó.²⁴⁸ Ennek a kísérletnek nem volt jelentős hatása a dán népfőiskolai mozgalom kibontakozása szempontjából.

Grundtvig elveit Christen Kold ültette át a gyakorlatba, aki falusi tanítóként 1851-ben indította el Ryslingben a népfőiskolát. Feladatát így látta: „A népfőiskola rendeltetése:

²⁴¹ A létszám a Kovács Bálint által közölt adatok összesítéséből származik. ld. Kovács Bálint: *Protestáns népfőiskolai mozgalom Magyarországon (1936-1938)*, Budapest, 1994, Magyar Népfőiskolai Társaság-Püski.

²⁴² Harsányi István: *Dánia, a népfőiskola bölcsője*. In: *Népfőiskola* tegnap, ma, holnap. Budapest, 1991, Püski-Magyar Népfőiskolai Társaság. 11-18.

²⁴³ Wolf Lajos: *Grundtvig és a skandináv népfőiskola*. In: *Keresztyén Igazság* 1934/6. 125-129. 126.

²⁴⁴ Borbáth Erika: *A népfőiskolákról*. Miskolc, 1989, B.-A.-Z. Megyei Közművelődési Módszertani Központ. 10.

²⁴⁵ Mády Zoltán: *A népfőiskolai mozgalom útja*. In: *Igazság és Élet* 1942/1. 5-45. 13.

²⁴⁶ Kovács Imre: *A hubertendorfi népfőiskola*. In: *Magyar Szemle* 1835/október 123-131.

²⁴⁷ Mády Zoltán: *A népfőiskolai mozgalom útja*. In: *Igazság és Élet* 1942/1. 5-45. 12-14.

²⁴⁸ Mády Zoltán: *A népfőiskolai mozgalom útja*. In: *Igazság és Élet* 1942/1. 5-45. 15-16.

*megtanítani az ifjúságot az Istennek, a felebarátnak és a hazának szeretetére.*²⁴⁹” Húsz év alatt 15 népfőiskolát szervezett, és ezzel egyidejűleg népfőiskolai vezetők képzését is megkezdte. Az eredeti dán népfőiskola 18-30 éves parasztfiatalok számára szervezett önkéntes, bentlakásos, protestáns alapon szervezett intézmény volt. Az oktatás 2 éves tanfolyamból állt, és alapvető célja a hitben való megerősítés mellett a mindennapi életre való nevelés volt. Ez úgy valósulhatott meg, hogy a nevelő és növendékei a tanfolyam ideje alatt együtt élt, egyfajta családi közösséget alkotott. A dán példa csakhamar követőkre talált. Először a környező országokban, majd egyre távolabb ért el a mozgalom híre. Elsőként a svéd, izlandi, norvég, finn, német, svájci és lengyel népfőiskolák szerveződtek, majd hamarosan egyre messzebb terjedt. A népfőiskola ügye nem futó fellángolás volt, amit az is bizonyít, hogy számuk és jelentőségük folyamatosan növekedett Európa-szerte a 20. században.²⁵⁰

Református népfőiskolák²⁵¹

Református népfőiskola gondolata elsőként Debrecenben, a Református Kollégium Igazgatótanácsának ülésén vetődött fel 1913. május 16-án.²⁵² A gyakorlati megvalósításig azonban több mint húsz évet várni kellett. A világi és katolikus kezdeményezésekkel párhuzamosan a mozgalom újraindulása az 1930-as évek első felére vezethető vissza. Pedig korábban is szükség mutatkozott keresztyén felnőttoktatásra, amit jól mutat a Tiszántúli Egyházkerületben az 1929/30. évben vallásoktatást végzők által kitöltendő jelentés 27. kérdésére adott válaszok. Ez a kérdés tudakolódik aziránt, hogy az iskola elhagyása után milyen vallásos életet élnek, milyen lelki gondozásban részesülnek a fiatalok. Még a nagy, városi gyülekezetek hitoktatói is arról számolnak be, hogy a bibliakörbe, KIE foglalkozásokra nem járó többség számára nincsen külön, életkorukhoz illeszkedő alkalom.²⁵³ A 30-as évek első felében Sáropatakon és Budapesten indultak meg a falu népének keresztyén szellemű képzésére irányuló törekvések. Míg Sáropatakon a faluszeminárium, a budapesti protestáns diákok körében a falukutatás tűnt alkalmas megoldásnak.

²⁴⁹ Idézi Mády Zoltán: *A népfőiskolai mozgalom útja*. In: Igazság és Élet. 1842/1. 5-45. 16.

²⁵⁰ 1990-ben 101 népfőiskola működött Dániában. Harsányi István: *Dánia, a népfőiskola bölcsője*. In: *Népfőiskola tegnap, ma, holnap.*, Budapest, 1991, Püski-Magyar Népfőiskolai Társaság. 11-18. 16.

²⁵¹ A református népfőiskolák teljes körű áttekintését adja Kovács Bálint: *A protestáns népfőiskolai mozgalom Magyarországon (1936-1938)* című könyve. Ezen a helyen egyházkerületenként a legjelentősebbnek bizonyult, illetve valamilyen szempontból jellegzetesnek tekinthető intézmények vázlatos bemutatására kerülhet sor.

²⁵² Kormos László: *Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium Levéltárának ismertetője*. Debrecen, 1983. 97.

²⁵³ Többek között Hajdúböszörmény, Polgár, Tiszalök, Hajdúszoboszló gyülekezeteiben TtREL I. 1.L.1.

A Pro Christo Szövetség²⁵⁴ szervezésében már 1934-ben felvetődött egy ormánsági faluban végzett misszió gondolata. Kovács Imre két lépcsőben látta megvalósíthatónak a korban az egykézésről hírhedtté váló, a magyarság pusztulásának képét előrevetítő Ormánságban, Kemsén²⁵⁵ végzett szolgálatot.²⁵⁶ Első lépés a falu társadalmának, szociális viszonyainak tudományos gondosságu feltérképezése, és csak ezt követheti a „falugondozás.” Ezalatt előadások tartását érti, amelynek első része szórakoztató, majd ezt követi a „népművelési jellegű.”²⁵⁷

A református népfőiskolák közül meghatározó szerepe a sárospatakinak volt. Kiindulópontja a fennállásának 400. évfordulóját ünneplő Sárospataki Kollégiumban Újszászy Kálmán és Szabó Zoltán professzorok által 1931-ben szervezett faluszeminárium volt. A mozgalmat a szükség hívta létre, hiszen *„az egyházközségek szellemi vezetői és hívei között a viszony formálissá, szervezetszerűvé vált. A falusi lelkészek a parasztság életének valóságától teljesen elszakadtak.”*²⁵⁸ A faluszeminárium célja az volt, hogy a sárospataki teológushallgatókat felkészítse a falusi életre. Ahhoz, hogy későbbi szolgálati helyükön könnyebben eligazodjanak, már főiskolásként megismerkedtek a falusi értelmiségre váró kihívásokkal. Falujáró mozgalmat szerveztek, amelyből a népfőiskola gondolata is kinőtt. A népfőiskola egyetemességre törekedett.²⁵⁹ Egységes keresztyén világképet kívánt adni, és a nemzeti elkötelezettségű, gazdasági és politikai téren tájékozott gazdákat nevelni.

Az első kilenc napos tanfolyamot 1936-ban szervezték Sárospatakon. Előadások szóltak faluszervezés-falunevelésről, népszokásokról, népművészetről, de a magyar irodalom nagy alakjairól, a leggyakoribb népbetegségekről és azok megelőzésének lehetőségeiről vagy a magyar nyelvről és a nyelvrokonság kérdéséről is. A tanfolyam évről évre bővült, és 1944-ben már öthetes bentlakásos kurzussá fejlődött. Tanítók és lelkészek javaslatai alapján vettek fel 18-24 év közötti fiúkat. A képzésben továbbra is elsősorban a magyar irodalom és történelem, a korabeli falu viszonyainak megismerése kapott nagy hangsúlyt. Évről évre egyre többen jelentkeztek a tanfolyamra, voltak visszatérő hallgatók is. A népfőiskola saját újságot adott ki „Kérékvágás” címmel. Az egyetemességre törekvésről így vall Szabó Zoltán: *„A népfőiskola-főiskola. Nem mintha a szó szokásos értelmében adna főiskolai képzést és diplomával egybekötött képesítést. Főiskola abban a tekintetben, hogy bizonyos univerzalitásra, egyetemességre törekszik, ellentétben a szakiskolával, sőt a mindegyre egyre*

²⁵⁴ A felsőoktatásban tanulók között működő protestáns diákszövetség.

²⁵⁵ A 2001. évi népszámlálás adatai szerint Kemsének 72 lakosa volt ebben az évben.

²⁵⁶ Kovács Imre: *Falumunka a Pro Christo Diákokházában*. In: Magyar Szemle 1935/január 61-68.

²⁵⁷ Földrajzi vagy történelmi témájú vetített képek előadások tartoztak a népművelő programok közé.

²⁵⁸ Balogh István: *A parasztság művelődése a két világháború között*. Budapest, 1973, Akadémiai. 81.

²⁵⁹ Jakab Sándor, Varga Csaba (szerk.): *A sárospataki népfőiskola*. Budapest, 1986, TIT. 14.

*szűkebb szektorokra szorítkozó egyetemi fakultásokkal. Mindebből igyekszik valamit adni, ami a népi lelket gazdagító, a nemzeti egybetartozást erősítő tényező, ami alkalmas arra, hogy a népfőiskolást a saját lábára állítsa, s a népfőiskola után is továbbhaladásra indítsa.”*²⁶⁰

A sárospataki népfőiskola történetében két nagy szakasz különíthető el. 1936-1945 között rövidebb népfőiskolai tanfolyamokat tartottak, míg 1945-1948 között összefüggő 14 hetes népfőiskola működött.²⁶¹ Szoros kapcsolatot tartottak a népi írókkal, amit az is bizonyít, hogy az előadást tartott többek között Móricz Zsigmond, Kodolányi János, Féja Géza, Sinka István és Veres Péter is. Valamennyi évfolyam hallgatóit beleszámítva összesen közel 500 hallgatója volt az ország legtovább működő református népfőiskolájának.

A Tiszántúli Egyházkerület 1939-es 410/1939. számú határozata nyomán a kerületben elsőként a szatmári népfőiskola nyílt meg 1940 tavaszán Szatmárköritőn. Létrejöttében meghatározó szerepet játszott Gáborjáni Szabó Mihály esperes és fia, Gáborjáni Szabó Szabolcs, a népfőiskola vezetője. Amikor a népfőiskola patrónusa, Tisza Lajos kocsordi földbirtokos meghalt, az örökös nem járult hozzá a kapott telephely további használatához, és költözni kellett. Így 1942-ben Kocsordra, 1945 után Tyukodra került át a képzés. A szatmári népfőiskola kezdetektől az egyházmegye szerves részét jelentette, így a képzésben is meghatározóak voltak a biblia és egyházismeretet elmélyítő, lelki épülést segítő alkalmak.²⁶² Révész Imre püspök is meglátogatta a népfőiskolát. 1943 márciusában.²⁶³ A Szatmári Református Népfőiskola tanfolyamain 1940-1948 között összesen 229 hallgató vett részt.²⁶⁴

A második világháború után Hajdúnánáson Balla Árpád szervezett népfőiskolai tanfolyamot. 1946. január 8-án indult az első évfolyam 50 hallgatóval. A két hónapos képzés napi 4 órás elfoglaltságot jelentett a részt vevők számára. A következő év telén újabb csoport indult, míg az előző évben elkezdett képzés is folytatódott a második évfolyamon. Balla Árpád így határozta meg a hit és erkölcs tanítás feladatát: *„A keresztyénység életteremtő és életformáló erő, ezt kell mélyen és megrendítően felmutatni a hallgatók előtt. Tehát ne unalmas frázisok, megszokott szövegek, eget verdeső értelmetlenségek, álomba ringató idétlenségek órái legyenek ezek, hanem a krisztusi élet megtapasztalásának lélekmozgató alkalmak.”*²⁶⁵

²⁶⁰ Idézi Kovács Károly: *A sárospataki népfőiskola*. Budapest, (é. n.) TIT-OKK. 14.

²⁶¹ Kovács Károly: *A sárospataki népfőiskola*, Budapest, (é. n.) TIT-OKK. 15.

²⁶² A napirendben a rendszeres áhítatok, bibliaórák, imaórák, bibliaolvasásra elkülönített csendes órák mellett a tanrendben is szerepelt bibliaismeret illetve egyháztörténet is. TtREL I.16.1.

²⁶³ Révész Imre: *Látogatás Kocsordon*. In: Debreceni Protestáns Lap 1943. március 21.

²⁶⁴ Kovács Bálint: *Protestáns népfőiskolai mozgalom Magyarországon (1936-1948)*. Budapest, 1994, MNT-Püski. 163.

²⁶⁵ TtREL I.27.c.36. 2.

A Dunántúli Egyházkerületben jelentős népfőiskolai központként az ősi iskolaközpontok, Pápa és Csurgó mellett Veszprém emelhető ki. A Veszprémben szervezendő református népfőiskolára vonatkozó első írásos adat egy 1939. február 5-én keltezett feljegyzés a gyülekezet presbiteri jegyzőkönyvében, mely szerint Boda József lelkész egy ingatlan felajánlását javasolja református népfőiskola céljaira. A presbitérium jóváhagyása után a lelkes hangú kiáltvány adja hírül a Bakony-Balatonvidéki Református Népfőiskola születésére vonatkozó terveket. Kifejezi azt a reménységet, hogy „*Isten segítségével, egyházi közületeink és társadalmunk támogatásával a veszprémi népfőiskola még ez ősszel kitárja kapuit a Dunántúl kéréskezű, de tisztaszívű, talentumos, tanulni vágyó gazdai fiai előtt.*”²⁶⁶ Bár az eredeti elképzelések szerint a hallgatókat főleg a környékbeli gyülekezetek adták volna, a jelentkezők kis száma miatt a veszprémi népfőiskola országos beiskolázásúvá vált. Az első évfolyam hallgatói „*hét vármegyéből, három egyházkerületből, hat egyházmegyéből, tizenkét egyházközségből*”²⁶⁷ érkeztek.

Minden nap áhítattal indult és végződött. A reggeli áhítatokat a hallgatók tartották, az esti alkalmakat pedig a népfőiskola nevelője. A tantárgyak között meghatározó szerepet játszottak a Bibliaismeret, Hittan (Hitvallásismeret a Heidelbergi Káté kérdésről-kérdésre történő tanulmányozása), Egyháztörténet, Gyülekezeti és ifjúsági munka. Vasárnap részt vettek a gyülekezeti istentiszteleten.

A Pápai Kollégium népfőiskolai szerepvállalása nem kis mértékben köszönhető annak, hogy tanárként Pápara került Szatmáry Lajos, aki sárospataki élményei alapján korábban már Hódmezővásárhelyen is kezdeményezte népfőiskola létrehozását. Az első tanfolyamot 1942 telén tartották. A város ipari jellege miatt kezdetben munkásfőiskola szervezése tűnt hasznosabbnak, ám végül népfőiskola indítása mellett döntöttek a szervezők.²⁶⁸ Érdekes, hogy az előadások nyitottak voltak, bárki látogathatta őket. A népfőiskola négy évfolyamának mintegy 150 hallgatója volt. Míg az első tanfolyam főleg az iparos ifjúságot szólította meg, a következő három a népfőiskolák megszokott rendje szerint szinte kizárólag a falusi gazdák képzési formája.

A Csurgói Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnáziumban a téli tanítási szünetekben 1937-től kezdve szerveztek téli táborokat, ahol 70-80 fiatal gyűlt össze az

²⁶⁶ Kovács Bálint: *Magyarországi keresztyén népfőiskolák*. Budapest, 1941, KIE. 68.

²⁶⁷ Kovács Bálint: *Magyarországi keresztyén népfőiskolák*. Budapest, 1941, KIE. 70.

²⁶⁸ A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának Évkönyve 1941/1942 120-130.

egyházmegye gyülekezeteiből. Ebből nőtt ki a Baksay Sándor Népfőiskola, amely 1941 novembere és 1942 márciusa között tartotta első tanfolyamát.²⁶⁹

A Dunamelléki Református Egyházkerület 1941-ben határozta el népfőiskola elindítását, és a helyszínül Kecskemétet jelölte meg. A város földrajzi fekvése és iskolaváros jellege miatt is alkalmas volt, ráadásul már 1922-ben indult népfőiskola Kovács Andor, a református jogakadémia igazgatójának vezetésével.²⁷⁰

Az egyre növekvő számú felekezeti népfőiskola munkáját volt hivatott összefogni a Magyar Népfőiskolai Tanács. Ez a szervezet a protestáns és katolikus intézmények tevékenységét koordinálta az 1941. május 21-i megalakulástól az 1948-as feloszlásig.

Exkurzus A református felnőttkatechézis pedagógiai alapjai a 20. század első felében (Tankó Béla, Mitrovics Gyula és Karácsony Sándor munkásságában)

A korszak jelentős magyar pedagógiai műhelyei²⁷¹ közül a debreceniben mutatható ki egyértelműen a protestáns, református kötődés. A debreceni egyetemen kialakuló pedagógiai iskolát²⁷² kezdettől fogva református, protestáns elkötelezettség jellemezte. Tankó Béla, Mitrovics Gyula és Karácsony Sándor professzorok is ezer szállal kötődtek a református egyházhoz, mindhármasuk pedagógiai felfogását a keresztyén nevelés iránti elkötelezettség határozta meg. Az egyetem és a református egyház közötti kapcsolat szinte természetesnek is tekinthető, hiszen a tiszántúli egyházkerület tevékeny szerepet vállalt az egyetem megalakulásában.²⁷³

A debreceni egyetemen az első pedagógiai tárgyakat oktató professzor Tankó Béla volt. A filozófia tanszék professzoraként látta el a pedagógiai tárgyak oktatását is 1918-ig. Tankó párhuzamosan hallgatott teológiát és bölcsész tárgyakat Kolozsvárott. A szászvári gimnáziumban kezdett tanítani 1900-ban, ahol egyben az iskola lelkesze is volt. A sokoldalú tudós Böhm Károly javaslatára került 1914-ben a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karára.

Felfogása szerint a nevelés célja elsősorban az értékek megvalósítása. Egyetemes emberi értékeket kell átadni a nevelőnek. Ezen értékek nem sajátíthatók el teljesen az iskolás korban, életre szóló feladatot jelent megvalósításuk. Jó példája a felnőttek nevelésére vonatkozó nézeteinek az esztétikai és vallásos nevelés kapcsolatáról írt tanulmánya.²⁷⁴ Ebben kifejtette, hogy míg a vallás Isten országára és annak igazságára irányítja az ember figyelmét, addig a művészet a jelenvaló érzéki világot jeleníti meg. A műalkotás szemlélője belefeledkezik tárgyába, míg a vallásos élmény eltávolítja a mindennapi világtól. Elvágódik, kivágyik a mindennapokból. A vallás eredetét az ember méltóságában, az elmúlás elleni tiltakozásban látja. Ennek ősfarmája a mágia, amely az ember által megsejtett magasabb erőt/erőket igyekszik különféle cselekményekkel befolyásolni. Egy ponton azonban rádöbben az ember, hogy nem Istent, hanem önmagát kell megváltoztatnia. Rádöbben, hogy nem a különböző külső hatalmak jelentik számára az igazi ellenséget, hanem a benne is lakozó bűn. Ezzel a felismeréssel túllép a mágia világán, és az öntudatos vallásosság birodalmába lép. „Az öntudatos szellemiség a maga lételet teszi egyáltalán lehetővé, mikor belehorgonyzódik egy abszolút

²⁶⁹ Kovács Bálint: *Protestáns népfőiskolai mozgalom Magyarországon (1936-1948)*. Budapest, 1994, MNT-Püski. 30.

²⁷⁰ Id. Kovács Andor: *A Kecskeméti Népfőiskola*. Kecskemét, 1923. (k.n.)

²⁷¹ Ilyen műhelyek működtek Budapesten, Kolozsvárott, Szegeden, Pécsen, Debrecenben.

²⁷² A magyar neveléstudomány debreceni műhelyét jelöli „Debreceni Iskola” néven a szakirodalom. Id. Brezsnaynszky László-Fenyő Imre (szerk.): *Debreceni Iskola*. Debrecen, 2004, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék.

²⁷³ Fekete Károly: *A Debreceni Református Kollégium tanárai az egyetemen* In: Brezsnaynszky László-Fenyő Imre (szerk.): *A Debreceni Iskola*. Debrecen, 2004, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék. 71-89.

²⁷⁴ Tankó Béla: Vallás és művészet. In: *Theológiai Szemle* 1927.1-4. szám 3-24. 6.

valóság értékebe s egy abszolút érték valóságába: mert most már az ő egyéni, parányi véges élete: ennek az abszolút értéknek megvalósulási mozzanata és a világ ennek a realizálódásnak életformája.”²⁷⁵ A vallás tehát a világhoz való viszonyulás egyik kitüntetett módja, amely értelmet, szilárd támpontot ad az ember életének. Hit, világfelfogás és életgyakorlat szerves egysége. A vallás fogalmának meghatározásakor Tankó Béla nem száraz tárgyilagossággal, hanem szinte költői lendülettel expresszív képekben fogalmaz: „A vallás az ember örök elégedetlensége az adott valósággal egy jobb, tisztább kedvéért és annak érdekében, amelynek általa is kell realizálnia: azért szüntelen tusakodás amaz igazabb világért. Más szóval: a vallás az abszolút érték valóságában való részesség és lényegrokonság bizonyossága és a megvalósításra való odaszentalódás. S azért lélektani formájára nézve a vallásosság annyi, mint szüntelen elbelsőülés, minden lelki tevékenységünkbe belesugárzó értékelési mód, amelytől elmélyül az erkölcsiség, mert autonómiáját sub specie aeterni éli át, az értelmi élet, mert a világ egy nagy theofániává lesz.”²⁷⁶ A vallás így nem csupán egy az emberi tevékenységek közül, hanem mindegyik alaphangja. Tankó a megszentelődés kálvini lépcsőfokait ötvözi esztétikai és filozófiai alapkategóriákkal.

A művészetet egyfajta világmagyarázatnak tartja, a művészt pedig a világrejtélyek „oldozgatójának”, aki arra törekszik, hogy a világ lényegét fejtse meg és fejezze ki műveiben.

A művészettel szemben a vallásos tapasztalat nem vetül ki feltétlenül érzéki síkba, megmaradhat belső szemléletként. Ugyanakkor keresi a fogalmi tisztázás lehetőségét, hogy megértse, tudatosítsa magában azt, amit átélt. Így születnek a hitvallások, ebből az igényből nő ki a dogmatika. Másrészt az is igaz, hogy az intenzív vallásos élmény kifejezésének méltó formája a művészet. Tankó szerint tehát a művészet nem pótolhatja a vallást, az esztétikai szemlélés nem pótolhatja a vallásos viszonyulást, amit tehet és amit tennie kell, annak ábrázolása. A vallás és művészet tehát kölcsönösen egymásra vannak utalva. „A Krisztus keresztyénsége nem világkerülő, hanem világmegszentaló erő és abszolutsága nem egy metafizikai világba merevedő mágikus transcendencia, hanem a szellemiség titkos valóságával való életfakasztó és tisztító összeforrás abszolút értékűségének megtapasztalása.”²⁷⁷ A nevelés célja az „istenfiúság” eszményét követő emberek nevelése. Tankó szerint ez a keresztyénség, és benne a protestantizmus küldetése.²⁷⁸

Tankót Mitrovics Gyula követte a pedagógiai tárgyak oktatásában, az immár önállóvá vált pedagógia tanszék élén. 1918-tól 1941-ig vezette a tanszéket A neveléstudomány alapvonalai címmel jelent meg 1933-ban összefoglaló munkája. Mitrovics szellemi gyökerei Sárospatakra nyúlnak vissza. Itt született, édesapja a pataki teológia köztisztviselő tanára, jeles egyháztörténész volt. Egyetemi évei után a sárospataki gimnáziumban kezdett tanítani 1893-ban, majd 1904-től a Miskolci Református Felsőbb Leányiskola igazgatója lett. 1909-től a Debreceni Református Kollégium tanára. 1914-18 között a Kollégium könyvtárának igazgatója, 1917-től az egyetem magántanára. 1918-tól a pedagógia tanszék vezetője.²⁷⁹

Pedagógia nézeteinek alakulására is nagy hatással voltak a sárospataki és a debreceni kollégiumokban szerzett tapasztalatai mellett kortárs külföldi szerzők is, mint például Harald Höffding koppenhágai professzor. Neveléstudományi összefoglaló művében az emberi lét alapvető ismérveként jellemzi az embernek azt a képességét, mely által a transzcendens világba kapcsolódhat.²⁸⁰ Az egyetemességre törekvő ember alapvető vonása az istenkeresés. Az egyetemes emberiség életközösségébe való bekapcsolódás nem végső cél, csupán közbülső állomás. A végső cél az Istennel való harmonikus viszony, a „kozmikus életközösség” kialakítása.²⁸¹ A nevelés feladata ennek a harmóniának elősegítése. Az esztétikával is behatóan foglalkozó pedagógus a harmóniát a teremtett

²⁷⁵ Tankó Béla: *Vallás és művészet*. In: Theológiai Szemle 1927. 1-4. szám 3-24. 6.

²⁷⁶ Tankó Béla: *Vallás és művészet*. In: Theológiai Szemle 1927. 1-4. szám 3-24. 6.

²⁷⁷ Tankó Béla: *Vallás és művészet*. In: Theológiai Szemle 1927. 1-4. szám 3-24. 19.

²⁷⁸ Tankó Béla: *Vallás, keresztyénség, protestantizmus. (Három előadás a Debrecen Kossuth utcai gyülekezet vallásos estélyein)* Debrecen, 1919, Csáthy Ferenc R-T Egyetemi Könyvkereskedés.

²⁷⁹ Vincze Tamás: *Mitrovics Gyula* In: Brezsnaynszky László-Fenyő Imre (szerk.): *A Debreceni Iskola*. Debrecen, 2004, Debreceni Egyetem Neveléstudományi tanszék.. 26-33. 26.

²⁸⁰ Mitrovics Gyula: *A neveléstudomány alapvonalai*. Debrecen-Budapest, 1933. Csáthy Ferenc R-T Egyetemi Könyvkereskedés. 27.

²⁸¹ Mitrovics Gyula: *A neveléstudomány alapvonalai*. Debrecen-Budapest, 1933. Csáthy Ferenc R-T Egyetemi Könyvkereskedés. 32-34.

világban csakúgy, mint a műalkotásokban Istenre mutató jelként értelmezi. Ezért az esztétikai nevelés különösen fontos szerepet játszik a tiszta humanitás kifejlődését elősegíteni igyekvő pedagógus számára.

A nevelés alapvető célja „tiszta humanitás” kifejlődésének segítése. Ez hosszú folyamat, melynek eredménye a felnőttkorban látszik meg igazán. A nevelő feladata ezen az úton segíteni a rábízottakat, és vezetni őket a cél felé. A „tiszta humanitás” valójában a keresztyén istenfiúság eszményét foglalja magában. Ennek eléréséig azonban hosszú út vezet. Mitrovics a folyamat négy szakaszát különíti el: Az ember erkölcsiségének fejlődésében első fázis a „tárgyszerűség állapota”. A következő lépcsőfokon az egyéni létfenntartásra irányuló törekvések a meghatározók. A következő fázisban az ember már közösségi lényként a társadalom értékeit ismeri el maga felett. Így jut el a transzcendens életközösség kereséséhez. Az ember egyetemességre való törekvésének végső pontja az Istennel való bensőséges kapcsolat kialakítása. A saját individuális élet így kapcsolódik be az egyetemes emberi életközösségbe és a nevelés végső célját jelentő transzcendens életközösségbe. A nevelés feladata ennek a folyamatnak a kibontakoztatása. A felebaráti szeretet talaján álló „valláserkölcsei személyiség” kifejlődése csak közösségben képzelhető el. Az emberi életközösség számára az emberi életközösség által kell nevelni”²⁸² –szögezi le Mitrovics. „Nem a technikai vívmányok jellemzik tehát az embert, hanem a szellemiség: nem anyagi életének gazdagsága, hanem bekapcsolódása a transzcendens világba.”²⁸³ A „tiszta humanitás” tulajdonképpen ezen a transzcendens kapcsolaton keresztül alakul ki. Az ember világhoz való viszonyulásának legadekvátabb tükrözője a művészet. Emellett abban is segíti az embert, hogy önmagát minél jobban megismerje. Többek között az önismeret fejlesztése kapcsolja össze az esztétikát és a pedagógiát Mitrovics rendszerében. Az esztétikai nevelés vezet el az embert önmaga lényegéhez. „*Azért folyamodik a vallás is az egyházművészet eszközeihez, mert segíti abban, hogy az ember lelkét Istenhez emelje föl.*”²⁸⁴ Eredményesen nevelni csak egyénileg lehet, mégpedig elsősorban a nevelő példáján keresztül. A nevelőnek, de minden felnőttnek tudatában kell lennie annak, hogy a gyerekek számára példaképek. Ebből az következik, hogy önnevelésre van szüksége a felnőttnek ahhoz, hogy méltó legyen az utánzásra. Követhető, vonzó, ideált közvetítő nevelőkre van szükség.²⁸⁵

Karácsony Sándor 1942-1950 között állt a tanszék élén. Egyetemi feladatai mellett széleskörű közéleti tevékenységet is folytatott, így többek között az Országos Szabadművelődési Tanácsnak²⁸⁶ is elnöke lett. A Tanács „Új Szántás” címmel indított folyóiratot, amelynek ugyancsak Karácsony Sándor volt a főszerkesztője. Az 1948-as évfolyamban jelent meg folytatásokban a „*Felnőttek nevelése*” című tanulmánya. Ugyanebben az időszakban kezdődtek meg a politikai támadások ellene, aminek következtében 1950-ben elnöki pozíciója és egyben a Tanács működése is megszűnt. A kiélezett helyzetben Karácsony Sándor egyszerre igyekezett megfelelni az új korszak elvárásainak, ugyanakkor hűnek maradni pedagógiai és emberi meggyőződéséhez. Ennek a heroikus küzdelemnek megrendítő dokumentuma a tanulmány.

Kiindulópontként leszögezi, hogy az eredményes felnőttnevelés alapfeltétele az, hogy a nevelők egyenrangú félnek ismerjék el és tiszteljék a rájuk bízott felnőtteket.²⁸⁷ Ezután következhet a tanulás tekintetében felnőttekre gyakran jellemző közöny falának áttörése. Ez a „megrendült kollektív életérzés”²⁸⁸ megerősítésén keresztül valósulhat meg. Kulturális nevelés vagy akár szakképzés is csak akkor lesz vonzó a felnőtt ember számára, ha azt tapasztalja, hogy érdemes műveltnek, képzettnek lennie. A kikökkent, megrendült, elbizonytalanodott értékrend helyreállítását nevezi Karácsony

²⁸² Mitrovics Gyula: *A neveléstudomány alapvonalai*. Debrecen-Budapest, 1933, Csáthy Ferenc R.T. Egyetemi Könyvkereskedés. 45.

²⁸³ Mitrovics Gyula: *A neveléstudomány alapvonalai*. Debrecen-Budapest, 1933, Csáthy Ferenc R.T. Egyetemi Könyvkereskedés. 27.

²⁸⁴ Mitrovics Gyula: *A neveléstudomány alapvonalai*. Debrecen-Budapest, 1933, Csáthy Ferenc R.T. Egyetemi Könyvkereskedés. 37.

²⁸⁵ Mitrovics Gyula: *Általános neveléstudomány*. Kézirat a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában. 453-457.

²⁸⁶ Az Országos Szabadművelődési Tanács 1945-ben alakult meg. Mindvégig Karácsony Sándor volt az elnök a Tanács 1950-es feloszlásáig.

²⁸⁷ Karácsony Sándor: *Felnőttek nevelése*. In: Új szántás. 1948. április II. évf. 4. szám 193-202. 200.

²⁸⁸ Karácsony Sándor: *Felnőttek nevelése*. In: Új szántás 1948. május II. évf. 5. szám 257-263. 261.

vigasztalásnak. Erre a vigasztalásra van először szüksége a háború után, nagy társadalmi változások közepette a „megrendült életérzésű” nemzetnek. A magánérdekeken felülemelkedni képes „kollektív lény” váló ember az, aki kész képezni önmagát a közösség érdekében. Ehhez a provinciális életformából kell kitörni, és a szabadság kultúráját sajátítani el. Ekkor ébred fel az emberben a művelődés iránti vágy. Ha ez megtörtént, akkor a velük foglalkozó nevelőtől nem várnak el se többet, se kevesebbet annál, hogy az elismerje felnőtt voltukat, és ne kényszerítsen rájuk iskolás formákat.²⁸⁹ Ez újfajta feladatot jelent a nevelők számára is, hiszen munkájuk során általában gyermekekkel és ifjakkal foglalkoznak, nem pedig felnőttekkel. Nagy hibát követ el az a nevelő, aki felnőttekhez is olyan módon akar viszonyulni, mint a fiatalabb generációk tagjaihoz. A másik ember autonómiáját tiszteletben tartó viszonyulás nevel demokratává. A demokratikus nevelő személyes példaadása is hozzásegít a kívánt nevelési cél eléréséhez. Ahogyan a szülőnek is először önmagát kell nevelnie ahhoz, hogy eredményes lehessen gyermekei nevelése, ez érvényes a nevelőkre is. A felnőttekkel foglalkozó nevelőre pedig különösképpen is áll ez a kíváncsi.

A tét óriási Karácsony szemében, hiszen szerinte a magyarság belső, lelki megújulása magával hozza a magyar kultúra újjászületését is. A kultúra a nyelven keresztül adott a számunkra, ebből következően kapcsolatuk elválaszthatatlan.²⁹⁰ A nyelv tehát nem pusztán eszköz, hanem a kultúra hordozója. A romantika történelemszemlélete alapján Karácsony is úgy véli, hogy miként az egyes embernek, vagy egyes országoknak, így az emberiségnek is megvan a maga fejlődéstörténete a „csecsemőkortól” az „aggastyánkorig.” Rendszerében az érett ember a jog, művészet, tudomány, társadalom és vallás kategóriái által meghatározva éli életét.²⁹¹ A nevelőnek komplex, teljes világképet kell közvetítenie, nem csupán ismeretmorzsákat tanítani. Ezt a követelményt nevezi a nevelés világnézeti meghatározottságának.

Értékelés

Mindhárom debreceni pedagógia professzor keresztyén, protestáns, református meggyőződését képviselte nevelői munkássága során is. Mindhárman a Krisztust követő ember kinevelésében látták a nevelés alapvető feladatát. A nevelés transzcendens célja egyértelműen vezet el mindhármuknál a misszió jelentőségének felismeréséhez. Mivel nem a társadalom, hanem maga Isten határozza meg a nevelés célját, ezért Jézus missziói parancsa értelmében a nevelés nem maradhat az iskola belügye. Társadalmat formáló erővé kell válnia az „istenfiúság” eszményét megvalósító embereknek. Ez a lelkesedés nem képzelhető el a nevelés eredményességébe vetett hit nélkül, és természetes módon vezet túl az iskola keretein, a felnőttek nevelésének ügyéig. Természetesen mindhárman tudták, hogy a hit Isten ajándéka, és a leg gondosabb nevelés sem képes arra, hogy Isten szerepét átvéve hitet adjon. Az ember lehetőségei a személyes példaadásban és a hit elemeinek tanításában jelennek elsősorban.

A másik érdekes és eddig feltáratlan közös vonása a három professzor pedagógiai rendszerének az esztétikai szempontok kiemelt jelentősége. Mindhárman úgy vélekedtek, hogy a művészet vezet el az embert személyiségének kiteljesedéséhez. A művészet mutatja meg, hogyan látja az ember önmagát és a körülötte lévő világot, hogyan viszonyul az önmagához és körülményeihez. A művészet végső soron önismeretre tanít, ami nélkülözhetetlen a nevelés munkájában is. A helyes önismeret mellett pedig már csak helyes istenismeretre van szükség ahhoz, hogy az ember betölthesse Istentől kapott küldetését a világban. A nevelés feladata végigvezetni az embert azon az úton, amely elvezethet az „valláserkölcsi személyiség”²⁹² kialakulásához, az „istenfiúság” eszményének megvalósulásához.

Ezek után érthető, hogy miért övezte hallgatás az 1948-1990 közötti időszakban a három debreceni professzor munkásságát. A magyar református nevelés pedagógiai alapjait keresve a 21. század elején sem kerülhető meg alakjuk.

²⁸⁹ Karácsony Sándor: *Felnőttek nevelése*. In: Új szántás. 1948. augusztus-szeptember II. évf. 8-9. szám 449-455. 453.

²⁹⁰ Karácsony Sándor: *Magyar nyelvtan társas-lélektani alapon*. Budapest, 1938, Exodus. 190.

²⁹¹ Lendvai L. Ferenc: *Egy magyar filozófus: Karácsony Sándor*. Budapest, 1993, Akadémiai. 90.

²⁹² Mitrovics Gyula által használt terminus. Mitrovics a nevelés célját a „valláserkölcsi személyiség” kialakításában látta.

2.5. A korlátozott lehetőségek időszaka 1948-1990 között

1948 őszétől, a kommunista hatalomátvétel után az egyházak radikális visszaszorításának korszaka kezdődött el. 1948. október 7-én a magyar kormány és a zsinat elnöksége aláírta azt az egyezményt, amely radikálisan változtatta meg az egyház mozgásterét. A vallásszabadság nevében államosították a református oktatási intézmények túlnyomó többségét.²⁹³ Az Egyezmény tartalmazta az állami iskolákban folytatandó kötelező vallásoktatást, azonban a megállapodás betartására az állam részéről nem mutatkozott komoly szándék. Az 1948. október 7-én az állam és a református egyház között megkötött egyezmény 7/f pontja még biztosítja az egyház számára, hogy „az állami jellegű iskolákban a kötelező vallásitanítás továbbra is teljesen szabadon történjék.”²⁹⁴ Arról, hogy mennyire volt komoly a kötelező vallásoktatás fenntartására irányuló állami hajlandóság, sokat elárul, hogy már a dokumentum következő mondata kimondja, a vallásoktatás kérdését hamarosan újra rendezni kell. Révész Imre 1948 novemberében a következőket írta későbbi utódjának, Péter Jánosnak: *„Semmi illúzióm nincs afelől, hogy mi következik. Napról napra szaporodó jeleit látom annak, hogy (...) nincs erő és elszántság a kormányzatban arra, hogy (...) a napról napra ismétlődő egyezményellenes kijelentéseket és kilengéseket megakadályozni tudja.”*²⁹⁵

Révész Imre pontosan értékelte a helyzetet, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy Fekete Sándor és Finta István az 1945 és 1950 közötti időszak református egyházban történt eseményeit értékelő írásában magától értetődő természetességgel állapítja meg alig több, mint két évvel az egyezmény aláírása után, hogy az állam „a lelkiismereti szabadság védelme és biztosítása érdekében a kötelező vallásoktatást megszüntette.”²⁹⁶ A vallásoktatás visszaszorítása érdekében tett intézkedéseket, pártutasításokat, és kétségbeesett lelkészek esperesükhöz írt panaszait Köpeczi Bócz Edit Az Állami Egyházügyi Hivatal Tevékenységéről írt könyve gazdagon dokumentálja.²⁹⁷ Az ateista állam minden területen és válogatás nélküli eszközökkel törekedett az egyházi élet visszaszorítására. Ez a tendencia meghatározta az gyülekezeti felnőttképzés lehetőségeinek kereteit is.

²⁹³ Mintegy 1100 elemi iskolát, a tanítóképzőket és a középiskolák többségét. A megmaradó intézmények „felajánlását” is kikényszerítették az 1950-es évek elején, így a református „közoktatást” a rendszerváltásig a debreceni református gimnázium jelentette.

²⁹⁴ Az Egyezmény teljes szövegét közli Fekete Sándor-Finta István összefoglalása *„Mit köszönhet az egyház a népi demokráciának?”* címmel. Megjelent A magyar protestantizmus öt éve 1945-1950 című Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya által 1951-ben kiadott kötetben.

²⁹⁵ A református egyház 1945-1989 <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/272.html> (2007. 09.21.)

²⁹⁶ Fekete Sándor-Finta István: *Mit köszönhet az egyház a népi demokráciának?* In: A magyar protestantizmus öt éve 1945-1950 Budapest, 1951. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya

²⁹⁷ Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége.* Budapest, 2004, Akadémiai.

1949-ben még úgy látszott, hogy a bibliaiskola még átveheti az egyre inkább akadályozott ifjúsági konferenciák, missziói egyesületek helyét. Makkai Sándor három évfolyamosra tervezett középfokú bibliaiskolai képzésben gondolkodott, amely jelentős mértékben épít a népfőiskolák tapasztalataira. Elképzelése szerint a harmadik évfolyam elvégzése jogosíthat hitoktatásra, gyülekezeti bibliakörök vezetésére. Ugyanakkor már egyértelmű volt, hogy a gyülekezeti élet külső feltételei drámai módon nehezednek. Erre utal Török István, amikor ezt írja: (A bibliaiskola)... „*bátorságot igyekezzék adni, de nem azért hogy képesítsen, hanem, hogy felkészítsen.*”²⁹⁸

Sárospatakon meg is tartották az első, felkészítő tanfolyamot, amelyen a későbbi oktatók kiképzése volt a cél. A 62 részt vevő több mint fele lelkész vagy vallástanár volt, túlnyomó többségük 40 év alatti.²⁹⁹ A tervek szerint az ország különböző részein 10-12 bibliaiskolai központban folyt volna a középfokú bibliai tanfolyamokon való képzés. A terv azonban nem valósulhatott meg. 1950-re lényegében felszámolták a missziói és ifjúsági egyesületeket, az 1952. március 1-jén hatályba lépett Missziói Szabályrendelet tovább szűkítette az egyház mozgásterét. A materialista világnézeti nevelést a felnőtteknél, elsősorban a szülőknél kívánták kezdeni.³⁰⁰ A gyülekezeteket belülről igyekeztek bomlasztani, a presbitériumokból eltávolították a „reakciós ellenforradalmi egyedeket.” A konfirmációi oktatást március 1. és május 31. közötti időszakban lehetett csupán végezni.³⁰¹

Az 1970-es évekre látványos „eredményeket” hozott az állami egyházpolitika. Drasztikusan csökkent a templomba járók száma, a 70-es, 80-as években felnőtt nemzedék a „dialektikus és történelmi materializmus” tantételeit szívta magába tanítási órákon ugyanúgy, mint a kisdobos ill. úttörőmozgalomban. Sok faluban szűntek meg az önálló parókiák a körzetesítés következtében. Az állami és pártvezetés elvárta a lelkészekről, hogy a „békeharc” katonái legyenek. Aki erre nem volt hajlandó, azt elmozdították állásából, ellehetetlenítették. Aki igazodott az elvárt politikai vonalhoz, az gyülekezete előtt vált hiteltelenné.

A presbiteri konferenciák általában a bekövetkező változásokat méltatták, de néha hallatszottak másfajta „reakciós” hangok is. A debreceni református egyházmegye konferenciáján Török István arról beszélt, hogy az egyház „ellenséges erők szorító gyűrűjében él”, a 30-as években sokkal több lehetősége volt a szolgálatra, és hogy felére csökkent az

²⁹⁸ Török István: *A keresztyén nevelés mai problémái.* In. Református Egyház 1949/3. 4.

²⁹⁹ Református Gyülekezet 1949/8. 80-81.

³⁰⁰ A Materialista világnézeti nevelés az úttörőcsapatban című kiadványt Köpeczi Bócz Edit elemzi az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenységéről írt könyvében.

³⁰¹ Püspöki körlevél Református Egyház 1952/5. 19.

ellenséges propaganda hatására a gyülekezetek tagjainak száma.³⁰² Sokan voltak azonban, akik a legnehezebb időkben, a legnehezebb körülmények között is kitartottak. Hűségesen és bátran végezték a vállalt szolgálatot. Ennek példája az 1955-ös „Hitvalló Nyilatkozat”, amely nyíltan szembefordul az állami érdekek által mozgatott egyházi vezetéssel. 1956. október 8-án, nyolc évvel az Egyezmény megkötése után 160 lelkész aláírásával érkezett beadvány az Egyetemes Konvent Elnökségéhez a misszió helyzetével kapcsolatban. 1956. október 31-én a Református Megújulási Mozgalom nevében felkérték Ravasz Lászlót, hogy ismét foglalja el püspöki székét a Dunamelléken, amelytől 1948-ban külső, politikai nyomásra meg kellett válnia. A forradalom után a régi vezetők nagy részét visszahelyezték hivatalába, és megkezdődtek a megtorlások.

Az 1970-es évek végén, 80-as évek elején valamelyest enyhült az egyházakra nehezedő nyomás. 1978-tól a teológiákon levelező tagozatot is szerveztek, újraindulhatott az iszákosmentő misszió (1981), kallódó ifjak közötti szolgálat (1984), vak és siketmisszió, cigánymisszió, és 1987-től újra megnyílt a lehetőség a gyülekezeti hittanoktatásra.³⁰³

A fejezet összefoglalása

A reformáció idején a világiaknak az egyház vezetésébe való bevonásának többféle modellje alakult ki a helyi viszonyok függvényében. A felnőttképzéshez is kapcsolódó 17. századi egyházkormányzati törekvések a konkrét történelmi szituációból következtek. Pápán a katolikus többség miatt került sor a világi elem bevonására a vezetésbe, míg az ország keleti részén erre évtizedekig nem volt szükség. A Tiszántúlon és Erdélyben ugyanis mások voltak a hatalmi viszonyok, jelentős mértékben különbözött az egyház helyzete.

A 20. század első felében ugyancsak az egyház külső fenyegetettsége irányítja rá a figyelmet arra, hogy mennyire szükség van a világi elem képzésére, az egyház irányításába való bevonására. A történelmi traumák idején az önvédelem eszköze volt a decentralizáció. 1948 után a bibliaiskolák rendszerének tervezett kiépítése szintén a történelmi szükséghelyzetből adódott. 1950 után a gyülekezetek felmorzsolására irányuló törekvések egyik alapvető eszköze volt a vezetésbe való beépülés, a presbitériumok, kisközösségek szétverése.

³⁰² Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyháziügyi Hivatal tevékenysége*. Budapest, Akadémiai, 2004. 49.

³⁰³ Megállapodás a gyülekezeti hitoktatás bevezetéséről és szabályozásáról. Református Egyház 1987/8. 171.

3. Kérdőíves felmérés a gyülekezeti felnőttképzés Magyarországi Református Egyházban betöltött szerepének vizsgálatához (2006)

3.1. Kutatási háttér

Problémafelvetés

A rendszerváltás idejére a magyar társadalomban mélyreható szekularizációs folyamat zajlott le. Az európai felvilágosodás, majd a liberalizmus és pozitívizmus hatása a 20. század második felében kiegészült az államilag terjesztett marxista „valláskritikával”. A második világháború után a szovjet megszállási övezetben „államvallássá” lett a dialektikus materializmus. A pártállam által folytatott több évtizedes ideológiai harc eredményeképpen sokan elidegenedtek a hivatalos értékelés szerint „hamis tudatot” tükröző egyházaktól. A marxista propaganda a „nép ópiumának” tekintette a vallást, amely a szocialista társadalomban csak ideiglenesen maradhat fenn.

A templom falai közé zárt gyülekezetek egyre inkább elszigetelődtek a társadalomban.³⁰⁴ Az egyház tanító jellegű feladatai teljesen elsorvadtak. A külső nyomás ellenére is kitartó egyháztagok egy része a legalapvetőbb hitismeretekkel sem rendelkezett.³⁰⁵

A rendszerváltással új lehetőségek nyíltak meg. Az egyház kiléphetett az elszigeteltségből, és újraindíthatta elvett intézményeinek egy részét. Ugyanakkor szembe kellett nézni azzal a ténnyel is, hogy generációk nőttek fel Magyarországon anélkül, hogy a keresztyénséggel kapcsolatos legelemibb ismereteknek is birtokában lennének. Az egyháziatlan közgondolkodás következtében előítéletek és szándékos torzítások alakították a társadalom egyházképét. Éppen ezért az egyik stratégiai feladat a hitoktatás rendszerének újjáépítése volt. Újjáalakult az erőszakosan elsorvasztott iskolahálózat, és jelentős számban emelkedett az önkormányzati iskolákban a hittanoktatásra járók száma. A nélkülözhetetlenül

³⁰⁴ Drahos Péter: *Az iskolaátadások politikai modelljei* In: Vigilia 1994/4. 252.

³⁰⁵ Ezt igazolják a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajz Tanszékén a rendszerváltás idején folyt vallási néprajzi tárgyú vizsgálatok is. lásd. Bartha Elek: *Vallásökológia*. Debrecen, 1992, KLTE.

szükséges gyermekmunka reneszánsza mellett a felnőttképzés ügye a háttérbe szorult. A rendszerváltást követő években a mozgósítható energiák nagy részét lekötötte az iskolaügy, hiszen az egyházak oktatásban betöltött szerepének növekedését éles társadalmi vita kísérte.

A 2001. évi népszámlálás adatai azt mutatják, hogy az önmagukat reformátusnak vallók közel kétharmada meg sem jelenik a gyülekezetek nyilvántartásában. Eszerint közel egymillió olyan ember él ma Magyarországon, aki valamilyen módon kötődik a református egyházhoz, de egyik gyülekezettel sincsen kapcsolata. Ennek a jelentős létszámú csoportnak a megszólítása, elérése, gyülekezeti kötődésük erősítése adhatna új lendületet egyházunk életének. Talán ez napjaink egyik legnagyobb egyházi kihívása. A szekularizált világban folytatott misszió elsődleges célcsoportja a keresztyén gyökereitől elszakított, ateista környezetben szocializálódott felnőttek csoportja lehet. Az 1949 és 2001 között Magyarországon végzett népszámlálások során vallási hovatartozásra nem kérdeztek rá. 2001-ben 7.610.000 fő, az összlakosság 74,6%-a vallotta magát valamely felekezethez tartozónak. Ez az arány átlagosnak tekinthető a volt szocialista országok hasonló adataival összevetve.

Református kötődését 1.622.796 fő vállalta fel. Ez az összlakosság körében 15,9%, míg a felekezetekhez tartozók 21,35%-a.³⁰⁶ A magyar reformátusság átlagéletkora 42,5 év, amely 3,3 évvel haladja meg a teljes népesség átlagéletkorát.³⁰⁷ A teljes magyar lakosság 64%-a él valamely városban, addig a reformátusság körében a városi és falusi népesség aránya 60-40%.³⁰⁸

A felnőtt magyar népesség körében végzett 1991. évi felmérés adatai szerint a heti rendszerességgel istentiszteletre (misére) járók aránya alig haladja meg az össznépesség 12%-át.³⁰⁹ Ez mintegy 900.000 fő lehet országos viszonylatban.³¹⁰ A felekezeti arányok figyelembe vételével a felnőtt református közülük 130-140 ezer lehet. Közülük is nagyobb arányú az idősebb generáció tagjainak száma. Ez azért is szomorú, mert a szülők közömbössége, és a hit kérdéseiben gyakorta megnyilvánuló tájékozatlansága határokat szab a gyerekeik iskolai és gyülekezeti vallásoktatásának hatékonysága területén is.³¹¹

Jelen felmérés két alapvető célt szeretne elérni:

³⁰⁶ Kovács I. Gábor: *A népszámlálás tanulságai*. In: Református Egyház 2003/10. 230-236.

³⁰⁷ www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek05. (2006. 07. 18.)

A férfiak esetében ez 37,1 év, a nőknél 41,1. Valamennyi történelmi egyház esetében megfigyelhető, hogy az életkorral párhuzamosan folyamatosan nő a felekezeti tartozást vállalók aránya.

³⁰⁸ Budapesten valamint megyei jogú városokban a reformátusság 31%-a, egyéb városokban 29%, míg községben, nagyközségben 40% él. www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/diagram.html (2006.07.18.)

Összesen tehát a magyar református népesség 60%-a él valamelyik városban.

³⁰⁹ Szántó János: *Vallásosság Magyarországon* In: Szántó János: *Vallásosság egy szekularizált társadalomban* Budapest, 1999, Új Mandátum. 137-144. 140.

³¹⁰ Velük szemben áll az istentiszteletre (misére) egyáltalán nem járó 32 %, amely mintegy 2,5 millió magyar felnőttet jelent.

³¹¹ Csorba Péter: *A felnőtt katechézis szerepe a gyülekezet életében*. In: Református Tiszántúl 2000/6. 20-22.

- a. Azokat a lényeges változókat kívánja feltérképezni, amelyek figyelembevételével az eddiginél pontosabb, árnyaltabb kép alakítható ki az egyházunkban folyó felnőttképzés aktuális helyzetéről. Kik, miért és milyen képzési formákban vesznek illetve vennének részt? Milyen tényezők befolyásolják a tanulási hajlandóságot? Kik és mennyire tartják fontosnak hitbeli ismereteik bővítését?
- b. Az eredmények elemzésével hozzájárulni egy gyülekezeti szintű református felnőttkatechetikai stratégia kialakításához. Megmutatni, hogy milyen jellegű képzésekre mutatkozik igény. Megkísérelni annak feltérképezését, hogy adott célcsoportokat milyen módon érdemes megközelíteni.

A célok megfogalmazásakor ugyanakkor tárgyilagosan szembe kell nézni azokkal a nehézségekkel is, amelyek határt szabnak a vizsgálódásnak. Ezek közül az első és legfontosabb, hogy a gyülekezetekben végzett felmérés elsősorban az egyházközségekhez szorosabban kötődő, egyházas gondolkodású emberek elérésére alkalmas. A gyülekezeti nyilvántartásokban meg nem jelenő, ugyanakkor önmagát a családi tradíciók miatt reformátusként definiáló több százezer ember véleménye nem jelenik meg markánsan. Ez a körülmény az, amely miatt a felmérés eredményei csak az „egyházas módon vallásos” reformátusok körében tekinthetők reprezentatívnak.

A vonatkozó szakirodalom áttekintés

A felnőttek között végzett katechetikai szolgálat egyik oldalról a missziológiával, gyülekezetépítéssel, másik oldalról az andragógiával érintkezik. A számos missziológiai áttekintés közül a legtöbb szempontot a kérdőív összeállításához Lesslie Newbigine: *Evangélium a pluralista társadalomban*³¹² és Donald McGavran: *Understanding Church Growth*³¹³ című könyvei adták. A keresztyénségnek a modern ipari és posztmodern világban való helyzetét elemző művek közül Stanley J. Grenz: *A Primer on Postmodernism*³¹⁴, valamint James Hudnut-Beumler: *Looking for God in the suburbs*³¹⁵ című könyve segítette leginkább a munkát. A gyülekezeti misszió elméletével és gyakorlatával foglalkozó cikkek és könyvek mellett a világi felnőttképzés pszichológiai alapjaival, aktuális helyzetével és lehetőségeivel foglalkozó kiadványok is sok hasznosítható szempontot kínálnak a felnőttekkel foglalkozó katechéta számára.

³¹² Newbigine, Lesslie: *Evangélium a pluralista társadalomban*. Budapest, 2006, Harmat.

³¹³ McGavran, Donald *Understanding Church Growth* Michigan, 1994, W.B. Eerdmans Publishing Company.

³¹⁴ Grenz, Stanley J.: *A Primer on Postmodernism*. Grand Rapids, Michigan, 1996, W.B. Eerdmans Publishing Company.

³¹⁵ Hudnut-Beumler, James: *Looking for God in the Suburbs*. New Brunswick, New Jersey, 1994, Rutgers University Press.

A felnőttképzés iránti társadalmi érdeklődés fokozódását Magyarországon 1990 után a növekvő munkanélküliség magyarázta. A felnőttképzéssel foglalkozó kiadványok jelentős része munkavállalóként tekint a felnőttekre, és a képzéssel a munkaerőpiacon való elhelyezkedésüket kívánja segíteni. A Központi Statisztikai Hivatal *Az élethosszig tartó tanulás* (Lifelong learning) címmel adott ki 2004-ben egy olyan kötetet, amely Magyarországon a világi felnőttképzési tendenciákat mutatja be.³¹⁶ Ez az a bázis, amellyel összevethető az egyházban zajló oktatási folyamatok helyzete. A felnőttképzés elméletével, újabb formáival ismerteti meg a Lifelong Learning Füzetek sorozatban megjelent *A felnőttképzés új útjai* című könyv.³¹⁷ A történeti és elméleti háttér ismertetése mellett az iskolarendszeren kívüli felnőttképzés jelenlegi trendjeit is vizsgálják a szerzők. A Nemzeti Felnőttképzési Intézet által kiadott *Felnőttképzés* című folyóirat számai a legfrissebb elméleti és empirikus kutatások eredményeit összegzik.

Lényegesen kevesebb kiadvány foglalkozik az egyházi felnőttképzés, ezen belül a felnőttkatechézis hazai helyzetével. A Magyar Katolikus Püspöki Kar Országos Hitoktatási Bizottsága 2000-ben adta ki a „*Magyar Kateketikai Direktóriumot*”, amely az 1997-ben Vatikánban megjelent „*A Katekézis Általános Direktóriuma*” című dokumentumra épül. Dobos László *Hittan-felnőtteknek*³¹⁸ című könyve (1999) „egy andragógiailag megalapozott felnőttkatekézis” körvonalait ígéri. A motiváció kérdéskörének tárgyalása mellett a tartalmi és módszertani áttekintést is ad, majd a lehetséges szervezeti kereteket vizsgálja. A katolikus egyház egyik legtöbbet publikáló képviselője a témában Tomka Ferenc. Az Országos Kateketikai Fórumon 1997-ben tartott előadást *A felnőttek katekéziséről* címmel. Itt hívta fel a figyelmet, hogy „*a hitoktatás elsődleges feladata tehát, hogy elkezdjen foglalkozni a felnőttekkel.*”³¹⁹

A keresztyénység magyar társadalomban betöltött szerepének feltárására irányuló vallásszociológiai és az egyház-szociológiai kutatások egzakt adatai egyrészt könyörtelenül szembesítenek az egyház folyamatos társadalmi defenzívájával, másrészt meggyőzően bizonyítják a személyes és közösségi megújulás szükségességét.³²⁰ Tomka Miklós, Kamarás

³¹⁶ Kálmán Anikó (szerk.): *Az élethosszig tartó tanulás*. Budapest, 2004, KSH.

³¹⁷ Kálmán Anikó (szerk.): *A felnőttképzés új útjai*. Debrecen, 2002, Didakt.

³¹⁸ Dobos László: *Hittan-felnőtteknek*. Abaliget, 1999, Lámpás Kiadó.

³¹⁹ Tomka Ferenc: *A felnőttek katekéziséről* (Előadás az Országos Kateketikai Fórumon 1997 október, Csillebérc) <http://apa.btk.ppke.hu-donat/Ipteol/katekfln.html> (2003. 02.28.)

³²⁰ Egyház-szociológiai kutatásokat a katolikus kötődésű fiatalon elhunyt Szántó János és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szociológiai Intézetének műhelyében Varga Károly végzett.

Szántó János: *Vallásosság egy szekularizált társadalomban*. Budapest, 1998, Új mandátum.

Varga Károly: *Vallásosság-szindróma és polgári társadalom*. Piliscsaba, 1999, PPKE BTK.

István, Pusztai Gabriella, Földvári Mónika, Rosta Gergely és Hegedűs Rita tanulmányai mellett Fazakas Sándor-Kodácsy Tamás felmérése kifejezetten református közeget vizsgált.³²¹ A felnőttkatechézis átfogó református szempontú elemzése ugyanakkor még várat magára. Rövidebb terjedelmű írások jelentek meg egyházi folyóiratainkban, elsősorban Csorba Péter³²² és Fodorné Nagy Sarolta³²³ tollából.

A 2001. évi népszámlálás eredményeinek református egyházra vonatkozó tanulságait taglalja Kovács I. Gábornak a Református Egyház című folyóiratban megjelent cikke.³²⁴ Írásában összeveti a népszámlálás adatait a korábbi népszámlálások egyházunkra vonatkozó számaival, valamint a jelen gyülekezeti statisztikáival.

A kutatás célja, módszerei

A gyülekezeti felnőttkatechézis 2006. évi helyzetét³²⁵ vizsgáló országos, 500 főre kiterjedő kérdőíves felmérés a református egyházhoz valamilyen módon kötődő 18 év feletti személyek körére terjed ki olyan módon, hogy mind az egyes településtípusokban³²⁶ élő reformátusok országos arányait, mind pedig a református lakosság földrajzi elhelyezkedését igyekszik figyelembe venni.³²⁷ Az, hogy az egyes gyülekezetekben milyen nemű, életkorú, iskolai végzettségű válaszadók válaszolják meg a kérdéssort, a helyi gyülekezet adottságain, összetételén múlik. Ez előre nem tervezhető, de ezekből az adatokból is lehet következtetéseket levonni gyülekezeteink aktuális állapotára vonatkozóan.

Forrásként, kiindulási pontként a 2001. évi népszámlálási adatokat református szempontból értékelő dolgozat,³²⁸ valamint a népszámlálás adatait feldolgozó KSH által kiadott füzetek álltak rendelkezésre. Nehézséget jelent, hogy a gyülekezetek választói névjegyzékeiben összesen mintegy 410.000 fő szerepel, miközben a népszámlálási adatok szerint 1.622.796 a reformátusok száma.³²⁹ A gyülekezeti statisztikákban nem szereplő,

³²¹ Fazakas Sándor-Kodácsy Tamás: *Reformátusok vallásossága és istenképe* (publikálatlan kézirat) Debrecen, 1998.

³²² Csorba Péter: *A felnőtt katechézis szerepe a gyülekezet életében*. In: Református Tiszántúl 2000/6. 130-134.
Csorba Péter: *A vallásos szocializáció*. In: Református Egyház 1999/10. 230-231.

³²³ Fodorné Nagy Sarolta: *A katechézis régi-új szempontjai-különös tekintettel a felnőtt katechézisre*. In: Református Egyház 2000/6. 130-134.

Fodorné Nagy Sarolta: *A spiritualitás kommunikálása a családban*. In: Református Egyház 2000. 130-138, 161-163.

³²⁴ Kovács I. Gábor: *A népszámlálás tanulságai*. In: Református Egyház 2003/10. 230-236.

³²⁵ A felmérés 2006 márciusa és szeptembere között zajlott.

³²⁶ A kategóriák: megyeszékhely, város, egyéb település. A főváros nem szerepel külön kategóriaként.

³²⁷ A négy egyházkerületből beérkező feldolgozott kérdőívek száma megfelel az országos arányoknak. Így a Tiszántúli Egyházkerületből 214, Dunamellékről 146, Dunántúlról 69, Tiszáninnennről 71 kérdőív szerepel az adatbázisban.

³²⁸ Kovács I. Gábor: *A népszámlálás tanulságai*. In: Református Egyház 2003/10. 230-236.

³²⁹ Az egyes egyházkerületekben nagyjából azonos arányú az eltérés. A Dunamelléken tapasztalható nagyobb különbség az egyháztalálkozó és önmagukat reformátusnak tudók száma között azzal magyarázható, hogy

gyülekezethez nem vagy csupán érintőlegesen kapcsolódó „reformátusok” bevonására a vizsgálatba csak személyes kapcsolatokon keresztül volt lehetséges, ezért a kapott eredmény velük kapcsolatban esetleges, nem tekinthető reprezentatívnak.

A vallást összetett jelenségként kezelő, és annak alkotó elemeit egymástól elkülönítő Glock és Strak-féle ötdimenziós modell alapján a kutatás döntően a vallás intellektuális dimenziójának feltérképezésére irányul.³³⁰ Természetesen érintkezik az élmény és tapasztalat dimenziójával, valamint a következmény dimenziójával is, amely a vallásos meggyőződésnek a mindennapi életre gyakorolt közvetlen hatását méri.

A kutatás elméleti háttérének ismertetését a vizsgálatban részt vevők demográfiai adatainak jellemzése követi. A vallási énkép alakulásának összetevőit vizsgáltuk, majd a tanítás alkalmait vettük számba. Ez a kérdéscsoport keresi a választ olyan kérdésekre, hogy a válaszadó mennyire tartja szükségesnek a gyülekezet tanítását, ki tanítson, és mit tanítson a keresztyén közösségben. Az utolsó egység rákérdez a lehetséges képzési formákra, és kiemelten kezeli a felnőttoktatás ma talán leginkább jellemző formáját, a felnőtt konfirmációra való felkészítést.

Hipotézisek:

1. A gyülekezetben való tanulás fontosnak tartása és az erre való személyes hajlandóság nagymértékben függ a válaszadó életkorától. 40 év felett a tanulási hajlandóság a világi felmérések tanúsága szerint csökken. Feltehető, hogy az egyházon belül is érvényesül ez a tendencia.
2. A település mérete is befolyásolja a tanulási kedvet. Minél nagyobb a település, annál elfogadottabb az egyén számára, hogy a tanulás nem ér véget az iskolás kor elmúltával. A földrajzi elhelyezkedés, a régió azonban nem döntő a tanulási kedvet illetően.
3. A gyülekezetben szolgálatokat vállaló aktív egyháztagok fontosabbnak tartják ismereteik bővítését, mint azok, akik kevésbé elkötelezettek az evangélium mellett.
4. Akiket valamilyen külső kényszer vezet el a képzésben való részvétel szándékáig,³³¹ azok nagyobb arányban morzsolódnak le miután „teljesítették az elvárásokat”, mint azok, akik esetében saját belső indíttatás, megválaszolatlan kérdések vezettek el a tanulás szándékához.

Budapesten arányaiban sokkal többen vallották magukat reformátusnak, mint ahányan az egyes gyülekezetek nyilvántartásában megjelentek.

³³⁰ Földvári Mónika-Rosta Gergely: *A modern vallásosság megközelítési lehetőségei.* www.mtapti.hu/mszt/19981/foldvari.htm (2007. 02.13.)

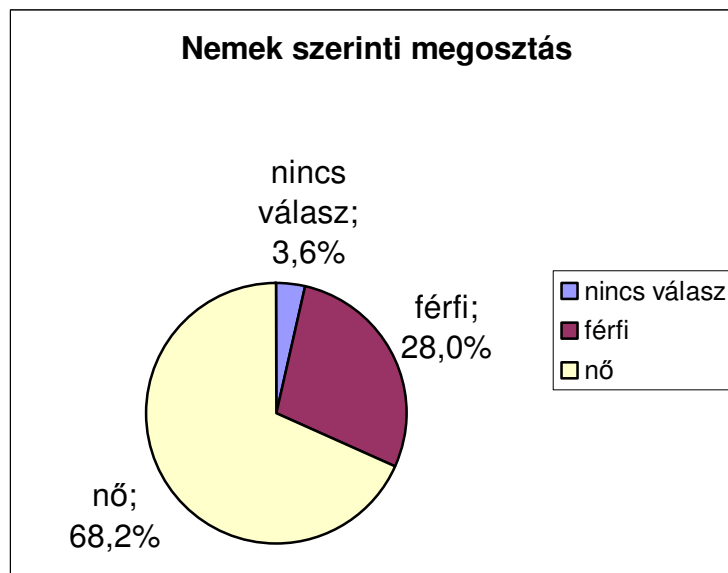
³³¹ Ilyen „külső kényszer” lehet pl. a házasságkötés feltételeként előírt konfirmáció.

A vizsgálat eredményei

3.2. Demográfiai adatok

A felmérésben 341 nő és 140 férfi vett részt. Huszonnyolcan nem jelölték meg nemüket az első oldalon, feltehetően figyelmetlenségből. Valamilyen módon valamennyi válaszadó kötődik a református egyházhoz. Ki jobban, gyülekezeti tagként, vezetőként vagy munkatársként, ki kevésbé, a családi tradícióra emlékezve, az egyház periferiáján élve. A válaszadók között ők voltak kevesebben. Ennek az a magyarázata, hogy a legtöbb válaszadó valamelyik gyülekezeten keresztül kapta meg a kérdőívet. 40 fő a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola esti vagy levelező tagozatán tanuló jövőendő tanító vagy hitoktató. Ők is valamennyien kötődnek a református egyházhoz.

1. diagramm

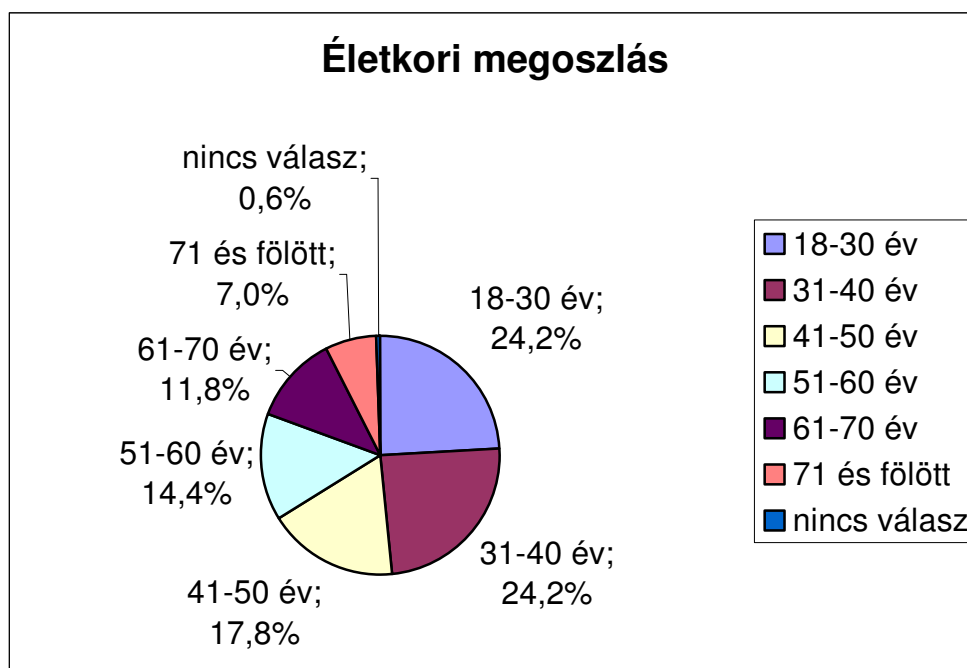

Míg a nemek aránya meglehetősen aszimmetrikus, a kérdőív kitöltőinek életkori megoszlása arányosnak tekinthető. A két legnépesebb korcsoport a 18-30 és a 31-40 év közöttieké. Az életkor előre haladásával a válaszadók száma arányosan csökken. Ez az eredmény azt jelentheti, hogy 2006-ban már kevésbé látszik érvényesnek az a 10 évvel korábbi keserű megállapítás, hogy „gyülekezeteink többsége még most is ’egygenerációs’, mert szinte csak az idősebb nemzedék van jelen templomainkban.”³³² Öröndetes, hogy a kérdőív kitöltésére vállalkozók közel fele (48,4%) negyven év alatti férfi és nő.³³³

³³² Püski Lajos: *Gyülekezetépítés és középgeneráció*. In: Gyülekezetépítés és középgeneráció Református Tiszántúl 1997/1 1.

³³³ www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/korfa.html (2006. 09.18.) A magyar református lakosság átlagéletkora 42,49 év. Ez a szám nagyjából megfelel a történelmi egyházakhoz tartozók átlagéletkorának. A római katolikusok

2. diagramm

Az, hogy a válaszadók közel 70 százaléka nő, összecseng azzal az empirikus tapasztalattal, hogy a férfiak sok gyülekezetben alig vannak jelen. Ezzel a tapasztalattal ellentétes képet mutatnak a 2001. évi népszámlálás adatai,³³⁴ amelyek szerint a különböző korcsoportokban nincs ekkora létszámbeli különbség magukat reformátusnak valló férfiak és nők között.³³⁵ Ebből az következik, hogy a férfiak között sokkal több a „rejtőzködő református”. A férfiak távolmaradása figyelmeztető jel. Egyházunk működési problémáit jelzi, hogy sok felnőtt férfi nem találja meg a helyét a gyülekezeti életben. A válaszadók nemét és gyülekezetben betöltött szerepét vizsgáló kereszttábla azt mutatja, hogy miközben a

átlagéletkora 41,89 év, az evangélikusoké 44,76 év. A legidősebbek az izraelita vallásúak (52,61 év). Azoknak, akik nem tartoznak egyházhoz, felekezethez 28,85 év az átlagéletkora.

³³⁴ www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/tables/load1.html (2006. 09. 18.)

³³⁵ A 15 év feletti népességen belül 628.638 férfi és 760.911 nő vallotta reformátusnak magát. www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/26/tables/loadref2_3.html (2006. 10.18.)

gyülekezeti tagok körében 69:236 volt a férfiak és nők aránya a kérdőív kitöltői között, addig a gyülekezeti vezetők körében teljesen kiegyenlítődött az arány (15:16). Mindez azt jelenti, hogy a gyülekezetek vezetésében nem érvényesülnek a gyülekezeten belüli nemi arányok. A tradicionális gyülekezetekben néhol még ma is elképzelhetetlen, hogy egy nő vezető szerepet kaphasson.

Ugyanakkor a kis, falusi gyülekezetek jó részére, ahol egyáltalán nincs, vagy csak alig működik a felnőttképzés, 2006-ban is érvényesek a fentebb idézett tíz évvel korábban leírt szomorú megállapítás, mely a közösség korfájának erőteljes elmozdulását mutatja az idősök javára.

1. táblázat

Az életkori csoportok nemek szerint

		A megkérdezett neme		Összesen
		férfi	nő	
A megkérdezett életkora	18-30 év	30 24,8%	91 75,2%	121 100,0%
	31-40 év	39 32,8%	80 67,2%	119 100,0%
	41-50 év	28 32,9%	57 67,1%	85 100,0%
	51-60 év	14 21,5%	51 78,5%	65 100,0%
	61-70 év	19 32,2%	40 67,8%	59 100,0%
	71 év fölött	9 29,0%	22 71,0%	31 100,0%
	nincs adat	1 100,0%	0 ,0%	1 100,0%
	Összesen	140 29,1%	341 70,9%	481 100,0%

Az egyes életkori csoportok és a nemek megoszlásának összehasonlítása azt mutatja, hogy noha minden korosztályban erőteljes a női válaszadók túlsúlya, a 31-50 év közötti „középgeneráció” tagjai között a férfi válaszadók aránya magasabb. Saját korcsoportjukon belül megközelítik a 33%-os arányt. Ez majdnem 5 százalékkal több, mint a férfiak teljes populációban előforduló aránya. Ennek a korosztálynak a tagjai a rendszerváltást követő években voltak 15-35 év közötti fiatalok. Az ő ifjúkorukban szűnt meg a „dialektikus és történelmi materializmus” hegemoniája. A társadalomban akkor jelentős tekintéllyel rendelkezett a kommunista diktatúra által elnyomott egyház.

Az 1990-es évek elején eszmélő nemzedék tagjai feltehetően kevesebb előítéletet, hamisítást hordoznak magukban az egyházzal kapcsolatos nézeteikben, mint a 10-15 évvel korábban születettek.

Az 51-60 év közötti férfiak válaszadási hajlandósága több mint 10 százalékkal kevesebb. (21,5%) A családfenntartó, „kenyérkereső” férfiak közül sokan nem vállalták fel a rendszerváltás előtti időszakban a „klerikális reakció szekértolójának” bélyegét, és ezzel a perifériára való szorulást.³³⁶

A válaszadók életkori megoszlása egyházkerületek szerint

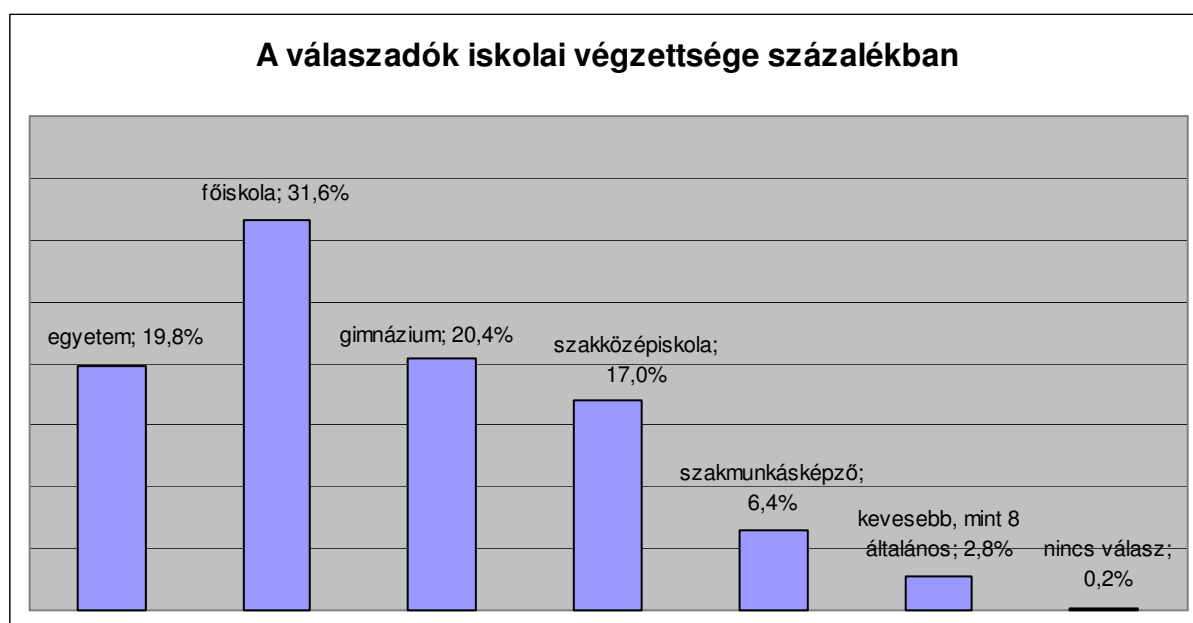
2. táblázat

A megkérdezettek életkora	Egyházkerület				Összesen
	Tiszántúl	Dunamellék	Dunántúl	Tiszáninnen	
18-30 év	57	30	16	18	121
	26,6%	20,5%	23,2%	25,4%	24,2%
31-40 év	58	36	6	21	121
	27,1%	24,7%	8,7%	29,6%	24,2%
41-50 év	38	23	10	18	89
	17,8%	15,8%	14,5%	25,4%	17,8%
51-60 év	36	17	14	5	72
	16,8%	11,6%	20,3%	7,0%	14,4%
61-70 év	16	25	12	6	59
	7,5%	17,1%	17,4%	8,5%	11,8%
71 év fölött	7	14	11	3	35
	3,3%	9,6%	15,9%	4,2%	7,0%
Összesen:	214	146	69	71	500
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

³³⁶ Hegedűs Rita: *A vallásosság a társadalomban* www.c3.hu/scripta/szazadveg/21/hegedus.htm (2006. 11.26.)

A táblázat azt mutatja, hogy a négy egyházkerület adatait összehasonlítva nincsen jelentős életkori különbség a válaszadók között. A Tiszántúli Egyházkerületben figyelhető meg némi eltérés. Itt valamivel fiatalabbakhoz jutott el a kérdőív. A legkevesebb 60 év feletti és a legtöbb 40 év alatti válaszadó ebben az egyházkerületben él.³³⁷ Az életkori arányokat némileg módosíthatja a KFRTKF esti és levelező tagozatos hallgatóinak negyven fős csoportja, ők közel 20%-át teszik ki a tiszántúli válaszadóknak. A Dunántúli egyházkerület városi gyülekezeteiben töltötték ki legtöbben az idősebb generáció tagjai közül. A megkérdezettek 33,3%-a a hatvan év feletti korosztályhoz tartozik.

3. diagramm

A válaszadók többsége (51,4%) felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Ez messze meghaladja az országos átlagot. Ennek magyarázata az lehet, hogy a válaszadási hajlandóság nagyobb volt a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező gyülekezeti tagok között. De jelentheti azt is, hogy a rendszerváltás óta eltelt több, mint másfél évtizedben olyan fiatalok nőttek fel, és szereztek diplomát, akik gondolkodását már nem ideológiai előítéletek formálták. Diplomát szerezve árnyaltabban látják az életet, és nyitottak. Nincsenek előítéleteik az egyházzal kapcsolatban, sokan jártak közülük hittanoktatásra az 1990-es évek

³³⁷ Negyven év alatti válaszadó a 48,4%-os országos átlaghoz képest 53,7%. Hatvan évnél idősebb az országos átlag szerint 18,8%, a Tiszántúlon 10,8%.

elején. A diplomások magas száma azt jelzi, hogy nem igaz az a vélekedés,³³⁸ miszerint a keresztyénség elsősorban vidéki, kevésbé iskolázott környezetben bír jelentős hatással napjainkban.

A kapott eredmény ellentétes az egyház-szociológiában „képzetségi dilemmaként”³³⁹ megjelenő nézettel, miszerint a képzetségi szint növekedésével párhuzamosan növekszik az egyháztól való eltávolodás mértéke is. Ezt az általánosan megfigyelhető tendenciát Varga Károly a szekularizálódó modern társadalmak pluralizmusával magyarázza. Mivel az életben kínálkozó számos alternatíva közül az egyház csupán az egyik, a kizárólag a hagyományra támaszkodó konvencionális vallásosság, egyre kevésbé elégséges az egyháztagság megtartásához. Ebből következik az a cél, hogy az egyes egyháztagok tudatosan döntsenek közösségeik mellett. Ezt minél magasabb szintű oktatással lehet elérni. Schweitzer szerint a dilemma abból fakad, hogy éppen a magasabb szintű oktatás széles körű elterjedése fenyeget egyre inkább a szekularizációs tendenciák felerősödésével.

Sokféle szerepben és különböző intenzitással kapcsolódhat valaki egy adott gyülekezethez. A következő táblázat a megkérdezettek gyülekezetben betöltött szerepének arányait mutatja.

3. táblázat

A válaszadók megoszlása a gyülekezetben betöltött szerepük szerint

	Létszám /fő/	százalék
nem tag	5	1,0
gyülekezeti tag	318	63,6
gyülekezeti munkás is	97	19,4
gyülekezeti vezető (presbiter, gondnok) is	32	6,4
nem értelmezhető	3	0,6
nincs válasz	45	9,0
összes	500	100,0

A gyülekezetben betöltött szerepet vizsgálva meglepő a kérdésre nem válaszolók magas, közel 10%-os aránya. (45 fő) Ennek oka lehet az is, hogy nem tulajdonítottak nagy jelentőséget a kérdésnek, automatikusnak érezték a választ, de a figyelmetlenség mellett magyarázhatja a válaszadó saját gyülekezetéhez, egyházához, a keresztyénséghez való viszonyának bizonytalansága, meghatározatlan volta is. A válaszadók többsége (63,6%) egyháztag, közel 20 százaléka valamilyen rendszeres gyülekezeti szolgálatot is vállal (pl.

³³⁸ Pl. Hegedűs Rita: *A vallásosság alakulása Magyarországon a kilencvenes évek kutatásainak tükrében.* www.lib.uni-corvinus.hu/phd/hegedus_rita.pdf (2006. 11.21.)

³³⁹ Schweitzer, Friedrich: *Vallás és életút.* Budapest, 1999, Kálvin. 161-162.

hitoktató, bibliakör vezetője, kántor) és 6,4 % volt a gyülekezeti vezetők aránya. Érdekes, hogy a gyülekezetek világi vezetői mennyire felülreprezentáltak a felmérésben. Minden 10 gyülekezeti tag válaszára jut egy presbiter vagy gondnok. Ezt a gyülekezeti vezetők válaszára iránti nagyobb fokú elkötelezettsége magyarázhatja. A gyülekezeti vezetők válaszainak a vártnál nagyobb arányban való megjelenése hozzásegít a gyülekezeten belüli egyes csoportok felnőttképzéshez való viszonyának árnyaltabb megközelítéséhez.

3.3. Vallási énkép

A modernizáció hatására az intézményes vallásgyakorlás mellett a vallási individualizmus terjedése figyelhető meg a nyugati kultúrában. Ez azt jelenti, hogy az önmagukat hívőként definiálók sokkal többen vannak, mint azok, akiket az egyház-szociológia „egyházias módon vallásos” csoportként jellemez. Bármilyen megfontolás alapján tekinthetjük magukat vallásosnak vagy hívőnek az emberek függetlenül attól, hogy mit is értenek ezalatt. A „maguk módján vallásos” emberek vallási meggyőződése sokkal individuálisabb, sokkal képlékenyebb, hiszen nincs meg a közösséggel való azonosulás szándéka bennük.

Hat megadott lehetőség közül kellett kiválasztani azt, amelyet önmagára nézve leginkább igaznak tart a válaszadó. A felkínált válaszok a hitbeli elköteleződés fokozatait jelölték a „keresztyén hívőtől” a „határozottan nem vallásos” terminusig.

1. táblázat

Melyik csoportba sorolná önmagát?

	Fő	Százalék
keresztyén hívő	365	73,0
vallásos az egyház tanítása szerint	61	12,2
vallásos a maga módján	63	12,6
vallásos is meg nem is	4	0,8
nem vallásos	2	0,4
határozottan nem vallásos	1	0,2
nincs válasz	4	0,8
Összesen	500	100,0

Keresztyén hívőként definiálta önmagát 365 fő (73%) Ez a terminus ugyan nem kifejezetten szociológiai kategória, mégis indokolható önálló megjelenése, hiszen a keresztyén gyülekezetekben ez természetesen hangzik. A gyülekezet tagjai nem elsősorban vallásszociológiai kategóriákban gondolkodnak, ha saját identitásukat kell meghatározni. Az a tény, hogy a válaszadók 73%-a ezt a lehetőséget választotta önmeghatározásként, azt

bizonyítja, hogy a válaszadók túlnyomó többsége erőteljesen egyházas gondolkodású. Éppen ezért volt fontos ezt a szociológiában szokatlan, az egyházon belül azonban természetes terminust felvenni a listára. A válaszadók többségének egybecsengő öndefiníciója nem a választásként felkínált lehetőségek pontatlan megfogalmazását, hanem a vizsgált populáció erőteljes egyházi kötődését bizonyítja.

A hivatalosabban hangzó, „vallásos az egyház tanítása szerint” egyház-szociológiai meghatározást 61 fő (12,2%) alkalmazta magára. Ez együtt a válaszadók 85,2%-a. A második legnépesebb csoportba a „maga módján vallásos” válaszadók tartoztak (63 fő, 12,6%) Ebbe a három kategóriába sorolta magát az összes megkérdezett közel 98 %-a. Ez azt mutatja, hogy a kérdőív kitöltőinek többsége elkötelezett egyháztag, illetve az országos átlagnál lényegesen kisebb számban, de 10 % feletti arányban megjelennek a „maguk módján vallásos reformátusok” is. Az önmagukat a további kategóriák valamelyikébe sorolók aránya összességében is alig haladja meg a 2%-ot, tehát gyakorlatilag elhanyagolható. Ez azt jelenti, hogy a kérdőívben feltett kérdésekre adott válaszok egy döntő többségében erősen keresztyén elkötelezettségű kör véleményét tükrözik.

Tapasztalatok a gyülekezeten belüli kommunikációval kapcsolatban

A gyülekezet belső kommunikációjával, a gyülekezeti tagok egymáshoz kapcsolódó viszonyrendszerének alakulásával kapcsolatos a következő kérdéscsoport. Egyrészt arra kérdez rá, hogy mennyire jellemző, hogy a válaszadó segítséget kap problémái megoldásához a gyülekezeten belül, másrészt arra, mennyire jellemző, hogy segítséget ad. A négy felkínált válaszlehetőség a teljes tagadástól a gyakori előfordulásig vezet.

5. táblázat

Informális tanítás a gyülekezetben

	<i>Válaszok</i>	<i>Soha</i>	<i>Elvétve</i>	<i>Időnként</i>	<i>Gyakran</i>	<i>Nincs válasz</i>
1.	A gyülekezetben hitbeli kérdéseimre feleletet kaptam.	4 fő 0,8 %	36 fő 7,2%	155 fő 31%	283 fő 56,6%	22 fő 4,4%
2.	Előfordult már, hogy hitbeli kérdésekkel fordultak hozzám a gyülekezeten kívülről	72 fő 14,4%	164 fő 32,8%	179 fő 35,8%	60 fő 12%	25 fő 5%
3.	Előfordult már, hogy gyülekezetünkben kértek tanácsot tőlem hitbeli kérdésekben	167 fő 33,4 %	148 fő 29,6%	127 fő 25,4%	28 fő 5,6%	30 fő 6%
4.	Úgy éreztem, tanácstalan, felkészületlen voltam saját hitbeli kérdéseim megválaszolására.	37 fő 7.4 %	157 fő 31,4%	225 fő 45%	38 fő 7,6%	43 fő 8,6%

5.	Úgy éreztem, tanácstalan, felkészületlen voltam mások hitbeli kérdéseinek megválaszolására.	41 fő 8.2 %	160 fő 32%	189 fő 37,8%	59 fő 11,8%	51 fő 10,2%
6.	Úgy érzem, tudtam segítséget, tanácsot adni Isten segítségével	26 fő 5.2 %	94 fő 18.8 %	243 fő 48,6%	107 fő 21,4%	30 fő 8%

A megkérdezettek több mint fele arról számolt be, hogy gyülekezetében gyakran kapott kérdéseire feleletet. Mindössze négyen voltak (0,8%), akik úgy érezték, hogy soha nem kaptak segítséget kérdéseik megoldásához. Mások hitbeli problémáinak megoldásában saját megítélése szerint gyakran segített 107 fő (21,4%), időnként 243 fő (48,6%). Mindössze huszonhatan számoltak be arról (5,2%), hogy ez még soha nem fordult velük elő. Ennek ellenére saját hitbeli kérdéseinek megválaszolásában többé-kevésbé tanácstalannak érezte magát 37 fő kivételével mindenki. Legtöbbször (225 fő, 45%) időnként tanácstalanok, 157-en (31,4%) ennél ritkábban, elvétve. Meglepő azon adat, amely szerint 167 fő (33,4) számolt be arról, hogy még soha sem fordult elő, hogy valaki hitbeli kérdésekkel kereste meg gyülekezetéből. Ez azt jelenti, hogy a gyülekezetben történő lelki növekedést a válaszadók jelentős része számára elsősorban az igehirdetések biztosítják. A válaszok alapján nem rajzolódna ki a személyes kapcsolatok hálózata, a kiscsoportos alkalmak során létrejövő szociális kapcsolatrendszer. Az egyszemélyes gyülekezetvezetési modell veszélyeire már Karácsony Sándor is figyelmeztetett, amikor arról írt, hogy a felnőtt embereknek elsősorban társra, és nem vezetőre van szüksége. „A felnőttnevelés tehát csak akkor bontakozhat ki, (...) ha a felnőttek nevelői magukat egyenrangú félnek ismerik el, és mint maguk is társak viszonyulnak hozzájuk.”³⁴⁰ A jól működő kiscsoportok hiányára utaló tünetként értékelhető, hogy a kérdőívet kitöltők közül 315 fő (63%) adott „sohasem” vagy „elvétve” választ arra a kérdésre, hogy fordult-e már elő velük, hogy hitbeli kérdésekkel keresték meg gyülekezetének tagjai.

Kikhez fordulnak elsősorban hitbeli kérdéseikkel, problémáikkal a gyülekezetek tagjai. Választott vezetőikhez, a közösségben rendszeres aktív szolgálatot vállalókhöz, vagy inkább ahhoz, aki a közelükben van? Szomszédhoz, rokonhoz, barátához, ismerőshöz. Erre a kérdésre keresi a választ a következő táblázat:

6. táblázat

<u>A válaszadók gyülekezetben betöltött szerepe és a gyülekezeti tagok részéről</u>

³⁴⁰ Karácsony Sándor: *Felnőttek nevelése*. In: Új Szántás 1948/4 193-202. 200.

megfigyelhető bizalom összefüggése						
		Gyülekezetben betöltött szerepe				Össze- sen
		Nem tag	Gyülekeze- ti tag	Gyülekeze- ti munkás	Vezető (presbiter, gondnok)	
Bizalmi megnyilvá- nulások	Ritkán	5 100%	211 70,8%	52 57,1%	14 43,8%	282 66,2%
	Gyakrabban	0 0%	87 29,2%	39 42,9%	18 56,3%	148 33,8%
Összesen		5 1,2%	298 70,0%	91 21,4%	32 7,5%	426 100%

A kapott eredmények azt mutatják, hogy leginkább a gyülekezeti vezetőkhez fordulnak kérdésekkel a gyülekezetek tagjai, azt követően a gyülekezeti munkásokhoz és végül a gyülekezeti tagokhoz. Ez az eredmény nem meglepő. De a részletek tartogatnak meglepő adatokat. A presbiterek (gondnokok) 15,6%-a és a gyülekezeti munkások (hitoktatók, kántorok, kiscsoportok vezetői, pénztárosok) 23,1%-a arról számolt be, hogy még soha nem fordult elő velük, hogy saját gyülekezetük tagjai hitbeli kérdéseikkel keresték volna meg őket. A gyülekezeti tagok esetében ez az arány 38,6%. Mindössze 24 fő (5,6%) számolt be arról, hogy gyakran keresik meg kérdésekkel a gyülekezet tagjai.

A 298 gyülekezeti tag válaszadó közül 211 (70,8%) számolt be arról, hogy ritkán keresik meg hitbeli kérdésekkel. Nyolcvanheten (29,2%) gyakrabban kerültek bizalmi helyzetbe. A 91 gyülekezeti munkás esetében az arány 52 ritkán (57,1%), 39 gyakrabban (42,9%). Természetes, hogy kevesebben vannak rendszeres szolgálatokat vállaló munkások, ám a velük kapcsolatos bizalom saját értékelésük szerint nem éri el az 50%-ot. Ugyancsak alacsony a presbiterek, gondnokok esetében az 56,3%-os gyakran válasz.³⁴¹ Mondhatjuk azt, hogy a várakozásoknak megfelelő, hogy a gyülekezeti munkások felé nagyobb bizalom nyilvánul meg, mint a gyülekezeti tagok felé, és a legnagyobb bizalommal a közösség vezetőit veszi körül a gyülekezet. Ugyanakkor a százalékos arányok nem tűnnek meggyőzőnek. Az eredmény azt a kérdést is felveti, hogy biztos-e, hogy minden gyülekezetünkben a bibliai elvek alapján történik a vezetők kiválasztása.

³⁴¹ A válaszadók közül 32 fő tartozott ebbe a csoportba, közülük 14 (43,8%) számolt be ritka, míg 18 fő (56,3%) gyakori bizalmi megnyilvánulásokról.

A következő táblázat a válaszadók imádkozási gyakoriságát mutatja. A skála az egyáltalán nem imádkozóktól a legalább napi gyakorisággal való imádkozásig terjed. Azt kértük, hogy a válaszadó a magára igaznak tartott megállapítást jelölje meg a felsorolt válaszlehetőségek közül.

7. táblázat

<u>Szokott-e imádkozni?</u>	Fő	Százalék
soha	4	0,8
ritkán	20	4
ha valami rendkívüli esemény történik velem	6	1,2
havonta	6	1,2
hetente	31	6,2
hetente többször	122	24,4
naponta	305	61
nincs válasz	6	1,2
Összesen	500	100

Az imádkozás dimenziójában válaszadók többség erősen vallásosnak mondható, hiszen a többségük (61%-a) naponta, közel negyede, pedig hetente többször imádkozik. A sohasem imádkozók kis létszámban vannak jelen, és az egy hónapnál ritkábban imádkozók is kevesen vannak. Az ötszáz válaszadó több mint 90 %-a legalább heti rendszerességgel imádkozik.

A kérdőív nem vizsgálta részletesen az imádkozási szokásokat, hiszen ez a kérdéskör nem tartozik közvetlenül a gyülekezeti felnőttképzés témaköréhez. Az imádkozás gyakoriságára, mint a egyéni kegyesség, hitbeli elkötelezettség egyik dimenziójára kérdeztünk rá.

A vallási önbesorolás és a hitbeli ismeretek bővítésére való hajlandóság összefüggései

Feltételezhető volt, hogy elsősorban az egyházhoz, gyülekezethez erőteljesebben kötődők adják a legmagasabb pontszámokat erre a kérdésre. Az eredmények igazolták az előzetes elvárásokat. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy akik kevésbé kötődtek egyházhoz, gyülekezethez, azok is viszonylag magas pontszámokat adtak, azaz fontosnak tartják vallási, egyházi ismereteik bővítését. Ezt magyarázhatja az 1948 után következő négy évtized, amely alatt nem kaphattak tárgyszerű, objektív ismereteket ezzel a témával kapcsolatban az állami oktatásban részt vevők. Közülük sokan szívesen pótolnák hiányosságait. Azt kértük a következő kérdésekben, hogy egy és tíz között osztályozzák a felsorolt állításokat. A legkevésbé igaznak tartott állítás egy pont, a leginkább igaznak tartott tíz.

8. táblázat

Mennyire tartja fontosnak vallási ismeretei bővítését?

	Elemszám	Átlag
keresztyén hívő	364	8,88
vallásos az egyház tanítása szerint	61	8,94
vallásos a maga módján	63	7,93

Nem meglepő, hogy a vallási önbesorolás és a hitbeli ismeretek bővítésének szándéka erős összefüggést mutat. Minél fontosabb valaki számára a Krisztushoz való viszony (egyházi kötődés), annál inkább szükségét érzi ismeretei bővítésének. Míg az önmagukat keresztyén hívőkként definiálók közel 60%-a adott maximális 10 pontot a kérdésre, az egyházasan vallásos önmeghatározású válaszadók esetében már alig több, mint 50%-os az arány. A „maguk módján vallásosak” esetében a maximális pontszámot adók aránya már csak 41,3 %. A „vallásos is, meg nem is” csoportban tovább csökken az arány, 25%-ra. Bár valamennyi csoport fontosnak tartotta hitbeli ismereteinek bővítését, de korántsem azonos mértékben. Érdekes, hogy valamennyi csoportban elhanyagolható az 1-4 közötti alacsony pontszámok aránya. Kivételt mindössze a két „nem vallásos” válaszadó képez, akik erre a kérdésre nem is válaszoltak.

Valamennyi csoportban meglehetősen magas a szórás a válaszok pontszámai között. A legnagyobb az önmagukat „vallásos a maga módján” meghatározással definiálók körében. A válaszadók összetételéből következik, hogy a további válaszlehetőségeket³⁴² olyan kevesen jelölték meg, hogy ezek statisztikai elemzése feleslegesnek tűnik, ezért a táblázatból is kimaradtak ezek az adatok.

3.4. A tanítás alkalmai

A gyülekezet Krisztus követőinek helyi közössége. A közösséghez kapcsolódni szándékozó, újonnan érkező érdeklődők számára a régi tagok egymás közötti személyes kapcsolatrendszere, egymás elfogadása, megbecsülése önmagában is példát, vonzó mintát jelenthet. A jól működő gyülekezetben az indirekt példaadás, a közösség erejének meg tapasztalása mellett a sokszor ismerethiánnyal, hozott előítéleteikkel küszködő katechumenek türelmes befogadása tudatos törekvése kell hogy legyen. A gyülekezeti tanítás és a misszió közé nem húzható éles határvonal. A tanítás egyben tanúságtétel is.³⁴³

Ebben a kérdéscsoportban azt vizsgáltuk, hogy a gyülekezet mely csoportjaitól várja el és fogadja el a tanítást a közösség. Milyen műfajok ismertek a gyülekezetekben, és mennyire tartják fontosnak a válaszadók a gyülekezet tanítását.

³⁴² Vallásos is meg nem is, nem vallásos, határozottan nem vallásos.

³⁴³ ApCsel.1,8 A görög martys kifejezés egyszerre tartalmaz tanítói és missziói mozzanatot is.

Kik a gyülekezeti tagok tanítására leginkább alkalmas személyek a válaszadók szerint? Kik tanítsák a gyülekezetet? Milyen elvárások fogalmazódnak meg a tanítókkal szemben? Kik azok, akiktől elvárja a közösség, kik azok, akiktől elfogadja, és mely csoportokkal szemben a legnagyobb az elutasítás? Ezt mutatja meg a következő táblázat. Ennél a kérdéscsoportnál is 1-10 között kellett értékelni, mennyiben ért egyet a megkérdezett az adott kijelentéssel. Feltűnően sok válasz hiányzik a pedagógusok és a gyülekezeten kívüli szakemberek esetében. Ez arra utalhat, hogy a válaszadók viszonylag nagy százalékának nincsen kialakult véleménye azzal kapcsolatban, hogy mennyire feladata a gyülekezet tanítása ennek a rétegnek. Talán fel sem vetődött még bennük ez a lehetőség, annyira távol esik saját gyülekezetük gyakorlatától.

9. táblázat

A gyülekezet tanítására alkalmas személyek

	A külső szakemberek	lelkipásztorok	hitoktatók	presbiterek	pedagógusok	akik ezt a kegyelmi ajándékot kapták
fő	413	459	431	425	415	434
nincs válasz (fő)	87	41	69	75	85	66
átlag	5,30	9,37	7,98	5,82	5,05	7,80

A megkérdezettek szerint az egyházon belüli tanításra a lelkipásztorok alkalmasak leginkább, hiszen az 1-től 10-ig történő osztályozásban 9,37 értéket értek el. Eszerint a gyülekezeti tagok szinte 100 %-os bizalommal fordulnak tudásuk felé. Őket követik a hitoktatók és azok, aki „ezt a kegyelmi ajándékot kapták.” A külső szakemberekre, pedagógusokra és presbiterekre vonatkozó válaszok átlagértéke 5 körül mozog, ami középértéknek felel meg a tízes skálán. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a külső szakemberekre, pedagógusokra és presbiterekre más szerep hárul a gyülekezeti életben belül. A külső szakemberektől és a pedagógusoktól vélhetően az egyházon kívüli szakmai tevékenységet és oktatást várják el és tartják természetesnek a gyülekezeti tagok, a presbiterektől pedig az egyházon belüli

gyülekezeti élet szervezeti kérdéseinek megoldását. Nem biztos tehát, hogy presztízs és tekintélycsökkenést jelentenek a válaszok átlagértékei, elképzelhető, hogy csupán másfajta szerepelvárásokat tükröznek. Ugyanakkor az sem zárható ki, hogy a legalacsonyabb értéket kapó pedagógusokkal és a gyülekezeten kívülről érkező emberekkel szemben bizalmatlan a gyülekezeti tagok jelentős része. A pedagógus pálya alacsony társadalmi megbecsültsége és a „messziről jött ember azt mond, amit akar” bölcsessége is magyarázhatja az alacsonyabb értékeket. A lelkipásztor gyülekezeten belüli egyértelmű dominanciáját jelzi a többiekhez képest kiugróan magas érték. Azt a gyakorlatot, hogy a munka oroszlánrésze a gyülekezeti élet legtöbb területén rá hárul. Ugyanakkor, ha a gyülekezeti tagok nem tapasztalják meg, hogy munkájukra, szolgálatukra szükség van, ha nem kapnak nekik való feladatokat a közösségben, akkor hamarabb érzik feleslegesnek magukat, és távolodnak el az egyháztól. A közösen végzett feladatok, a közös tevékenység a közösség megteremtésének és fejlesztésének legkézenfekvőbb eszközei.³⁴⁴

A tanítás legalkalmasabb formái a válaszadók szerint

Izgalmas feladat annak vizsgálata is, hogy a különböző nagyságú, földrajzi fekvésű, kulturális beágyazottságú gyülekezetekben melyek a legismertebb, legelterjedtebb, legelfogadottabb formái a tanításnak. Feltételeztük, hogy ez a gyülekezeti bibliaóra. A tanítás alkalmaira adott osztályzatok átlagát hasonlítottuk össze a következő táblázatban.

10. táblázat

A tanítás alkalmai

	A bibliaiskola	Bibliaóra	Személyes beszélgetés	Gyülekezeti előadások	Csendes hétvégék	Nyári gyülekezeti táborok
fő	444	473	460	454	443	452
nincs válasz	56	27	40	46	57	48
átlag	8,10	8,29	8,36	7,36	7,27	7,40

A tanítás műfajainak különböző formáit a válaszadók minden esetben fontosnak tartották, a rájuk vonatkozó 1-10-ig való osztályozás átlagértékei nagyjából együtt mozognak. Nincs a válaszadók által kiemelt vagy túlzottan alábecsült tanítási forma a feltett válasz alternatívák között. Csupán árnyalatnyi eltérések figyelhetők meg: a személyes beszélgetés, a bibliaóra és

³⁴⁴ Tomka Ferenc: *Felnőttek katekéziséről*. Csillebérc, 1997. (Előadás az Országos Kateketikai Fórumon) <http://apa.btk.ppke.hu-donat/Ipteol/katekfln.html> (2003. 02.28.)

a bibliaiskola bizonyulnak a legfontosabb formáknak 8 feletti átlagértékükkel, ezeket a nyári gyülekezeti táborok, a gyülekezeti előadások és a csendes hétvégék követik kevésbé lemaradva 7 feletti átlagos pontszámmal.

A személyes beszélgetés és a bibliaóra magasabb pontszámát magyarázhatja, hogy a gyülekezetek mindegyikében jól ismert és megszokott alkalom mindkettő, szemben a sok gyülekezetben csak hírből ismert nyári gyülekezeti táborokkal vagy rövidebb, csak a hétvégére szorítkozó tematikus, tanító és közösségépítő programokkal. Az egyes műfajok ismertségének fokára lehet abból is következtetni, hogy hányan nem értékelték az egyes válaszalternatívákat. Legtöbbször a csendes hétvégehez és a bibliaiskolához nem írtak pontszámot. Feltehetően azért, mert nem volt róluk tapasztalatuk, nem ismerték. A válaszok alapján a tanításnak kiemelkedően legismertebb formája a gyülekezeti bibliaóra. Ez nem meglepő, hiszen ez a gyülekezeti alkalom az 1948-1990 közötti időszakban is működött a legtöbb gyülekezetben. A személyes kapcsolatok gazdag hálózatát is kínáló csoportok annál nagyobb jelentőséggel bírnak az egyén számára, minél elszigeteltebb valaki. A csoportélmények utáni vágyakozás annál erősebb, minél mélyebb érzelmi deficitet hordoz az ember.³⁴⁵

A közvetlen tanító alkalmak mellett számos olyan gyülekezeti élettevékenység van, amelyeknek katechetikai dimenziója is lehet. Ezeket vizsgáljuk a következőkben. Az első táblázat azt mutatja meg, hogy milyen arányban nem válaszoltak az egyes kérdésekre. A hiányzó válaszok egyenletesen magas száma azt mutatja, hogy a megkérdezettek több mint tíz százalékának nincs véleménye, feltehetően azért, mert nincsen tapasztalata az adott műfajokkal kapcsolatban.

11. táblázat

Véleményt nem nyilvánítók száma

	Kiscsoportos foglalkozások	Szeretet vendégség	Lelki gondozói beszélgetések	Család-látogatások	Előadások	Közös kirándulások	Táborok
fő	435	455	442	440	438	441	436
nincs válasz	65	45	58	60	62	59	64

³⁴⁵ Szarka Miklós: *A gyülekezeti csoportok szerepe*. In: Gyülekezetépítés és közpeneráció Református Tiszántúl 1997/1 6. Szarka Miklós ugyanakkor figyelmeztet arra írásában, hogy nemcsak a Szentlélek építheti felülről a csoportot a gyülekezetben, hanem előfordulhat, hogy csupán az emberi psziché deficitjei munkálkodnak.

(fő)							
------	--	--	--	--	--	--	--

A kapott eredményeket megvizsgáltuk életkori bontásban is. A *kiscsoportos foglalkozások* elsősorban a 31-60 év közötti korosztály tagjaitól kaptak magasabb pontszámokat. Ez arra enged következtetni, hogy az aktív korú felnőtt keresztyének elsősorban a gyülekezetben keresik a személyes kapcsolatokat, és jobban igénylik az aktív részvétel lehetőségét biztosító csoportfoglalkozásokat. A 30 év alatti fiatalok sokkal mobilabbak, számukra a gyülekezet csupán egy terepe a közösségi lét megélésének. Hatvan év felett viszont részben a kiscsoportokra vonatkozó korábbi tapasztalatok hiánya, részben a romló egészségi állapot tarthatja távol az ilyen típusú alkalmaktól a nyugdíjasokat.

A *szeretetvendégségre* elsősorban a 41-70 közötti korcsoportban mutatkozik igény. Informális, személyes kapcsolatokat ápoló, erősítő alkalom, amely alkalmas a közösséghez való személyes kötődés erősítésére.

A *lelkigondozói beszélgetések* 50 év felett válnak egyre fontosabbá a kapott pontszámok tanúsága szerint. Az „életközép krízise” után egyre nagyobb jelentőséget kap, hogy a gyülekezet képviselője³⁴⁶ meghallgassa az embert. Az életkor előre haladásával ez az igény fokozódik,³⁴⁷ amit a 71 év feletti válaszadók 8,42-es osztályzata egyértelműen mutat. Némileg kilóg a sorból a 18-30 közöttiek 7,92-es magasabb pontszáma, amit az magyarázhat, hogy a fiatalok tele vannak megválaszolatlan kérdésekkel, és a lelkigondozótól segítséget, vezetést várnak. Az ő életükben a lelkigondozói beszélgetésnek más a funkciója. Nem csupán azt szeretnék, hogy meghallgassák őket, hanem sokkal inkább várják a válaszokat kérdéseikre, megoldásokat problémáikra.

Az adott pontszámok alapján egyértelműnek látszik, hogy 30 éven túl az életkor előrehaladásával a *családlátogatások* jelentősége is folyamatosan növekszik. 30-70 év között minden évtizedben közelítőleg 0,3 ponttal adnak többet a megkérdezettek, de 71 év felett ugrásszerű az emelkedés, 1,1 pont. A lelkigondozói beszélgetések és a családlátogatás értékei párhuzamosan mozognak.

A gyülekezetben szervezett *előadások* a 40-70 év közötti korosztály tagjaitól kaptak viszonylag magasabb pontszámokat. Ugyanakkor azt is meg kell állapítani, hogy szinte valamennyi korcsoportban abszolút értékben a legkevésbé ezt tartják fontosnak a megkérdezettek.

³⁴⁶ Elsősorban a lelkipásztor vagy a diakóniai bizottság egyik tagja.

³⁴⁷ Ötven és hetven éves kor között magas pontszámok mellett a különbség nem jelentős, 0,09%.

A nehezebben mozgó 71 feletti korosztály kivételével a *közös kirándulások* nagyjából egységesen 7 pont körüli értékeket kaptak. A *gyülekezeti táborok* népszerűsége elsősorban a 18-30, valamint az 51-60 év közötti korosztály tagjai között nagyobb. Két mobil korosztályról van szó, akik vagy még családalapítás előtt állnak, vagy már felnevelték gyermekeiket, és könnyebben tudnak rászánni néhány napot a gyülekezettel való közös táborozásra.

Ha az összesített táblázat értékeit elemezzük, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a válaszadók többsége szerint. (8,12 pont) a gyülekezet életének lényegi és szerves részét elsősorban a kiscsoportos foglalkozások képezik.

Ha az egymást követő életkori szakaszokat vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a 18-30 közöttiek egységesen alacsonyabb pontszámok mellett a lelkigondozói beszélgetéseket tartják a legfontosabbnak. Hitkérdéseik, életproblémáik magyarázzák a lelkigondozás iránti igényüket. A 31-40 közöttiek a kiscsoportos foglalkozásokat részesítik előnyben, de a kirándulás is átlag feletti pontszámot kapott tőlük. A legtöbb mutató tekintetében a 41-70 év közti korosztály tagjai mutatkoznak leginkább aktívnak. 71 év felett az otthonról való kimozdulással járó alkalmak kevesebb pontot, míg a személyes lelkigondozás, családlátogatás kiemelkedően magas pontszámokat kapott.

A kérdőívben szerepelt egy utolsó, egyéb kategória is, amely lehetőséget adott a kérdőív kitöltőinek arra, hogy saját véleményyt megfogalmazva kiegészítsék a készen kapott kategóriákat. Volt, aki az énekkart, más a korosztályos rétegalkalmakat, míg egy harmadik válaszadó a média által kínált lehetőségeket, a gyülekezet határain kívül való megjelenést említette, mint a gyülekezet életének lényeges elemét. De megjelent közösségépítő programként a közös sportolás, szalonnasütés, a gyülekezethez tartozó családok nem szervezett közös kirándulása is.

12. táblázat

Mennyire tartoznak szorosan a gyülekezet életéhez a következő alkalmak?

	Elem- szám	Kis- csoport- os foglal- kozás- sok	Szeretet vendég- ség	Lelki- gondo- zói beszél- getések	Család- látogatá- sok	Előadások	Kö- zös ki- rán- du- lá- sok	Táborok
18-30 év	119	7,76	7,03	7,92	6,62	6,28	6,97	7,28
31-40 év	115	8,22	7,14	7,72	6,51	6,59	7,03	7,03
41-50 év	81	8,53	7,58	7,83	6,79	6,88	7,00	7,05

51-60 év	58	8,52	7,47	8,21	7,10	7,00	7,06	7,52
61-70 év	46	7,76	7,62	8,12	7,40	6,70	6,90	6,53
71 év fölött	16	7,56	7,09	8,42	8,50	5,89	6,18	6,47
összesen	435	8,12	7,29	7,93	6,86	6,59	6,96	7,09

A tanítói alkalmak haszna

Miért fontos a gyülekezet tanítása? Milyen hasznot hoz az egyén és a közösségi számára? A gyülekezetben végzett tanulás a legtöbb esetben nem javítja a képzésben részt vevő munkaerő piaci pozícióját, haszna elsősorban lelki természetű. Intellektuális ismeretek mellett erősíti a hitbeli elkötelezettséget, a közösséghez tartozás tudatát. Az előző kérdéscsoportokhoz hasonlóan itt is azt kértük, hogy 1-10 között osztályozzák a felsorolt válaszlehetőségeket.

13. táblázat

	Elmélyíti a bibliaismere- tet	Erősíti a hitbeli elkötelezett- séget	Segít eligazodni személyes életkérdések- ben	Építi a gyülekezeten belüli kapcsolato- kat	Nem tudom megítélni
Fő	452	450	438	440	213
nincs válasz (fő)	48	50	62	60	287
Átlag	8,70	8,79	8,21	7,83	2,95

A legmagasabb pontszámot az ismeretek hitbeli elkötelezettséget erősítő hatása kapta. Az összes válaszadó 42%-a (221fő) értékelte maximálisra ezt a kérdést. Az alacsonyabb pontszámot adók aránya elenyésző, az egy és négy pont közötti sávban sehol sem éri el az 1%-os határt. Nagyon hasonló az alaposabb bibliaismeret pontszáma, mint a tanítói alkalmak haszna. Abból, hogy a két kategória értékei együtt mozognak, az a következtetés vonható le, hogy a válaszadók túlnyomó többsége számára egyértelmű, hogy az alaposabb bibliaismeret maga után vonja a hitbeli elköteleződés erősödését is.

A személyes életkérdésekben való eligazodás segítségét már kevésbé tartották a válaszadók a tanítás egyenes következményének. Nagyobb szóródást mutatnak a kapott értékek.

Kevesebben adtak magasabb, többen alacsonyabb pontszámokat, ám a 8,21-es átlag még mindig magasnak tekinthető.

A legalacsonyabb pontszámot a felsorolt lehetséges válaszlehetőségek közül a gyülekezeten belüli személyes kapcsolatok épülése kapta. Az alacsonyabb átlagot inkább az 5-7 közötti középtételek magasabb száma, semmint az alacsony pontszámok nagyobb aránya eredményezte.

A kérdésekre adott válaszok pontszámait megvizsgáltuk abból a szempontból is, hogy a gyülekezetek egyes csoportjainak válaszai mennyiben térnek el egymástól. A válaszoknak a gyülekezet rétegei szerinti megoszlását mutatja be a következő táblázat:

14. táblázat

A tanítás hasznának megítélése a gyülekezet egyes rétegeiben

	Elmélyíti a bibliaismeretet	Erősíti a hitbeli elkötelezettséget	Segít eligazodni személyes életkérdésekben	Építi a gyülekezeten belüli kapcsolatokat	Nem tudom megítélni
Nem tag	9,00	9,50	8,75	8,75	2,67
Gyülekezeti tag	8,73	8,79	8,70	7,92	2,94
Gyülekezeti munkás is	8,69	8,93	8,09	7,73	2,79
Vezető (presbiter, gondnok) is	8,60	8,70	8,07	7,62	2,71

Bár a gyülekezethez nem tartozók aránya a válaszadók körében rendkívül alacsony, a kapott értékek mégis elgondolkodtatóak. Minden kérdésre azok adták a legmagasabb

pontszámot, akiknek a legkevesebb információjuk, tapasztalatuk lehet ezekről az alkalmakról. Ez egyfajta társadalmi bizalom megnyilvánulása lehet. Ezt erősíti meg az a vizsgálat, amely kimutatta, hogy Magyarországon az 1990-es években a lakosság 50-60 %-a bizalommal fordult az egyház mint intézmény felé, függetlenül személyes világnézetétől. Ez az arány meghaladja az ugyanerre az időszakra vonatkozó nyugat-európai átlagot.³⁴⁸

Ahogy egyre közeledünk a gyülekezet centrumához, a kapott értékek egyre alacsonyabbá válnak. A különbség nem jelentős ugyan, a legtöbb esetben csupán néhány tized, de a tendencia az első négy kérdést vizsgálva ugyanaz: a nem tagoktól a gyülekezeti vezetők felé haladva folyamatosan csökkennek az átlagok. Kivételt egyedül a hitbeli elkötelezettséget erősítő hatásra adott gyülekezeti munkások által adott 8,93-as átlag, ami 0,14 ponttal magasabb az egyháztagok által adott 8,79 pontnál. Ez a különbség gyakorlatilag elhanyagolható.

A tanító alkalmak hasznának megítélésére vonatkozó kérdésre adott kitérő válasz a megkérdezettek valamennyi csoportjában nagyjából hasonló értékeket mutat.³⁴⁹

A presbiterek szerepe a gyülekezet tanításában

A következő kérdések azt mutatják meg, hogy a válaszadók szerint mennyiben várható el a presbiterektől a gyülekezeti tanításban való szerepvállalás.

15. táblázat

Mi tartozik a presbiterek feladatai közé?

	Példát kell mutatnia viselkedésével	Tisztában kell lenni a keresztyén hit alapjaival	Tájékozottnak kell lennie a gyülekezetet érintő ügyekben	Folyamatosan képeznie kell magát	Bármikor készen kell állnia, ha tanácsot kérnek tőle
Fő	459	458	457	456	452
nincs válasz	41	42	43	44	48
Átlag	9,43	9,48	9,25	8,16	8,00

A 9. táblázat adataival összhangban vannak a presbiterek feladatkörére vonatkozó válaszok. Az eredmények szerint egy presbiternek elsősorban a keresztyén hit alapjaival kell tisztában lenni, példát kell mutatnia viselkedésével, és tájékozottnak kell lennie a gyülekezetet érintő

³⁴⁸ Hegedűs Rita: *A vallásosság alakulása Magyarországon a kilencvenes évek kutatásainak tükrében.* www.lib.uni-corvinus.hu/phd/hegedus_rita.pdf (2006.11.21.)

³⁴⁹ A legnagyobb különbség az átlagértékek között mindössze 0,28%. Ez azt jelenti, hogy nagyjából hasonló mértékben érzik magukat illetékesnek a válaszadásban a gyülekezethez nem tartozók, a gyülekezetek tagjai, aktív szolgálók és a választott tisztségviselők is.

ügyekben. Ezekből kissé elmarad, de szintén fontos presbiteri feladatkörök közé tartozik, hogy folyamatosan képezze önmagát. Ezekből a válaszokból is látszik, hogy a gyülekezeti tagok a presbiterek feladatkörét, nem elsősorban a hit alapjainak tanításában látják, hanem abban, hogy azok teljesen keresztyéni életet éljenek, mely mellett és amely által rájuk bízott a gyülekezet életének és szervezési feladatainak lebonyolítása. Tehát egy ideális presbiter tisztában van a hit alapjaival és a magánélete is ennek megfelelő. Nemcsak ismeri, hanem hitelesen éli is az evangéliumot. A presbiter tehát legyen példa, minta. A gyülekezetben, azonban ne a keresztyén tan továbbadásával foglalkozzon, hiszen ez a lelkipásztor feladata, hanem a gyülekezeti élet szervezésével. Emellett készen kell állnia, ha kérdésekkel fordulnak hozzá.

Tanulságos lehet külön is megvizsgálni, hogy a presbiterek maguk mit gondolnak saját feladatukról, és ez a kép hogyan viszonyul a gyülekezet egészében megfogalmazott elvárásokhoz. A presbiterek feladatainak értékelését, az egyes jellemzők fontosnak ítéletét a gyülekezetben betöltött szerep összefüggésében mutatja a következő táblázat.

16. táblázat

A presbiterek feladatai a gyülekezet egyes rétegeinek véleménye szerint

	Példát kell mutatnia viselkedésével	Tisztában kell lenni a keresztyén hit alapjaival	Tájékozottnak kell lennie a gyülekezetet érintő ügyekben	Folyamatosan képeznie kell magát	Bármikor készen kell állnia, ha tanácsot kérnek tőle
Nem tag	9,00	10,00	9,75	8,25	8,25
Gyülekezeti tag	9,39	9,47	9,22	8,16	7,89
Gyülekezeti munkás	9,65	9,65	9,47	8,47	8,28
Gyülekezeti vezető	9,47	9,39	8,81	7,65	8,06

Az egységesen magas osztályzatok azt mutatják, hogy valamennyi csoport fontosnak tartja valamennyi felsorolt jellemzőt. Meglepő, hogy a presbiterek egyértelműen kevésbé tartják feladatuknak, hogy tájékozottak legyenek a gyülekezetet érintő ügyekben, mint amennyire ezt bármelyik másik megkérdezett csoport elvárja tőlük. A folyamatos önképzést is

kevésbé tartják fontosnak, mint amennyire ezt mások feladatuknak gondolják. Úgy tűnik, a gyülekezetek többet várnak el presbitereiktől, mint a presbiterek önmaguktól.

A következő kérdéskör a gyülekezeti tagokkal kapcsolatos elvárásokat veti össze a presbiterekkel szemben támasztottakkal. Ugyanazokat a megállapításokat kellett értékelni a kérdőívben, amelyeket néhány sorral feljebb a presbiterekkel kapcsolatban olvastak. Így lehetőség nyílik annak vizsgálatára, hogy milyen területeken mások az elvárások a presbiterekkel szemben, és mely területeken ugyanazok.

17. táblázat

Mi tartozik a gyülekezeti tag feladatai közé?

	Példát kell mutatnia viselkedésével	Tisztában kell lenni a keresztyén hit alapjaival	Tájékozottnak kell lennie a gyülekezetet érintő ügyekben	Folyamatosan képeznie kell magát	Bármikor készen kell állnia, ha tanácsot kérnek tőle
Fő	475	472	466	464	452
nincs válasz	25	28	34	36	48
Átlag	9,10	9,05	7,45	7,28	6,80

A presbiterekkel kapcsolatos szerepelvárásokhoz hasonlóan a gyülekezeti tagnak is példát kell mutatnia viselkedésével, és tisztában kell lenni a keresztyén hit alapjaival, azonban a presbiterekhez képest kevésbé kell tájékozottnak lenniük a gyülekezetet érintő ügyekben, kevésbé kell folyamatosan képeznie magát, és kevésbé kell készen állnia, ha tanácsot kérnek tőle. A gyülekezeti tag, mint „fogyasztó” jelent meg a válaszokban, akiért dolgoznak a lelkészek és presbiterek. A válaszok azt tükrözik, hogy sok gyülekezetben kevésbé elvárás a missziói elkötelezettség.

3.5. A gyülekezeti felnőttkatechézis formái és ezek megítélése

A gyülekezetekben ma a gyülekezeti felnőttképzés egyik meghatározó formája a felnőttek konfirmációra való felkészítése. A következő táblázat azt mutatja, mekkora az ettől eltérő képzési formák gyülekezeti támogatottsága. A református Cursillo és az Alfa-kurzus nem

szerepel a táblázatban, mert feltételeztük, hogy a gyülekezetek többségében nem ismerik ezeket a kevésbé elterjedt képzési formákat.

18. táblázat.

A gyülekezeti felnőttképzés alkalmai

	Bibliakörök tematikus sorozatai	Meghívott vendég által tartott előadás	Bibliakörök-től független előadássorozat	A gyülekezet egy csoportja számára szervezett előadás	Presbiter-továbbképző tanfolyam
Fő	443	445	434	439	432
nincs válasz	57	55	66	61	68
Átlag	8,43	7,95	7,25	7,80	7,20

A kérdésre adott válaszokból az derül ki, hogy a megkérdezettek többsége a bibliakörök tematikus sorozatait tartja a legfontosabbnak, a többi forma azonban szintén fontos. Kis csökkenés mutatható ki az egyes válaszalternatívák között, és a sorban leghátul a presbitereket továbbképző tanfolyam áll. Amint az előbbieken tisztáztuk, a gyülekezeti tagok értékelése szerint a presbiterek nem elsősorban tanítói, hanem sokkal inkább adminisztratív és szervezői szerepkört töltenek be.

A presbiter-továbbképző tanfolyamok pontszáma kiegyenlített arányban oszlik el az 5-10 pont közötti tartományban. Az alacsonyabb pontértékek magasabb számában szerepet játszhat az a vélemény is, hogy a tanulás általában fontos, de sokan nincsenek tisztában azzal, mit is csinál a presbiter, így azt sem tudják, mire is kell valójában felkészíteni. Ezen a helyzeten a gyülekezeten belüli kommunikáció, a gyülekezeti szerepek pontos körülhatárolása, egyértelmű tisztázása segíthet.

A kérdésre nem válaszolók aránya ennél a kérdéscsoportnál viszonylag nagy és együtt mozog. A tematikus bibliaköri sorozat pontátlaga azért a legmagasabb, mert erre adtak legtöbbször maximális, 10-es pontszámot. (221 fő, 44,2%) A gyülekezeten kívülről érkező vendég által tartott előadást a vendég személyétől és az előadás témájától függetlenül már csak 130-an értékelték maximális pontszámmal. (26%) Legkevésbé a bibliaköröktől függetlenül szervezett előadássorozatokat látják szívesen. Erre már csak 72 fő (14,4%) adott maximális pontszámot. Lehetséges, hogy azokban a kisebb gyülekezetekben, ahol csak egy hétközi bibliaóra működik, a kérdés értelmezése is gondot jelentett, hiszen a gyülekezeti gyakorlat alapján nehezen értelmezhető kategóriára kérdeztük rá.

Árnyalja az összképet annak vizsgálata, hogy a gyülekezeti felnőttképzés lehetséges alkalmait hogyan ítélik meg a gyülekezet különböző rétegei. Ezt mutatja meg a következő táblázat.

19. táblázat

A felnőttképzés alkalmainak megítélése a gyülekezet egyes rétegeiben

	Bibliakörök tematikus sorozatai	Meghívott vendég által tartott előadás	Bibliaköröktől független előadássorozat	A gyülekezet egy csoportja számára szervezett előadás	Presbiter- továbbképző tanfolyam
Nem tag	7,75	8,00	9,00	8,25	7,00
Gyülekezeti tag	8,33	7,93	7,24	7,77	7,08
Gyülekezeti munkás	8,70	7,93	7,11	7,84	7,99
Gyülekezeti vezető	8,97	8,16	7,53	7,94	7,03

3.3.9. A tanulási hajlandóság nemek és életkori csoportok szerinti vizsgálata

Kik tanulnak szívesebben, férfiak vagy nők? Életük melyik szakaszában tartják fontosnak a gyülekezetben való tanulást? A világi, andragógiai felmérések szerint, a felnőttek elsősorban a munkaerő piaci esélyek növelése miatt vállalkoznak tanulásra. A gyülekezetben való tanulás nem kecsegtet szakmai előrelépéssel, magasabb fizetéssel. Melyek azok a

csoportok, amelyek ennek ellenére fontosnak tartják önmaguk szervezett, gyülekezeti képzsét? Mivel itt nagyon nagy lehet az élethelyzetekben a különbség, a magas szórás, nem meglepő eredmény.

20. táblázat

Nem-életkor-tanulási hajlandóság összefüggései

Elemszám			A megkérdezett neme			
			férfi		nő	
			átlag	szórás	átlag	szórás
A megkérdezett életkora	18-30 év	121	6,77	2,64	7,82	2,51
	31-40 év	121	7,34	2,87	7,93	2,17
	41-50 év	89	7,70	2,32	8,77	1,64
	51-60 év	72	7,58	2,27	8,37	2,06
	61-70 év	59	7,82	2,01	8,06	2,26
	71 év fölött	35	8,33	2,89	8,57	2,74
	nincs válasz	3	.	.		

A Központi Statisztikai Hivatal 2004-ben publikált adatai szerint a tanuló felnőttek 95%-a 55 évnél fiatalabb.³⁵⁰ Jelen felmérés azt mutatja, hogy mind a férfiak, mind pedig a nők között a 40 év felett nagyobb a tanulási kedv. Ebben az életszakaszban a gyerekek már önállósodnak, a szülők gyülekezethez erősebben kötődő csoportja pedig, szívesen tölti szabadidejének egy részét újabb keresztyénséghez kapcsolódó ismeretei bővítésével, rendszerezésével. Ebben valószínűleg a testvéri közösség is jelentős szerepet játszhat.

A minden korcsoportban megfigyelhető nagy mértékű szórás azt jelzi, hogy az egyes átlagok mögött jelentős egyéni különbségek húzódnak meg, nincsen egyértelmű konszenzus az egyes területek értékelésében az egyes életkori csoportokon belül sem.

A református gyülekezetekben minden megkérdezett korosztály fontosnak tartotta a tanulást. 298 fő, az összes válaszadó 59,6 %-a a három legmagasabb pontszám valamelyikét adta a kérdésre. Az eredmények azonban az elvi hajlandóságot mutatják. Nem tudni, hányan lennének a magas pontszámot adók közül, akik részt is vennének (részt is vesznek) a gyülekezetükben szervezett alkalmakon.

Az életkori csoportok mellett vizsgáltuk a tanulási hajlandóság és a településszerkezet összefüggéseit is. Egyházon kívüli felmérések tapasztalatai alapján azt gondolhatnánk, hogy minél nagyobb egy település, annál nagyobb az ott élőkben a tanulási hajlandóság. Az eredmények nem igazolták ezt a feltételezést.

21. táblázat

³⁵⁰ A nem és az életkor szerepe In: Csernyák Mariann Natália (et al.): *Az élethosszig tartó tanulás*. Budapest, 2004, Központi Statisztikai Hivatal. 9.

<u>Szívesen vennék részt gyülekezetemben olyan alkalmakon, amelyeken bővíthetem ismereteimet</u>		
	Elemzés	Átlag
Megyeszékhely	123	7,50
Város	210	8,12
Falu	119	7,95
Összesen	452	7,91

A felmérésben a települések között a főváros nem szerepel külön kategóriaként. Ennek legfőbb oka, hogy véleményünk szerint az önmagát reformátusnak valló 224.169 budapesti lakos vizsgálata önálló feladatot jelent. Erre itt nem vállalkozhattunk. A főváros megyeszékhelyekkel együtt történő elemzése az országos tendenciákat vizsgáló felmérések között nem egyedi jelenség. Budapestet a megyeszékhelyek közé sorolva három közelítőleg azonos létszámú csoportra tagolható a református lakosság településtípus szerint. Az 1.622.796 reformátusból Budapesten és a megyeszékhelyeken 477.426 él, a többi városokban 505.183, míg a községekben és nagyközségekben 640.187.³⁵¹

A tanulási kedv a megyeszékhelyeknél kisebb városokban a legnagyobb, ugyanakkor az elvégzett statisztikai elemzés³⁵² azt mutatja, hogy a tanulási kedv szempontjából a településtípusok között nincsen szignifikáns különbség. Az egyes településtípusok közötti különbség úgy jött ki, hogy a megyeszékhelyeken szélsőségesen alacsony és magas értékek egyaránt előfordultak. Elképzelhető az a magyarázat, hogy a munkaerőpiacon való jobb pozíciók elérése szükségessé teszi a tovább és átképzéseken való részvételt, ezért a gyülekezetében a tanulásra készített felnőttek egy része már nem kapható. Minél nagyobb egy település, annál inkább ide koncentrálódnak a különböző iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli képzési formák.

A kisebb városokban, ahol kevésbé érzékelhető a folyamatos tanulási kényszer, a gyülekezet jó bázisa lehet a különböző tematikus képzéseknek. Érdekes, hogy a községek, nagyközségek lakói közül is sokan voltak, akik a maximális 10 pontot adták erre a kérdésre.³⁵³

A gyülekezetben betöltött szerep és a tanulási hajlandóság összefüggése

Feltételeztük, hogy a legnagyobb tanulási kedv a gyülekezeti vezetőket jellemzi. Ők a gyülekezet bizalmából folyamatosan döntési helyzetben vannak a gyülekezetet érintő ügyekben, így feltételeztük, hogy teológiai ismereteik mellett gyakorlati, gyülekezetvezetési,

³⁵¹ www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/26/tables/loadref3:1.html (2006.10.18.)

³⁵² Egy szempontú variancia analízis (ANOVA)

³⁵³ 48 fő, a községben, nagyközségben élő válaszadók 27,7%-a.

szervezési ismereteik bővítésében is ők a leginkább elkötelezettek. Az eredmények nem igazolták teljes mértékben az előzetes elképzeléseket.

22. táblázat

A tanulás fontosságának megítélése a gyülekezet egyes rétegeiben

	Elemszám	Átlag
Gyülekezeti tag	291	7.77
Gyülekezeti munkás	87	8.35
Gyülekezeti vezető (presbiter, gondnok)	28	7.82

Leginkább a gyülekezetben rendszeres önkéntes szolgálatot vállalók nyitottak az egyházi szervezésű tanítói alkalmak iránt. Úgy tűnik, hogy ők a leginkább elkötelezettek, ők érzik leginkább, hogy vállalt feladataik teljesítéséhez minél alaposabb ismeretekre van szükségük. Hitoktatók, kántorok, gyülekezeti kiscsoportok vezetőinek módszertani továbbképzései a gyakorlatban jól kamatoztatható ismereteket biztosítanak.

A gyülekezeti, egyházmegyei vagy regionális továbbképzések többsége azonban a presbitereket célozza meg. Ennek ellenére az ő válaszaik alapján átlagosan 0,53 ponttal tartják kevésbé fontosnak ismereteik bővítését.

Magas pontszámot adott a kérdésre a gyülekezeti tagok többsége is. Mivel a gyülekezethez nem tartozó válaszadók aránya elhanyagolható, így az ő válaszaik értékelésétől el lehet tekinteni.

A világi felmérések azt mutatják, hogy az iparilag fejlettebb Közép-Dunántúli régióban nagyobb a társadalmi mobilitás, a felnőttkori tanulásra való hajlandóság. Igaz-e ez a gyülekezeti tanulásra való hajlandóság esetében is? Feltételezésünk szerint nem, hiszen egészen másfajta a motiváció a két különböző esetben. A *„szívesen vennék részt gyülekezetemben olyan alkalmakon, amelyeken bővíthetem ismereteimet”* állításra adott pontszámokat kapcsoltuk össze azzal az egyházkerülettel, amelyben a válaszadó gyülekezete található. Az egyházkerületenként kapott átlagokat hasonlítottuk össze.

23. táblázat

Tanulási hajlandóság egyházkerületenként

	Elemszám	Átlag
Tiszántúl	206	8.21

Dunamellék	130	7.42
Dunántúl	57	7.89
Tiszaninnen	62	7.66

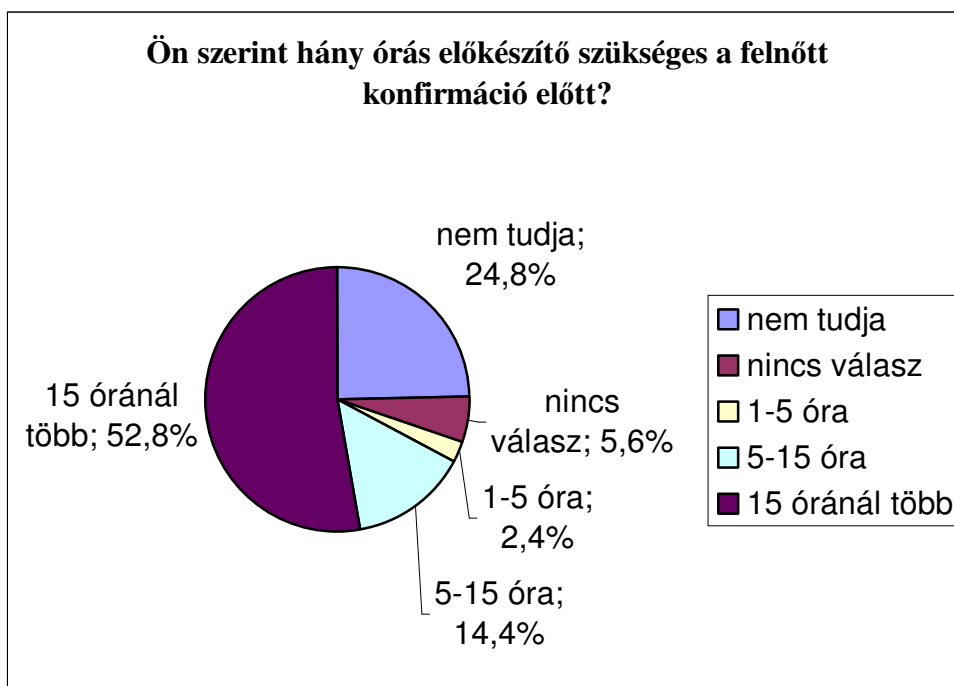
A kereszt táblás vizsgálat azt mutatta, hogy a Tiszántúli Egyházkerület választói között egyértelműen nagyobb a tanulási kedv. Mivel ezt az eredményt nem erősítik meg a felnőttoktatással foglalkozó világi felmérések,³⁵⁴ ezért kiegészítő, értelmező táblázatként megvizsgáltuk a kérdőív kitöltőinek életkorát egyházkerületenként. Ebből az alábbi táblázatból az derül ki, hogy a két változó közötti összefüggés 0,01, tehát a tiszántúliak nagyobb tanulási hajlandóságának az a magyarázata, hogy ebben az egyházkerületben nagyobb arányban töltötték ki a kérdőívet a tanulás iránt elkötelezettebb fiatalok. Így a tanulási hajlandóság magasabb fokának feltehetően nem az egyházkerület, hanem a fiatalabb életkor a valódi magyarázata.

Voltak, akik elméletileg fontosnak tartották hitbeli ismereteik bővítését, ám a gyülekezetükben tartott tanító alkalmakon való részvételt elzárkóztak.³⁵⁵ Az elméletben tanulási hajlandóságot mutatók egy csoportja nem akar közösséget vállalni a helyi gyülekezettel. Ez a vallásos individualizmus megnyilvánulási formájaként értékelhető.

4. diagramm

³⁵⁴ A Központi Statisztikai Hivatal 2004-es adatai szerint a Közép-Dunántúlon a legmagasabb a tanulási kedv. A Tiszántúli Egyházkerület egyházmegyéi az Észak-Alföld és Dél-Alföld régióhoz tartoznak, ahol átlagos, vagy Békésben és Csongrádban az országos átlag alatti a képzésben való részvétel aránya. Lásd: Csernyák Mariann Natália (et al.): *Az élethosszig tartó tanulás*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 2004. 12.

³⁵⁵ Az egyik megkérdezett a maximális 10 pontot adta a hitbeli ismeretei bővítésének fontosságára, de csupán 3 pontot arra, hogy részt is venne ilyen alkalmakon. (2092-es kérdőív)

A válaszadók több mint fele úgy véli, hogy a felnőtt konfirmáció előtt 15 óránál hosszabb előkészítő szükséges. Ez a konfirmáció fogadalom komolyan vételét jelenti. Egy olyan életre szóló elköteleződésről, gyülekezet előtti hitvallásról van szó a konfirmáció alkalmával, amely komoly lelki, érzelmi és intellektuális felkészülést igényel. A válaszok azt bizonyítják, hogy sokan látják így. Ugyanakkor azt is egyértelműen jelzik, hogy az egyes gyülekezetek gyakorlatában nagyok az eltérések. Jelenleg nincsen egység a felnőtt konfirmációra felkészítő sorozatok tematikáját és időtartamát illetően.³⁵⁶ Részben ez is magyarázhatja, hogy a kérdőíveket kitöltők közel 25 %-a nyilatkozott úgy, hogy nem tudja megítélni, milyen időtartamú előkészítőre van szükség a konfirmáció előtt.

Felnőtt korban konfirmálók a gyülekezeti tanulásról

Az utolsó négy kérdéscsoportra csak azoktól kértünk válaszokat, akik felnőttként tettek konfirmáció fogadalmat. Az ő jellegzetes motivációikat, elvárásaikat, a konfirmációt megelőző időszakra vonatkozó reflexióikat, a felkészülésnek és a fogadalomtételnek lelki épülésükben játszott szerepét vizsgálja. Az első kérdés az előkészítő foglalkozások időtartamára vonatkozott:

24.táblázat

A tanfolyam időtartama, amelyen részt vett

	fő	százalék

³⁵⁶ Talán szerencsésebb is a nyitottságot nevében is hordozó bibliaiskola elnevezés, mint a kifejezetten konfirmációval záruló előkészítés. Így azok az érdeklődők sem riadnak vissza, akik csak ismerkedni akarnak a keresztyén hit alapjaival, és talán csak menet közben, hónapok alatt jutnak el a hitvallástétel szándékáig.

1-5 óra	12	2,4
5-15 óra	33	6,6
15 óránál több	85	17,0
nem tudja	18	3,6
nem vonatkozik rá	348	69,6
nincs válasz	2	0,4
összes	500	100,0

Nagyjából az összes válaszadó 30%-a konfirmált felnőttként. Ha ezt a csoportot tekintjük 100 %-nak, akkor ennek a körnek több mint 50%-a (85fő) számolt be arról, hogy 15 óránál hosszabb előkészítő tanfolyamon vett részt. Emellett 20% 5-15 óra közötti előkészítőre emlékszik vissza, míg 12 fő legfeljebb ötórás „egyházi gyorstalpalón” vett részt konfirmációja előtt. 18 megkérdezett nem emlékszik a felkészítő tanfolyam hosszára. Vagy azért, mert régebben konfirmált, vagy azért, mert számára nem volt jelentősége az időtartamnak. Nem biztos ugyanis, hogy a gyülekezetbe való bekerüléstől a felnőtt konfirmációi előkészítő kezdetéig eltelt idő nem tartozik hozzá a személyes, lelki felkészüléshez. A felnőttként konfirmáltak felmérésben megjelenő viszonylag jelentős számából azért nem érdemes messzemenő következtetéseket levonni, mert tudatosan törekedtünk arra, hogy, ennek a körnek minél hangsúlyosabban jelenjen meg a véleménye. Ez azért fontos, mert ők azok, akik személyesen a leginkább érintettek, akik saját tapasztalataikról tudnak beszámolni. Nem csupán elméleti válaszokat adnak, hiszen a felnőttkatechézis legalapvetőbb műfaja ma a Magyarországi Református Egyházban a felnőtt-konfirmációra felkészítő tanfolyam.

Sokféle megfontolás vezethet el valakit felnőtt korban a konfirmáció szándékáig. A következő táblázat a legjellemzőbb motivációkat veszi számba.

25. táblázat

Ha ön felnőttként konfirmált, hogyan jutott el a konfirmáció szándékáig?

	Fő	százalék
házasságkötés kapcsán	14	2,8
családtagok hatására	19	3,8
barát, ismerős hatására	13	2,6
személyes, belső indíttatás	89	17,8
egyéb	1	0,2
nincs válasz	1	0,2
összesen	137	27,4
nem vonatkozik rá	363	72,6
összes	500	100,0

A felnőtt korban házasságkötésük kapcsán konfirmálók felmérésben megjelenő 2,8 %-os aránya meglepően alacsony. Empirikus tapasztalatok szerint ők vannak legtöbben sok gyülekezet felnőttkonfirmandusai között. Feltehető, hogy az esküvői szertartás feltételeként kötelezően előírt konfirmáció mögött gyakran nincsen meggyőződés, az így konfirmálók többsége nem marad meg a gyülekezet közösségében. Ugyanúgy „kikonfirmálnak” mint a szokásból konfirmációra küldött tizenévesek, akik nem látnak maguk körül pozitív és hiteles keresztyén mintát a családban.³⁵⁷

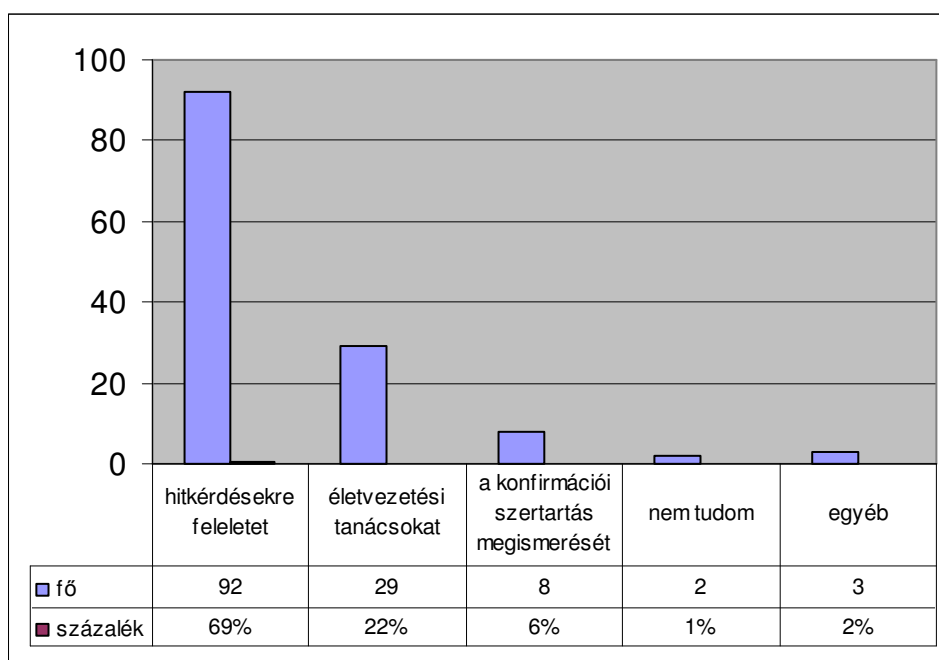
A kérdőívet kitöltő felnőttként konfirmáltak megmaradtak gyülekezetükben. Válaszaikat vizsgálva az a közös bennük, hogy túlnyomó többségük várt valamit. Kérdéseire feleletet (92fő), vagy konkrét útmutatást, tanácsot az életben való eligazodáshoz (29fő). Az, hogy megmaradtak a közösségben, azt jelzi, hogy nem kellett csalódniuk, megkapták, amire vágytak.

Milyen hatások vezetnek el valakit felnőtt korban a konfirmáció szándékáig? Milyen elvárásokkal érkeznek érdeklődők a gyülekezetbe, mennyire vannak határozott elképzeléseik arról, ami ott várja őket? Ezt mutatja meg a következő diagramm:

5. diagramm

A konfirmációval kapcsolatos felnőttkori elvárások

³⁵⁷ Tomka Ferenc meggyőzően mutatja be, hogy a gyerekkor katechézise csak akkor lesz hatékony, ha hívő család, vagy legalább egy hívő szülő áll a gyermek mellett, és emellett a hívő közösség, az éppen csak idősebb korosztályhoz tartozók közössége is vonzó mintát jelent a katechumen számára. Tomka Ferenc: *Felnőttek katechézisééről*. Csillebérc, 1997. (Előadás az Országos Katechetikai Fórumon) <http://apa.btk.ppke.hu-donat/Ipteol/katekfln.html> (2003. 02.28.)

A legtöbb felnőttként konfirmálónak, akik meg is maradtak a gyülekezetben, voltak kérdéseik, amelyekre válaszokat vártak. Aki nem várt semmit a konfirmációtól, mert esetleg csak valamiféle külső elvárásnak engedve vett részt az előkészítő alkalmakon, félő, hogy nem is kapott sokat. Így konfirmációja nem a teljes jogú egyháztagság kezdetét jelentette számára, hanem csupán bizonyos egyházi szertartások megtartásának feltételét. A konfirmációt „letudva” megszűnik a gyülekezettel való kapcsolat is. Ez a kétféle markánsan különböző viszonyulás magyarázhatja a gyülekezetben megmaradók körében az első kérdés 69%-os támogatottságát.

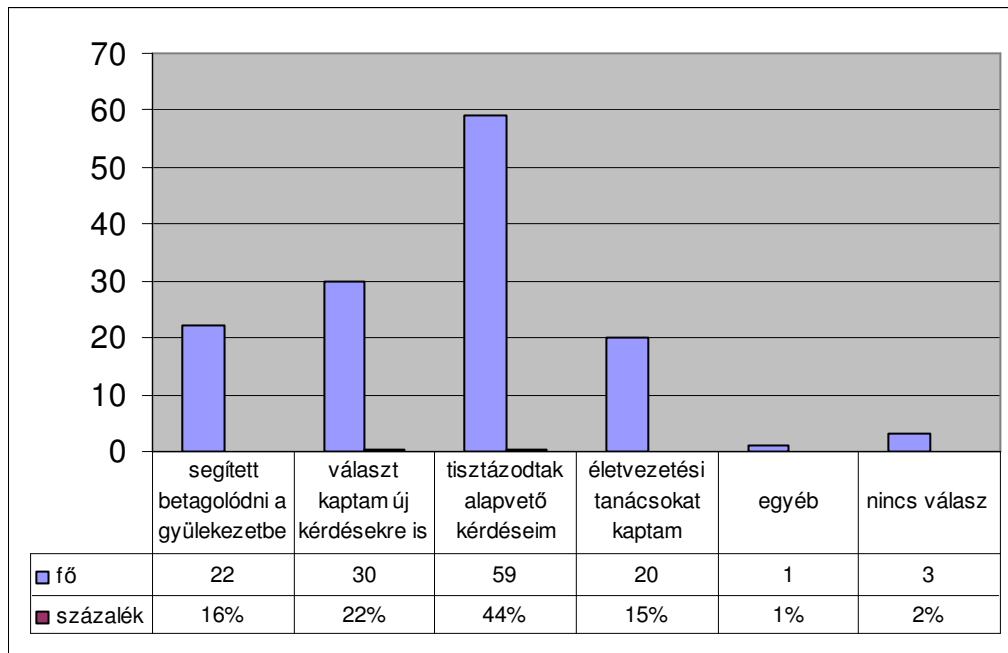
A gyülekezet vonzáskörébe kerülve nem biztos, hogy mindenki számára azonnal egyértelmű a hit és életgyakorlat szerves egysége. Talán ez magyarázza a gyakorlati, életvezetési tanácsok alacsonyabb százalékban való megjelenését az elvárások között. Ugyanakkor a két első válaszlehetőséget együttesen a megkérdezettek több mint 90%-a választotta. Mindössze két fő nem emlékezett vissza határozott előzetes elvárásokra.

Ha ön felnőttként konfirmált, milyen hasznát látta ennek?

Az előzetes elvárások után a következő kérdés a konfirmációt követő időszak értékelését kéri. Azt vizsgálja, milyen területeken mutatkozott meg a rendszerezett ismeretszerzés és a gyülekezet előtti vallástétel hatása.

6.diagramm

A konfirmáció eredménye

Az 5. és 6. diagramm összevetéséből kiderül, hogy a felnőtt konfirmációval kapcsolatos előzetes elvárások és utólagos értékelések összecsengenek. Legtöbbször meglevő kérdéseikre reméltek feleletet, és 59 fő (44%) arról számolt be, hogy ezt meg is kapta. Ehhez kapcsolható, hogy 30 fő (22%) olyan kérdéseire is feleletet kapott a keresztyén hit alapjaival való ismerkedés során, amelyek korábban meg sem fogalmazódtak még benne. Mivel az nem derül ki a válaszokból, hogy mennyi idő telt el a hitvallás óta, elképzelhető, hogy több esetben már az utólagos értékelés értelmezi át az előzetes elvárásokat. Ugyanakkor nem zárható ki, hogy valóban az előzetes elképzelések szerint alakult a gyülekezettel való későbbi kapcsolat. Már csak azért sem, mert akik esetében nem teljesültek az előzetes elvárások, akiknek nem voltak olyan kérdéseik, problémáik, melyekre a gyülekezet közösségében vártak feleletet, megoldást, akik nem is akartak betagolódni a közösségbe, azok valószínűleg nem meggyőződésből, hanem valamilyen külső elvárásnak való megfelelési kényszerből konfirmáltak, és azonnal el is tűntek a gyülekezet látóteréből. Őket nem is érte el a kérdőív.

A felnőttként konfirmálók 16 %-a (22fő) értékelte úgy, hogy a gyülekezetbe való beilleszkedését segítette konfirmációja. Ez azért fontos, mert ebben a válaszlehetőségben jelent meg a keresztyénség közösségi jellege.

A felmérés eredményeinek összegzése

A felnőttkatechézisnek a Magyarországi Református Egyházban betöltött szerepére, aktuális helyzetére irányuló felmérés eddig nem készült. Ez azt jelenti, hogy a felmérés eredményeit nem tudjuk korábbi, hasonló témájú felmérések adataival összevetni. Nem volt kitaposott ösvény, amelyen járva a kérdőív fontosabb kérdéscsoportjait összeállíthattuk. Nehézséget jelentett a munka során a reformátusság arányait tükröző mintavétel. Igyekeztünk a magyar reformátusság földrajzi elhelyezkedését, településszerkezetét, életkori arányait figyelembe venni a kérdőívek szétosztásánál. Ez sok esetben sikerült, néha azonban nem. A Dunántúli Egyházkerületből csak városi és megyeszékhelyekről származó adatok kerültek feldolgozásra. Több dunántúli község református gyülekezetében próbálkoztunk anyaggyűjtéssel, végül ebből a körből egyetlen kérdőív sem érkezett vissza. Összesen mintegy nyolcszáz kiosztott kérdőívből került vissza valamivel több, mint ötszáz.

Sok lelkipásztor és gyülekezet segítségével tette lehetővé a felmérés elkészítését. Kőszegtől Tokajig, Pécestől Balassagyarmatig ismerős és ismeretlen lelkipásztorok segítettek a munkát, akik fontosnak tartva az ügyet, vállalták a kérdőívek kiosztásával és összegyűjtésével járó munkát.

A felmérés kezdetén felállított hipotézisek közül igazolódott, hogy minél mélyebben elkötelezett valaki az evangélium mellett, minél szorosabban kötődik gyülekezetéhez, annál fontosabbnak tartja ismeretei további bővítését.

Az a feltételezés is egyértelműen igazolást nyert, hogy a felnőtt korban konfirmálók közül elsősorban azok maradnak meg a gyülekezet látókörében, akik személyes kérdéseikre választ keresve kapcsolódtak valamely egyházközséghez.

A felmérés eredményei nem igazolták azonban azt a feltételezést, hogy minél nagyobb, minél városiasabb egy település, annál nagyobb a gyülekezetekben is a tanulási hajlandóság. A kapott eredmények szerint a gyülekezetben való tanulási kedv egyértelműen a megyeszékhelynél kisebb városok lakói körében a legnagyobb.³⁵⁸

Az a hipotézis sem bizonyosodott be, hogy a világi felnőttképzési formák valamelyikében részt vevők életkori arányaiból a gyülekezeti képzések iránti érdeklődők életkori arányaira is következtetni lehet. Minden hasonló témájú vizsgálat eredményével szemben a gyülekezeti tanulás iránt a 40 év feletti nők között mutatkozott a legnagyobb igény.

³⁵⁸ A vallásosság alakulása és az urbanizáció összefüggéseivel kapcsolatban megjelent egymásnak ellentmondó elméleteket Hegedűs Rita tekinti át doktori disszertációjában. Hegedűs Rita: *A vallásosság alakulása Magyarországon a kilencvenes évek kutatásainak tükrében.* www.lib.uni-corvinus.hu/phd/hegedus_rita.pdf (2007.03.11.)

A kapott eredményekből azonban messzemenő következtetéseket levonni két okból sem érdemes. Egyrészt a meglehetősen kicsi elemszám miatt, másrészt azért, mert nem áll rendelkezésre olyan Magyarországi Református Egyházban végzett felnőttképzés helyzetére vonatkozó szociológiai felmérés, amelynek eredményeivel összevethetők lennének a kapott adatok.

A gyülekezeti tanulás esetében kulcskérdés a motiváció. Annak megtalálása, hogy milyen motívumok indíthatják tanulásra a felnőtteket. Azoknak a szükségleteknek a felismerése, amelyek elvezethetnek a tanulás szándékához. Tomka Ferenc az életszerűségben látja a megoldás egyik kulcsát. „*A hittan akkor érdekli a felnőttet (...), ha az életéről szól s nem távoli elméletekről.*”³⁵⁹ Ha arról győződnek meg a felnőttek, hogy hit és élet szorosan összefügg. Ha a tematika pontosan igazodik a képzésben részt vevők élethelyzetéhez, problémáihoz, akkor remélhetjük, hogy egyházon belül és kívül egyaránt vonzó lesz a gyülekezeti tanítás sokféle lehetősége.

A felnőttkatechézis korszerű formáinak megtalálása azért sem könnyű, mert ezeknek egyszerre kell egyházunk hagyományaihoz és a mai ember életéhez, kérdéseire kapcsolódniuk. A gyülekezeti struktúrával kapcsolatos előítéletek is nehezítik a tisztán látást. Nagyon fontos annak tudatosítása gyülekezeten kívül és belül, hogy a gyülekezet fejlődése nem elsősorban a lelkipásztor, hanem Jézus Krisztus ügye.

A felnőttként konfirmáltak közül azok maradtak meg elsősorban az egyház vonzáskörzetében, akiknek voltak olyan kérdéseik, amelyekre a gyülekezetben kerestek választ. Az eredmények azt mutatják, hogy nagy százalékban kaptak is. Jelentős vonzerő lehet a gyülekezetben látott, és a felnőtt katechézis során formálódó, erősödő közösség is. Az egyre inkább elszemélytelenedő világban egyre több a magányos ember, akik közösségre vágnak. A keresztyén élet alapvetően közösségi életforma, és a közösség megtapasztalása hatalmas vonzerőt jelent az atomizálódó világban.

A szekularizált és pluralista modern világban az egyén gyakran érezheti magát elveszettnek az egymással ellentétes információk rengetegében. A jól megválasztott képzési formák és témák a világban való könnyebb eligazodás lehetőségét ígérnek. Általános tapasztalat, hogy a felnőttek szívesebben vesznek részt olyan képzési formákban, ahol nem kárhoztatják őket passzív befogadói szerepre, hanem maguk is aktív irányítói lehetnek a tanulási folyamatnak. Ahol nem növendéknek, hanem partnernek érezhetik magukat. A

³⁵⁹ idézi Dobos László: *Hittan-felnőtteknek*. Abaliget, 1999, Lámpás. 21.

gyülekezeti kiscsoportok rendszerét tudatosan építő gyülekezeti modell erre kiváló lehetőséget biztosít.

Úgy tűnik a felmérés alapján, hogy az egyház önértelmezése még nem lépett túl a népegyházi kereteken, nincs jele annak, hogy a „misszió egyházává” kívánna lenni. A hagyományos keretek között keresi saját helyét. Eközben a társadalomban gyors ütemű változások zajlanak, amelyek pedig kihívásként jelentkezhetnének az egyes gyülekezetek számára is. Nagy kérdés, hogy a hagyományokhoz való hűséges ragaszkodás, a gyülekezetek többségére jellemző konzervativizmus nem járul-e hozzá a gyülekezetek lassú de folyamatos elerőtlenedéséhez, ahhoz a szomorú tapasztalathoz, hogy a szekularizált világban sokak számára nem fontosabbé az egyház szava.

Könnyen belátható, hogy amilyen mértékben komolyan veszi hitét, Krisztushoz és gyülekezethez tartozását a szülők, nagyszülők nemzedéke, olyan mértékben várható, hogy a gyermekek és fiatalok is átveszik az idősebbektől látott pozitív mintákat. Ennek a modellkövetésnek alapvető színtere a család lehet. A felnőtt generációk hiteles Krisztuskövetése lehet a katechézis első lépése a gyerekek, fiatalok közötti szolgálatban is.

A fejezet összefoglalása

A gyülekezeti felnőttkatechézis helyzetével kapcsolatos 2006. évi felmérés eredményei azt mutatják, hogy a gyülekezetben való tanulásra leginkább a 40 év feletti, közösségükhöz szorosan kötődő nők fogékonyak. Mindkét nemre érvényes, hogy minél több szállal kapcsolódnak a gyülekezetükhöz, annál elkötelezettebbek ismereteik további bővítése terén. Vallásszociológiai felmérések arról tanúskodnak, hogy a keresztyén értékrendtől és világszemlélettől társadalmi méretekben elsősorban a fiatalok és a magasan képzettek távolodtak el. Jelen felmérés is bizonyítja, hogy az ellentétes tendencia mellett a gyülekezetekben erőteljes a fiatal, értelmiségi réteg jelenléte.

4. A felnőttképzés szintjei és formái a 21. század elején

A 20. század végén, 21. század elején új fogalom jelent meg a felnőttoktatás világában: az élethosszig való tanulás. Korunkban egyre inkább természetessé válik, hogy a tanulás nem zárul le a gyermekkorban, a posztmodern világban élő embernek folyamatos képzésre, ismeretbővítésre van szüksége az élet szinte minden területén. Olyan gyorsak a technikai, gazdasági és társadalmi változások, hogy a hagyományos oktatási rendszer nem képes megfelelni a megváltozott környezet elvárásainak. Ezzel együtt megváltozott-kibővült a tanulás fogalma is. Mára már nem kizárólag az iskolarendszerű oktatásra értik, hanem minden formális vagy informális tevékenységet idesorolnak, amelyek célja ismeretek szerzése vagy készségek és kompetenciák fejlesztése.³⁶⁰ A tanulás így kibővített fogalma életkori, társadalmi viszonyoktól, intézményi keretektől függetlenül értelmezhető. Bár az élethosszig való tanulás elsősorban a munkaerőpiac szükségleteinek dinamikus változásaira reagálni képes munkavállalók képzésében érdekelt elsősorban, a felnőttképzés számára is hasznosak azok a tapasztalatok, hogy milyen korcsoportban milyen típusú képzési formák bizonyulnak hatékonyak.

Az Európai Bizottság 2001-ben adta ki „Memorandum az életen át tartó tanulásról” című dokumentumát. A dokumentum a formális, iskolarendszerű tanítás mellett meghatározónak látja a nem-formális oktatás (non-formal education) szerepét. A nem-formális oktatás alatt általában iskolarendszeren kívüli, ám szabályozott keretek között végbemenő képzési formákat értenek.

A vonatkozó nemzetközi szakirodalom terminológiája nem egységes, az egyes témával foglalkozó szervezetek által használt fogalmak jól jelzik a hangsúlybeli különbségeket. Az Unesco által használt vezérfogalom a „lifelong education” (egész életen át tartó művelődés)³⁶¹ Az Unesco a humanista emberképből kiindulva hangsúlyozza az egyén jogát a folytonos továbbképzésre, a benne rejlő lehetőségek kibontakoztatására. A különböző életkori szakaszokban jellemző szervezett és nem szervezett művelődés integrálását, formáinak összekapcsolását tűzi ki célul a lifelong education. Ehhez a formális nevelési rendszer rugalmasabbá tételén keresztül vezet az út.

Az Európa Tanács művelődéspolitikai irányelveit, a „permanent education” (folyamatos nevelés) programját 1967-ben alakították ki. Alapgondolata megegyezik az

³⁶⁰ Csernyák Mariann Natália, Janák Katalin, Zaláné Olbrich Anikó (szerk.): *Az élethosszig tartó tanulás*. Budapest, 2004. KSH. 5.

³⁶¹ Az Unesco 1960-ban rendezett Felnőttnevelési Világkonferenciát Montreálban, itt használták először a fogalmat.

Unesco által megfogalmazottal, sajátos vonása a társadalom és nevelés viszonyának hangsúlyozása.

Az OECD³⁶² nevelési stratégiájának központi kategóriája a „recurrent education.” A kötelező iskoláztatás utáni korszak munkával és tanulással töltött változó periódusaira koncentrál ez a modell. Azt szorgalmazza, hogy szorosabb kapcsolat létesüljön a felnőttoktatás és a kötelező oktatás között.

A felnőttek között végzett katechetikai szolgálat 21. századi formái még nem kristályosodtak ki. Az útkeresés többirányú. A néhány hetestől az egész éven keresztül tartó bibliaiskolák, bentlakásos hétvégi népfőiskolák, vagy az elsősorban angolszász országokban népszerű nyári bibliai táborok és felnőttek vasárnapi iskolái színesítik a palettát. Vannak, akik az információs társadalom új kommunikációs eszközeinek felhasználásában látják az egyház korszerű kommunikációjának zálogát.³⁶³ A következő fejezet ezeket a képzési formákat tekinti át.

4. 1. Egyház a világban (A gyülekezet peremén lévők megszólításának módjai)

4.1.1. Az informatika által megnyíló lehetőségek a felnőttkatechézisben

A technika 20. századi fejlődése természetessé tette a rádió, televízió által sugárzott műsorok felhasználását az egyház szolgálatában. A 21. század elején a tömegkommunikáció új csatornái jelentik a kihívást. *„Az egyház alapvető igénye, hogy az általa képviselt üzenet eljusson az emberekhez. Erre jó lehetőségnek és ma már elengedhetetlen csatornának tűnik a média.”*³⁶⁴ Az oktatásban is egyre nagyobb szerepet játszik a tanuló időbeosztásához alkalmazkodó, térhez és időhöz nem kötött távoktatás. Új fogalmak sokasága született a közelmúltban az elektronikus eszközökkel történő tanulás fejlődésének következtében. Ilyenek például a virtuális kurzus, internetalapú távoktatás, internetalapú felnőttképzés, multimédia alapú interaktív távtanulás, nyitott képzés, elektronikus oktatás, elektronikus képzés. Az egyházak is világszerte egyre tudatosabban fordulnak az informatika fejlődése által kínált lehetőségek felé. A hivatalos egyházi honlapok elsősorban az adott közösség hitvallásait, történetét, szervezeti felépítését, intézményrendszerét és szolgálati területeit ismertetik. Az egyes gyülekezetek honlapjai a közösség életéről való folyamatos

³⁶² Organization for Economic Cooperation and Development (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet, melynek Magyarország 1996 óta tagja.)

³⁶³ Varga Csaba református stratégiát dolgozott ki a tudástársadalom korszakára. Ebben 15 pontban fogalmazta meg azokat a kihívásokat, amelyekkel szerinte az új évezredben szembe kell néznie az egyháznak.

Gondolatmenetének kiindulópontja az, hogy az információs társadalom, a globalizáció, a változó világ szükségessé teszi a keresztyénység megújulását. ld. Varga Csaba: *Református stratégia a tudástársadalom korszakára*. In: Varga Csaba: *Új elméleti horizontok előtt*. Budapest, 2003, Tertio. 106-123.

³⁶⁴ Zsengellér József: *Egyház a médiában* In: *Théma* 2002/1. 27.

információellátás mellett a különböző fórum oldalakon keresztül a folyamatos kapcsolattartás lehetőségét is kínálja a gyülekezet tagjaival.

Kiindulópontként fontos leszögezni, hogy a számítógépen keresztül való kommunikáció nem cél, hanem eszköz. Az informatika segítheti a kommunikációt, de nem pótolhatja a személyes emberi kapcsolatokat. Az eszközökkel kapcsolatban Imre Lajos két lehetséges veszélyt említ Katechetikájában. Azok lebecsülését és túlbecsülését³⁶⁵. Eszközökre szükség van az eredményes kommunikáció érdekében, de használatuk nem válhat öncélúvá.

A felnőttképzés elektronikus formái közül meghatározó az e-learning, az elektronikus tanulás. Ez egy olyan számítógépes hálózatokon keresztül zajló kommunikációs folyamat, amely feleslegessé teszi a tanár személyes jelenlétét. Az Egyesült Államokban és Európa több országában már működnek virtuális egyetemek.³⁶⁶ Keresztyén távoktatást is végez néhány amerikai és európai egyetem.³⁶⁷ Bachelor és mester szintű képzések mellett doktori képzésen is részt vehet távoktatásban az érdeklődő. Még bibliai nyelveket is lehet így tanulni³⁶⁸

Magyarországon még közel sem tartunk itt, de a távoktatás terjedése folyamatos. A kezdetek hazánkban a 20. század utolsó évtizedére nyúlnak vissza, amikor 1991-ben megalapították Nemzeti Távoktatási Tanácsot, majd 1998-ban életre hívták a Nyitott Szakképzések Közalapítványt. 2001-ben indult el az Apertus Közalapítvány működése. Az oktatási intézmények közül elsőként az egyetemek hirdettek nyitott és távoktatási programokat. A magánszférában először a nagy külföldi távoktatási központok jelentek meg 1990-1993 között.(pl. Open University, International Correspondence School) Később megjelentek a hazai cégek is a távoktatás piacán. (Matáv rt. Antenna Hungária rt.)³⁶⁹ Az alapkérdés az, hogy a keresztyén hit továbbadásában meghatározó szerepet játszó személyesség elsoványodása mennyire akadályozza az e-learning keresztyén felnőttképzésben való felhasználását. Egy adott ismeretanyag elsajátításában sokat segíthet az e-learning, de

³⁶⁵ Imre Lajos: *Katechetika* Budapest, 1942, Magyar Református Egyház. 362.

³⁶⁶ pl. Európában a National Association of Manufacturers Virtual University és a GP University és (www.genphysics.com/gpu) Franciaországban a thoovie (www.theovie.org.)

³⁶⁷ A képzésben részt vevő intézmények listáját ld. Christian Distance Learning Program Guides.

³⁶⁸ például az USA-ban, Charlotte-ban működő Reformed Theological Seminary virtuális kampuszában (<http://virtual.rts.edu/Site/Virtual/Academics/biblical-languages/study-biblical-languages.aspx> (2007. 08. 15.)

³⁶⁹ Egy e-learning rendszer akkor működik jól, ha képes:

1. statikus tartalom megjelenítésére (különböző formátumú tananyagok, jegyzetek, kiegészítő anyagok létrehozása és tárolása.)
2. dinamikus tartalom kezelésére (szinkron v. aszinkron kommunikáció az oktatásban részt vevők között, statikus tananyaghoz kapcsolódó dinamikus tartalom pl. kérdések, jegyzetek egy tanegységhez, feladatok kiadása, megoldása, értékelése, ellenőrzési formák támogatása pl. tesztek, vizsgák)
3. adminisztrációra (kurzusok létrehozása, résztvevők csoportokba sorolása, a hozzáférés biztosítása, oktatók és diákok nyilvántartása és a hozzáférési jogosultságok szabályozása.)
4. multimédiás eszközök felhasználására az oktatás során.

menyire alkalmas a gyülekezeti, egyházi kötődések megerősítésére? A kérdés ma még költői, a választ a gyakorlat során ismerjük meg.

A számítógéppel segített tanulás következő formája az **internet**.³⁷⁰ Kommunikációs csatorna lévén az internet lényegéhez tartozik, hogy feltételezi a felhasználók aktivitását. Így aztán bármiféle értékrend, világnézet, meggyőződés megjelenhet, és meg is jelenik a világhálón. „Az internet ma sokkal inkább egy szemetes kosárhoz hasonlít, mint egy aranybányához., ahol ugyan igen sok érték is található, de szakértelemre van szükség ahhoz, hogy megkülönböztessük az értékeset a hamistól, a hasznosat a veszélyestől, a szakmailag megbízható információt a halandzsától.”³⁷¹ Óvatosságra van tehát szükség az interneten hozzáférhető információk megbízhatóságát illetően. A hozzáférhető információk kritikus kezelése, az információ forrásának vizsgálata alapszabály minden területen.

Az informatika fejlődése egyben óriási üzleti lehetőség is. Az ezredforduló idején Magyarországon viharos gyorsaságú volt a világháló használatának elterjedése. 1998 és 2001 között megháromszorozódott az internet használók száma, és meghaladta a másfél milliót.³⁷² Bár az internetezők aránya az utóbbi években nem nőtt számottevően, szakértő becslések szerint 2005 elején közelítette a 2,5 millió főt. Ezek az arányok nagyjából megfelelnek az európai uniós átlagnak.

A keresztyénség iránt érdeklődő felhasználó az egyes hitvalló keresztyének honlapjaitól a gyülekezeti honlapokon keresztül az egyházak hivatalos honlapjaival bezáróan sokféle portállal kerülhet kapcsolatba. Egyházi intézmények (elsősorban iskolák, gyülekezetek) mellett ökumenikus társaságok, alapítványok ugyanúgy megjelennek, mint a különböző szekták.

A következőkben a Magyarországon meghatározó három történelmi egyház internetes kapcsolódási pontjait tekintjük át témánk szempontjából. A magyar **katolikus egyház** hivatalos honlapján (www.katolikus.hu) megtalálható a Katolikus Ifjúsági és Felnőttképzési Szövetség (www.kife.hu) linkje is. A szövetséget olyan magyarországi katolikus szervezetek hozták létre, amelyek tevékenysége kapcsolódik az ifjúsági vagy a felnőttképzés

³⁷⁰ Ez a csatorna egy új, „hipertextalapú írásbeliséget” teremt. A hipertextrendszerű információstruktúra azt jelenti, hogy az adott szöveg tetszőleges eleme mögött további tartalmak sorakoznak. Még pontosabb lenne „hipermédiáról” beszélni az internet kapcsán, hiszen a hivatkozott tartalom nem csupán szöveg, hanem hang, grafika vagy akár mozgóképek is lehet. Mivel az olvasó maga szerkeszti meg az általa megismerni kívánt szöveget, szerző és olvasó, dokumentum és dokumentum között elmosódnak a határok.

³⁷¹ Simonfalvi Lajos: *Az informatika szerepe a teológiai kutatásban és oktatásban*
In: Informatika a felsőoktatásban Debrecen, 2002. 671.

³⁷² Pánczél Hegedűs János: *Virtuális communio?* (Egy virtuális katolikus-keresztény közösség elvi lehetőségeiről internet alapú kommunikációs közegben In: Bethlenfalvy Gábor (szerk.): *Kereszténység az interneten*. Budapest, 2002, IGEN Katolikus Kulturális Egyesület. 53-65. 58.

programjához. A megalakulásban jelentős szerepet játszott a német AKSB (Arbeitsgemeinschaft Katholisch-Soziale Bildungswerke). A szervezettel egy olyan fórumot kívántak létrehozni, ahol a hasonló tevékenységet folytató katolikus szervezetek kapcsolatot tarthatnak egymással. A másik fő cél a katolikus tanításoknak minél szélesebb körben való terjesztése volt. A szövetség aktívan részt vesz a FEECA (Katolikus Felnőttképzés Európai Szövetsége) munkájában is. A megalakulás 10. évfordulójára készült el a szervezet munkáját és tagszervezeteinek szolgálatát ismertető CD-Rom. A tagszervezetek közül elsősorban a Faludi Ferenc Akadémia (www.faludiakademia.hu), a Szombathelyen működő Martineum Felnőttképzési Akadémia (www.martineum.hu), valamint a Keresztény Női Felnőttképzési Intézet (www.knfe.hu) foglalkozik felnőttképzéssel. Emellett a Virtuális plébánia (www.plebania.net) „társalgójában” van lehetősége a látogatónak arra, hogy a hittel, keresztyéniséggel kapcsolatos elméleti vagy gyakorlati kérdéseit feltegye, és arra választ kapjon. Ugyancsak a „társalgóban” van lehetőség tetszőleges témában való on-line levelezésre a honlapon belül.

A **Magyarországi Református Egyház** hivatalos honlapja a (www.reformatus.hu) az aktuális hírek, tanulmányok mellett közvetlen átjárást biztosít az egyes gyülekezetek honlapjaira ugyanúgy, mint a református egyházhoz kötődő intézmények, egyesületek, médiumok irányába. A napi Ige és annak magyarázata valamint a heti áhítat az elcsendesedést, míg a tematikusan csoportosított linkek az információszerzést szolgálják. A honlap elsősorban egyirányú kommunikációt valósít meg, főleg információkat közvetít, de emellett lehetőséget biztosít arra is, hogy a fórumon kilenc témakörben hozzászóljanak az érdeklődők az egyes témákhoz. A honlap hírlevelére is fel lehet iratkozni e-mailben.

Az **evangélikus egyház** honlapjának (www.lutheran.hu) egyik funkciója az on-line hittan. (www.onlinehittan.hu) Egyfajta interaktív elektronikus felnőttoktatási forma, amely elsősorban az egyháztól elsodródott, de még látótávolságban lévő és megszólítható felnőtteket célozza meg. Ezt nyíltan vállalják az oldal készítői: *„Elsősorban rájuk gondoltunk, akik szívesen kereszteltetik meg a gyermeküket, és fontosnak tartják a konfirmációt, de csak karácsonykor és húsvétkor járnak templomba. Valamint azokra a fiatalokra is, akik bár egyházi esküvőre készülnek, nem ismerik igazán egyházunk életét.”*³⁷³ Tíz nagy témakörre oszlik az oldal,³⁷⁴ és mindegyikről egy rövid, néhány mondatos, érdeklődéssel felkeltő ismertető után ugyanaz a befejezés: „Kérdése van? Tegye fel egy lelkésznek!” Erre a felszólításra

³⁷³ onlinehittan.hu bevezető sorai . www.onlinehittan.hu (2006. 11.21.)

³⁷⁴ Témakörök: evangélikusság, gyülekezet, templom, istentisztelet, lelkész, keresztség, konfirmáció, esküvő, temetés, hitünk

kattintva megnyílik egy ablak, ahol Koczor Tamás esperestől lehet kérdezni. Ezzel személyessé és interaktívvá válik a honlap. A kérdezés lehetőségével naponta 2-3 alkalommal élnek, tehát évente 800-1000 kérdés kerül elektronikus úton megválaszolásra.³⁷⁵ A kérdések nagy része az egyházhoz való közeledés első lépéseként tekinthető, a visszajelzések alapján többen jutottak el a keresztteljedésig oly módon, hogy első lépésben interneten keresték a kapcsolatot. A kérdezők egy másik csoportja krízishelyzetben vár segítséget. Harmadik csoportba azok tartoznak, akik tárgyyszerű ismeretekre kíváncsiak az evangélikus egyházzal kapcsolatban. A kapcsolat felvétele után az egész egyház nevében és képviselőjében megszólaló válaszadó igyekszik gyülekezethez, lelkipásztorhoz irányítani a kérdezőket. Így az elektronikus kapcsolatfelvétel után a valóságos gyülekezet közössége várja a kérdezőt.

Interaktív multimédiás CD-rom a felnőttképzésben

A személyi számítógépek elterjedésével párhuzamosan vált egyre természetesebbé, hogy a hajlékonylemezen tárolt szoftvert önálló termék. Jelenleg a számítógéppel segített oktatás legelterjedtebb formája Magyarországon a CD-ROM-on tárolt multimédiás oktatóprogram használata. Az internet-alapú képzésektől abban tér el, hogy zárt rendszert alkot. Azonban itt is a hagyományos tananyagtípusok kiterjesztése történik, és az önálló tanulásra kerül át a hangsúly. A CD-ROM tulajdonképpen ugyanolyan tárgyként kezelhető, mint egy könyv.

A keresztyén felnőttképzés még nem fedezte fel ezt az új területet Magyarországon. Az informatika által megteremtett lehetőségek felhasználása a felnőttkatechézis területén ma még gyerekcipőben jár. Igaz ez a megállapítás az egyes történelmi egyházak elektronikus kommunikációjára is. Bár minden felekezet és sok egyházközség is igyekszik minél jobban kihasználni az újfajta nyilvánosságot, számos nehézséggel is szembe kell nézni. Egy honlap működtetése komoly szakértelmet és sok időt igényel, és nem minden gyülekezetben várja felkészült és elkötelezett önkéntesek serege a szolgálat lehetőségét. A gyülekezeti tagok többsége pedig azokból a generációkból származik, akik számára még nem természetes az elektronikus kommunikáció. Ugyanakkor éppen ezért nagy lehetőség az internet a fiatalabb korosztályok elérésére.

A kommunikációs robbanás korában ugrásszerűen fejlődnek az egyes kommunikációs csatornák. Az új eszközök felhasználása nagy lehetőség az egyházak számára is.³⁷⁶ A felnőttek időbeosztásához leginkább alkalmazkodó elektronikus oktatás nagy lehetőségeket

³⁷⁵ Köszönet Koczor Tamásnak, hogy megosztotta az online hittannal kapcsolatos tapasztalatait.

³⁷⁶ 1998-ban egy magánkezdeményezés hívott életre egy német virtuális várost. (www.funcity.de) Ebben a városban virtuális templomot is „építettek”, amelynek internetes lelkigondozói szolgáltatását elsősorban 14-30 év közötti fiatalok veszik igénybe.

biztosít nemcsak a szakképzés, hanem a gyülekezeti élet szinte minden területén. Néhány kattintással pontos, tárgyyszerű információkhoz lehet jutni azoknak is, akik valamilyen okból idegenkednek a személyes kapcsolatfelvételtől. Ugyanakkor talán éppen ez a legnagyobb veszélye is a számítógép alapú képzéseknek. Sokak számára nehéz elképzelni, hogyan vezet el a monitoron keresztül való virtuális kommunikáció a valóságos élet valóságos gyülekezeteibe. Ennek az átjárásnak a megteremtése talán a legnagyobb kihívás az elektronikus kommunikációt is folytató keresztyén közösségek számára.

4.1.2. Bibliaiskola

A Magyarországi Református Egyház felnőttképzési rendszerében kiemelkedő szerepet játszik a keresztyén hit alapjait a felnőttek számára közérthető módon, ugyanakkor rendszerezett formában előadó tanfolyam. Sok gyülekezetben ezt bibliaiskolának nevezik. A továbbiakban a „Bibliaiskola” terminust ebben az értelemben használjuk.³⁷⁷ A bibliaiskola fontosságának felismerése nem új keletű, hiszen már 1933-ban megjelent egy „bibliaiskolai kalauz” a Belmissziói Útmutató lapján.³⁷⁸ Ez a tény azt bizonyítja, hogy a kötelező és felekezeti hittanoktatás korában is szükségesnek látszott alapszintű bibliaismereti sorozat szervezése a gyülekezetekben.

A bibliaiskola résztvevői főleg a gyülekezethez formálisan nem tartozó érdeklődők, vagy a közösséghez nem régen csatlakozók. A keresztyén hit alapjairól szóló bevezető jellegű sorozatok könnyíthetik meg a kapcsolatfelvételt, illetve az éppen kiépült kapcsolatok megerősítését. Ezt a csoportot elsősorban mindennapi tapasztalataikon, személyes életproblémáikon keresztül lehet megközelíteni. Ilyen területek a családi élet kérdései, az egyes életszakaszokba való átlépés problémái, vagy a mindennapi élet során felmerülő erkölcsi dilemmák. Ezekben a keresztyén válaszok érvényességét a környezete számára hiteles egyháztagok élete, és maga a gyülekezet léte is igazolja. A gyülekezetben folyó tanítás többletét a személyesség, az elkötelezettség légköre adja. Az, hogy nem csupán az ismeret a fontos, hanem az ismeret Isten embert megszólító szeretetének felismeréséhez vezet el. Ebben a szolgálatban a tanítónak mindenek előtt segítő funkciója van.³⁷⁹ Miközben a katechéta a hit elemeit tanítja, személyes érintettségét sem rejtve véka alá egyben példát, mintát is ad tanítványainak. *„Hitet közvetlenül nem taníthatunk, de hittal taníthatunk, és hitünkéről*

³⁷⁷ A jelenlegi egyházi gyakorlat sokszínűséget mutat a fogalom értelmezésével kapcsolatban. A Bibliaszövetség például bibliaiskolának tekinti a keresztyén etika, vagy a társadalmi problémák témakörében szervezett tanfolyamokat ugyanúgy, mint a gyülekezeti szolgálatokra előkészítő sorozatokat.

³⁷⁸ Enyedí Andor: *Hogyan kezdjünk a Biblia olvasásához?* In: Belmissziói Útmutató az 1933–34. munkaévre. Budapest, 1933. Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai RT.

³⁷⁹ Fodor László-Tomcsányi Teodóra: *Segítő kapcsolat, segítő szindróma, segítő identitás.* In: Jelnits István-Tomcsányi Teodóra (szerk.): *Egymás közt, egymásért.* Budapest, 1990, Híd. 19-44.

tanúskodhat tanítási munkavégzésünk.”³⁸⁰ A bibliaiskola tematikája az első elméleti bevezető előadások után az üdvtörténet nagy fordulópontjai adhatják. A sorozatok időtartama gyülekezetenként változó. Általában 10-15 órától 25-30 óráig terjed az időtartamuk. A szeptembertől májusig tartó heti egy estét jelentő sorozat valószínűleg jobban segíti a gyülekezetbe való integrálódást, mint a rövidebb időtartamú sorozatok.

4.1.3. Szülők iskolája

Nagyon sokan úgy adják gyermeküket egyházi iskolába, hogy ők maguk nincsenek tisztában azzal, mit is várhatnak ezektől az intézményektől. Ennek az a magyarázata, hogy a felekezeti iskolát választó családok között nagy létszámban jelennek meg a kevésbé vallásos, vagy éppen nem vallásgyakorlók csoportok képviselői is. Az intenzív vallásgyakorlat csak az iskolákban megjelenő családok kevesebb mint harmadára jellemző. Emellett elkülöníthető egy olyan csoport, ahol döntően az anyák szorgalmazták az egyházi iskola választását anélkül, hogy a családi minta segítené az egyházi szocializációt. Harmadik jellegzetes csoportja az egyházi iskolát választóknak az olyan instabil családok, ahol a szülő pozitív értékeket keresve fordul az egyház felé.³⁸¹

A gyülekezethez nem kötődő szülők számára jelenthet nagy segítséget a „szülők iskolája.” A kezdeményezés nem új, hiszen már 1923 óta létezik ez a fogalom.³⁸² A rendszerváltás után újrainduló református iskolákban is kézenfekvő gondolat volt szülők számára indítani olyan kurzusokat, ahol nevelési kérdések mellett alapvető teológiai ismeretek is tárgyalásra kerülnek. Ilyen sorozat indult a Szentendrei Református Gimnáziumban a 2002/2003-as tanévben, és hasonló képzés indult el Siklóson és Kaposvárott is.³⁸³ A szülők időbeosztásához, érdeklődéséhez egyaránt alkalmazkodó programot nem könnyű összeállítani, amit az bizonyít, hogy az első év kísérleti jellegű alkalmi után sehol sem volt folytatás. Minden esetre az tény, hogy az egyházi iskolába járó gyermekek szülei egy olyan életkorilag viszonylag homogén csoportot alkotnak, akik már valamilyen kapcsolatba kerültek az iskolán keresztül a gyülekezettel. Az ő közösségbe való beépítésük nagy kihívást jelent a gyülekezetek számára.³⁸⁴

³⁸⁰ Szabó Lajos: *A tanítás szolgálata a gyülekezetépítés tükrében*. teológiai doktori értekezés (Evangélikus Hittudományi Egyetem), kézirat, Budapest, 1992. 40.

³⁸¹ Ld. Pusztai Gabriella: *Felekezeti középiskolások az ezredfordulón*. Budapest, 2004, Gondolat.

³⁸² A „Szülők iskoláját” a Budapesti Népművelési Bizottság hozta létre 1923-ban azzal a céllal, hogy tanárok, orvosok, pszichológusok nevelési kérdésekről tartsanak rendszeresen előadásokat az érdeklődő szülők számára.

³⁸³ www.szrg.hu/www/index.php?option=com_contenttask=view&id=48 (2007. 08.27.)

³⁸⁴ Természetesen nem gyülekezeti fenntartású egyházi iskola esetén bonyolultabb a helyzet.

4.1.4. Református Cursillo

A Cursillo mozgalom gyökerei Spanyolországba, a spanyol polgárháború utáni időszakig nyúlnak vissza. A katolikus egyházi vezetők szervezett zárandokutakkal igyekeztek igazolni, hogy az egyház is képes tömegeket mozgósítani a szekularizálódó világban. A zárandoklatok vezetői számára egyhetes tanfolyamokat szerveztek, amelyet egynapos lelkigyakorlat vezetett be. Ebből nőtt ki 1943 tavaszától kezdődően Eduardo Bonnin vezetésével a Cursillo (rövid tanfolyam). Mivel kevesen tudtak egy egész hetet a tanfolyamra szánni, a programot egy estére és három napra sűrítette össze. Az „első cursillot” 1948. augusztus elsején kezdődött, és olyan hatása volt, hogy a szervezők a rendszeressé tételéről határoztak. Hamarosan nemzetközivé, majd felekezeti-közivé vált a mozgalom.

1949 óta világszerte mintegy 15 millió katolikus vett részt cursillon. Az eredeti módszert megtartva az elmúlt évtizedekben a mozgalom számos változata alakult ki. Elsősorban az Egyesült Államokban vált sokszínűvé. Felekezeti és ökumenikus alapon egyaránt kialakultak konkrét, körülhatárolható csoportokat megcélzó és mindenki felé nyitott változatai. Több európai országban is népszerűvé vált, mint Németországban, Svédországban vagy Ausztriában. Az első magyarországi tanfolyamot 1989 áprilisában tartották. 2006 tavaszára négy katolikus egyházmegyében épült ki a cursillo rendszere.³⁸⁵

A mozgalom különböző változataiban állandó a módszer. A hétvégére tervezett találkozók csütörtök estétől vasárnap estig tartanak. A részt vevők száma 25-40 fő között lehet. Az első este az ismerkedéssel, a közösség szabályainak megismerésével és a bevezető előadással telik. Az első előadást az egész estét kitöltő elcsendesedés követi. Ez segít a ráhangolódásban, a külső zajok kiszűrésében. Ezt követően 15, egyenként két órás egység (rollo) építi fel a programot. Az egyes egységek két részből állnak. Rögzített témájú másfél órás előadást 3-5 fős kiscsoportokban történő 20 perces megbeszélés követ. Az előadásokhoz 2-2 előre megfogalmazott kérdésre kell a csoportokban feleletet keresni. A kiscsoportok összetétele állandó a tanfolyam során, de akik korábban ismerték egymást, nem kerülhetnek azonos csoportba. Az egyes előadások részben dogmatikai jellegűek, részben az aktívabb, szolgálatokat kereső keresztyén mindennapokra felkészítők.

A kötött témájú és minden alkalommal azonos tartalmú előadások mellett fontos szerepet játszanak a közös áhítatok, éneklések, együttes étkezések is. Ezek mind a személyes kapcsolatokat erősítik a részt vevők között. A hangulat fesztelen, a világ és a keresztyének sokszínűségét demonstrálják a beszélgetések. A program csúcspontja a „záróünnepély”, amelyre a korábbi csoportok résztvevői közül is többen eljönnek, hogy köszöntsék a

³⁸⁵ Az Esztergom-Budapest, Debrecen-Nyíregyháza, Pécs és Szombathely egyházmegyékben.

mozgalomba újonnan bekapcsolódottakat. Az utógondozás különböző formái alakultak ki a gyakorlatban, amelyet részben a területi központ munkatársai, részben a helyi csoportok tagjai végeznek.

Az 1970-es évek elejétől kezdődően protestáns egyházak is szerveztek cursillot. A presbiteriánus cursillo mozgalom Dél-Carolinában, Charlestonban indult útjára, és 1990 óta indult növekedésnek. Azóta számos államban tartanak rendszeresen presbiteriánus cursillokat.³⁸⁶

A Cursillo református változata nem tekinthet hosszú múltra vissza. A katolikus szervezésű Cursillokon részt vevő református egyháztagokban született meg a szándék magyar református Cursillo szervezésére. Az első református Cursillo 2005 novemberében került megrendezésre. Ezen férfiak és nők együtt vettek részt. Ezt külön női és férfi csoportok követték. 2006. március 30. és április 2. között Nyárlőrincen, a kecskeméti gyülekezet Emmaus házában tartották az első női református Cursillot Magyarországon. Ezt 2006 májusában férfi Cursillo követte. A katolikus programhoz képest szükséges változtatásokat Veres János kőszegi lelkész végezte el.³⁸⁷ A program szerkezete, a módszer és napirend változatlan maradt. 2007 végéig összesen kilenc református Cursillo kerül megrendezésre összesen mintegy 230 érdeklődő részvételével. A református Cursillo egyre ismertebb, és egyre többen támogatják. Köszönhető ez annak a célkitűzésnek, hogy a Cursillot végzettek egyre inkább váljanak gyülekezetük aktív tagjaivá. Ezt igyekszik segíteni a tanfolyamot végzettek az „Ultreya” nevet viselő találkozó is

A Cursillo-mozgalom a katolikus egyházban indult el. Ennek számos jele látható. A liturgikus rend, de a tárgyalt témák egy része is idegen a protestáns kegyességtől. A mozgalom értékeinek megtartásával, a csoportokban megbeszélte témáknak a református hitvallások szellemében való átdolgozásával válhat a református katechézis és gyülekezetépítés egyik formájává.

4.1.4. Alfa-kurzus a református egyházban

1977-ben egy londoni anglikán közösségből indult el a keresztyénség elméleti és gyakorlati alapjaiba való bevezetést kínáló képzési forma. Charles Marnham, a Holy Trinity Brompton lelkésze kereste annak útját, hogyan hozhatná közel az újonnan megtérőkhöz a keresztyén hit alapjait. Kicsoda Jézus? Hogyan és miért imádkozzok? Hogyan vezet Isten bennünket? Ilyen és ezekhez hasonló gyakorlati kérdéseket dolgozott fel kiscsoportos formában. Ez volt a

³⁸⁶ www.houstoncursillo.org (2007. 04.16.)

³⁸⁷ Az egyik rollo témája a szentségek. Természetesen a keresztség és az úrvacsora kerül tárgyalásra református cursillon. Az eredeti programban szereplő szentségimádás helyett közös imádság szerepel, és a „Vallásosság” című előadás helyett a református kegyesség mibenlétéről hallhatnak a részt vevők.

kezdett. Az alfa mozgalom ma elsősorban a templomba nem járó szekularizált többséget célozza meg. A 13 fős csoportokban három gyülekezeti segítő mellett 10 tag vesz részt..³⁸⁸

Az elmúlt 30 évben a mozgalom dinamikus fejlődésen ment keresztül. Nicky Gumbel vezetésével 2007 nyarán világszerte több mint 30.000 kurzust regisztráltak mintegy 8.000.000 résztvevővel.³⁸⁹

Magyarországon 1998-ban indult az első kurzus. 2007 őszén 160 gyülekezetet, közösséget sorol fel a szervezet magyarországi honlapja, ahol szerveződnek csoportok. Ebből 33 a református gyülekezetek száma.³⁹⁰ Mivel az alfa elsősorban egy olyan módszer, amely segítségével az evangélium központi üzenetét lehet eredményesen közvetíteni a kívülálló felé, a különböző felekezetek is egyformán használhatják. Az alkalmak megszokott rendje az, hogy a segítő előkészítő megbeszélése és imaközössége után vacsorával kezdődik az együttlét. Ez segít a kötetlen légkör kialakításában, ami meghatározó lehet a későbbiek folyamán. A vacsorát előadás követi, majd kiscsoportos megbeszélés zárja az estét. A kurzus tartalmilag egy bevezető előadásból áll,³⁹¹ majd 10 héten át heti egy estét vesz igénybe. Az alkalmak rendje és a témák sorrendje kötött. Talán ez a tény, valamint az, hogy ennek a fajta félig formális, félig-meddig informális együttlétnek nincsenek meg a hagyományai egyházunkban lehet az oka annak, hogy ez a képzési mód nem illeszkedik szervesen az egyházi gyakorlatba. A megkérdezett gyülekezetekben kivétel nélkül arról számoltak be, hogy a sorozat elsősorban a szolgálatokat végzők összekovácsolását segítette, a gyülekezeten kívülről nem volt jelentős a kurzus iránti érdeklődés.

4.2. Gyülekezeti tagok képzései

Az istentisztelet és a bibliaórák mellett gyakori alkalmak a gyülekezet felnőtt tagjai tanításának az egyes kiscsoportokban vagy a gyülekezet egészében szervezett előadások rendszere. A három estén át tartó „gyülekezeti hétvége”³⁹² tematikus, egymásra épülő előadásai ugyanúgy ide tartoznak, mint a hetente vagy havonta szervezett előadássorozatok, vagy alkalmi előadások.³⁹³

³⁸⁸ <http://www.uk.alpha.org/organisation/origins/index.htm> (2007. 3.23.)

³⁸⁹ <http://www.alpha.org> (2007.08.29.)

³⁹⁰ www.web.axelero.hu/alphakia/hot.htm (2007.08.15.)

³⁹¹ Az előadás címe: A kereszténység unalmas, hamis és elavult?

³⁹² A Debrecen-Nagyterdei gyülekezet minden ősszel rendez gyülekezeti hétvégét, amelynek deklarált célkitűzése a hívó ember tanítása. Az egyes alkalmak három egységből állnak. A 15 perces áhítatot 30 perces előadás követi, amelynek végén a gyülekezet tagjai kérdezhetnek az előadótól. Az elmúlt években történész, orvos és természettudós ugyanúgy volt az előadók között mint lelkipásztor.

³⁹³ A Debrecen-Nagytemplomi gyülekezetben működő Nagytemplomi Értelmiségi Kör a gyülekezeten belül szervez rendszeres tudományos előadásokat neves előadók részvételével.

Előadások, előadássorozatok a gyülekezetben

Előadások szervezhetők szélesebb érdeklődésre számot tartó kérdésekbe akár alkalomszerűen, akár sorozatként belső, gyülekezeti vagy a gyülekezeten kívülről érkező előadó bevonásával. Az egész gyülekezet számára hirdetett előadások illetve előadássorozatok vagy az előadók ismertsége, vagy a választott téma aktualitása, fontossága miatt számíthatnak nagyobb körű érdeklődésre. Ezek az alkalmak rokoníthatók a két világháború közötti időszakban népszerűvé vált „vallásos estélyek” ismeretterjesztő előadásaival.

Mivel az egyes gyülekezetek gyakorlatában nagyok az eltérések az előadások szervezésének gyakoriságát, tematikáját és a megcélzott közönséget illetően, a témakör részletesebb elemzése túlmutat a dolgozat keretein és lehetőségein.

4.2.2. Gyülekezeti tagok felkészítése a betegek látogatására

A szenvedő, betegségével küszködő, ágyhoz kötött ember sem légüres térben él. Emberi kapcsolatok rendszere veszi körül a betegágyon ugyanúgy, mint betegsége előtt. Az egyedülálló, magányos emberre is igaz mindez. Korábbi élményei, élettapasztalatai határozzák meg érzéseit, gondolatainak irányát. Senki sem tud kilépni a család és a tágabb környezet által meghatározott szociális mezőből.³⁹⁴

A keresztyén gyülekezethez tartozó beteg joggal számít a közösség támogatására élete nehéz időszakaiban is. Amikor megszokott kapcsolatai meglazulnak, amikor az élettől való elzárttság, bezártság súlyos teherként nehezedik a mindennapokra. Éppen ebben az élethelyzetben van a legnagyobb szükség a megerősítésre, meghallgatásra, lelki támogatásra. A betegágyra szorított ember általában számot vet életével, és ennek kapcsán sokkal nyitottabb az élet céljára, értelmére vonatkozó kérdések előtt. *„Minden hosszabb és komolyabb megbetegedés szembesít minket azzal a problémával, hogy voltaképpen mi élteti az embert.”*³⁹⁵

A közösség szemszögéből a gyülekezeti diakóniai munka számára is egyértelmű a feladat: Saját betegeinek látogatását nem várhatja mástól egyetlen gyülekezet sem.. Erre figyelmeztet a II. Helvét Hitvallás is. *„bizonyára sohasem kell a gyülekezetek pásztorainak gondosabban vigyázni nyájuk üdvösségére, mint ilyenféle betegségek és erőtlenségek alkalmával. Látogassák meg tehát idejében a betegeket.”*³⁹⁶

³⁹⁴ Hézser Gábor: *Gondolatok a családok lelkigondozásáról* In: Embertárs 2003/4 6-30

³⁹⁵ Piper, Hans-Castorp: *Betegágyon.* (ford. Bodrog Miklós) Budapest, (é.n.) Szolorg.

³⁹⁶ II. Helvét Hitvallás XXV. fejezet In: A Magyarországi Református Egyház hitvallási iratai. Budapest, 1996, Kálvin.

A 16. századi figyelmeztetés minden korban aktuális. Azt is hozzátehetjük azonban, hogy a beteglátogatás nem lehet kizárólag a lelkipásztor feladata. Nem is győzné idővel, energiával. Napjainkban a kórházban fekvők lelki gondozásában segíthetnek a Kórházmisszió munkatársai, de az otthonukban huzamosan betegágyban fekvő gyülekezeti tagok számontartása gyülekezeti feladat.

Makkai Sándor is egyértelműen gyülekezeti munkaként kezelte a lelki gondozást Poimenikájában, amely a gyülekezet egésze számára feladatot jelent.³⁹⁷ Azt az elvárást fogalmazta meg, hogy minél több egyháztagot kell bevonni ebbe a szolgálatba. A beteglátogatásnak megerősítő, személyiséget építő hatása nemcsak a látogatott és a látogató, hanem a gyülekezet egésze számára áldássá lehet. A beteglátogatás azonban nem egyszerű feladat, amit bizonyít a beteglátogatók képzése iránti egyre növekvő igény. A kezdő beteglátogatóknál azonban a segítő szándék mellé sok esetben görcsös gátlásosság is társul.³⁹⁸ Ez a tapasztalat hívta életre a gyülekezeti szintű beteglátogató képzéseket országszerte. A sokfelé megfogalmazódó igény különféle képzési formák létrehozását eredményezte.

Debrecenben a Nagytemplomi gyülekezet „Nyitott ajtó” klubjának közösségében fogalmazódott meg 2000-ben a gyakorlati munkát segítő képzés szükségességének gondolata. A betegek otthoni látogatásainak tapasztalatait feldolgozó megbeszéléseken vetődött fel az ötlet. A havi egy alkalommal tartott 3-3 órás képzést Gál Judit kórházlelkész, a református kórházmisszió vezetője tartotta. A két évfolyamos képzése 10-12 fő vett részt rendszeresen. A következő évben új évfolyam indult. Az egyes foglalkozások témái többek között a motiváció, a látogatást segítő és gátló tényezők, empátia és a látogatás folyamatának elemzése voltak.

A gyülekezeti szintű kezdeményezések mellett intézményes keretek között is indultak gyülekezeti munkásokat képző és továbbképző kurzusok. A Károli Gáspár Református Egyetem Gyökössy Endre Lelkigondozói és Szupervízori Intézete egyik tanfolyamaként „Gyülekezeti család és beteglátogató alapképzést” ajánl az érdeklődő gyülekezeti tagok számára. A 60 illetve 40 órás képzés gyakorlatorientált, ami azt jelenti, hogy nagy súllyal jelennek meg benne az esetmegbeszélések, valamint a lelkipásztori és kommunikációs technikák gyakorlása. Az intézet honlapján olvasható, hogy kik számára ajánlott a képzés: *„Azoknak a gyülekezeti tagoknak, akik már a gyülekezetben vagy a kórházban látogatnak,*

³⁹⁷ Makkai Sándor: *Poimenika*. Református Egyházi Könyvtár XXIII. kötet, Budapest, 1947, Magyarországi Református Egyház. 26.

³⁹⁸ Gál Judit, a református kórházmisszió vezetőjének közlése alapján.

vagy a jövőben a kurzus ideje alatt akarják elkezdni a látogatásokat.”³⁹⁹ Ebből is látszik, hogy ez a képzési forma kifejezetten a gyakorlatot igyekszik segíteni.

A Dunamelléki Egyházkerületben 40 órás családlátogatói alapképzések indulnak évente több alkalommal, Budapest központtal. A Dunántúli Egyházkerületben a Pápai Református Teológiai Akadémián folyik a „család és beteglátogató 60 órás alapképzés, míg a Tiszáninneni Egyházkerületben 30 órás kórházi beteglátogató képzések kerülnek megrendezésre Miskolcon, az Egyházkerületi Székházban.

A Gyökössy Intézet további gyülekezeti tagoknak ajánlott képzéseket is folytat, mint például a „Családi konfliktusok lelkigondozása-gyülekezeti tagoknak” vagy a „Szenvedélybetegek családtagjainak lelkigondozói hétvégéje”⁴⁰⁰

A Tiszántúli Egyházkerületben elsősorban gyülekezeti szinten szerveződnek a képzések.⁴⁰¹

Sokkal több az otthonában betegeskedő ember, mint ahányan kórházi ellátásban részesülnek. Ez a tény is aláhúzza a gyülekezeti gondoskodás fontosságát. A kórházmisszió gyülekezetek felé való nyitása a beteg emberek iránti közösségi felelősségvállalás példája. A kórházlelkészi szolgálat gyülekezetekkel való fokozott együttműködésének eredménye lehet, hogy egyre több gyülekezetben kap nagyobb hangsúlyt a betegek látogatása. Ez pedig maga után vonja a munkát segítő képzések elindítását.

A gyülekezeti diakóniai bizottságok alaptevékenységéhez tartozik a látogatások szervezése, az igények és szolgálatra jelentkező munkatársak összegyűjtése, Ez a feladat, hiszen „A beteglátogatás természetes találkozás gyülekezeti tagok között, amelynek újra felfedezése, tudatos gyülekezeti alkalommá tétele közösségerősítő.”⁴⁰²

2007 őszén országos szintű nyilvántartás nincs azzal kapcsolatban, hogy mely gyülekezetekben folyik szervezett formában gyülekezeti diakóniai szolgálatot segítő képzés. Sok olyan ismeret, készség elsajátítható, ill. begyakorolható, amely egyrészt védi a segítőt a túlzott érzelmi azonosulástól, másrészt segít bemérni, hogy meddig terjednek lehetőségei.⁴⁰³

A református kórházmisszió fejlesztési koncepciója számos lehetőséget felsorol arra, hogyan lehet a gyülekezetekben még inkább tudatosítani ennek a szolgálati ágának a

³⁹⁹ www.kgre.hu/gyokossy/csaladbeteglatogatoikepzések.htm (2007. 09.11.)

⁴⁰⁰ Az intézet gazdag képzési palettájáról itt kizárólag a gyülekezeti tagok számára indított gyülekezetben végzett szolgálatokat segítő kurzusokat vizsgáljuk.

⁴⁰¹ 2007-ben az egyházkerületben a következő gyülekezetekben folyik képzés: Debrecen-Nagyerdő, Debrecen-Kossuth utca, Hajdúnánás, Szarvas, Túrkeve (Gál Judit közlése alapján)

⁴⁰² Gál Judit: *A Magyarországi Református Egyház Kórházmissziója országos fejlesztésének koncepciója*. kézirat. Debrecen, 2007. 2.

⁴⁰³ Csáky-Pallavicini Roger (et al.): *A lelkigondozással kapcsolatos ismeretek és igények vizsgálata kórházi betegek között*. In: Embertárs I. évf. 1. szám 40-45.

jelentőségét. Ilyen lehetőség többek között a betegek beszámolóí gyülekezeti alkalmakon arról, hogyan élték meg, miben segítette őket a látogatás. A gyülekezet egésze előtt is szólhat tanítás a beteg emberhez való viszonyulás kérdéseiről, akár szakemberek bevonásával.⁴⁰⁴ Az ilyen figyelemfelkeltő rendezvények eredménye lehet a kórházmisszió munkatársaival együttműködő gyülekezeti beteglátogató csoportok létrehozása. Fontos mozzanat a tapasztalatok megbeszélése, amely segíti a további munkát.⁴⁰⁵

4.3. Gyülekezeti munkások képzései és továbbképzései

4.3.1.Református népfőiskolák

A magyar népfőiskolai mozgalom 40 éves csipkerózsika álomból ébredve 1988-ban indult újra. Ebben az évben a Hazafias Népfront szervezésében Budapesten alakult meg a Magyar Népfőiskolai Társaság (MNT), amely mindenfajta népfőiskolai szerveződés irányítását és képviselését tűzte ki céljául. Az első években tehát a felekezeti népfőiskolák is a Magyar Népfőiskolai Társasághoz tartoztak, és nem alkottak külön hálózatot. A decentralizációs folyamat 1991-ben a katolikus népfőiskolákat tömörítő Magyar Népfőiskolai Kamara megalakulásával kezdődött.

A történelmi egyházak a Hazafias Népfront által szervezett, eredetileg politikai, érdekképviselési, kulturális-művelődési funkciókat egyaránt felvállaló csoportokkal szemben saját hagyományaikat kívánták folytatni, így született meg 1992-ben a protestáns népfőiskolákat tömörítő Magyar Népfőiskolai Collegium (MNC), majd 1995-ben a katolikus KALOT Népfőiskolai Mozgalom. A rendszerváltás után tehát egyaránt létrejöttek az országos szervezettségű, tagszervezetekből álló népfőiskolák hálózatai (MNT, MNC, KALOT), valamint megjelent az országos hatáskörű, de tagszervezetekkel nem rendelkező Lezsák Sándor által vezetett Lakitelki Népfőiskolai Alapítvány.

Ezt megelőzően az 1948-as betiltás ellenére, a mozgalomban részt vevők személyes kapcsolatait, a baráti találkozók lehetősége megmaradtak. 1969-ben Sárospatakon Újszászy Kálmán kertjében találkoztak a régi népfőiskolások, majd eztán évente augusztus 20-án mindig más családnál. 1975 április 27-én Veszprémben mintegy háromezren gyűltek össze

⁴⁰⁴ Ilyen alkalom lehet például egy tematikus „gyülekezeti hétvége” sorozat, vagy „betegek vasárnapja” című rendezvénysorozat is.

⁴⁰⁵ Gál Judit: *A Magyarországi Református Egyház Kórházmissziója országos fejlesztésének koncepciója*. kézirat. Debrecen, 2007. 4.

Boda József betegágyánál.⁴⁰⁶ 1976 júliusának első napjaiban ünnepelték a sárospataki főiskola létrejöttének 40. évfordulóját. Ettől kezdve minden év júliusának első hetében találkoztak szervezett formában, meghívott előadókat felkérve az egykori népfőiskolások.

Az 1980-as évekre a hatalom számára is világossá vált, hogy nem lehet nem tudomást venni a régen halálra ítélt intézményről. Egymás után jelentek meg olyan írások a Népművelési Intézetben, valamint az Országos Közművelődési Központ Módszertani Intézetében⁴⁰⁷ zártkörű vitaanyagként, melyek a népfőiskolák újraindulásának engedélyezését szorgalmazták. Az indoklás szerint „*A népfőiskola haladó tradícióinak és az intézmények föltámasztása a mai magyar társadalomban az egyik legéletképesebb és korszerűbb közművelődési kezdeményezés lehet.*”⁴⁰⁸

Az 1997. évi CXL törvény a következőképpen határozza meg a népfőiskola fogalmát: „*Népfőiskola: olyan felnőttoktatási célú tanfolyamokat szervező, helyi önszerveződés alapján létrejött szervezet, amelynek pedagógiai programja a szakismeretek átadásán túl személyiségfejlesztő (állampolgári, közéleti) elemeket is tartalmaz, s melynek lebonyolítási, oktatási rendszerét a résztvevők maguk is alakíthatják.*”⁴⁰⁹ Ez a meghatározás az egyházak számára túlságosan általános, ezért nem kielégítő. Tartalmi ismérveket nem tartalmaz, ezért konkrétabban fogalmazza meg célkitűzéseiket. Az MNC a következőképpen: „*A Collegium célja összefogni mindazokat, akik felelősséget éreznek a magyar szellemi, lelki és gazdasági felemelkedésért, akik alapelveként vallják a 'Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat' parancsát.*”⁴¹⁰ A keresztyén elkötelezettség, a krisztusi értékek képviselője, a hitélet fejlesztése a Collégium legalapvetőbb célkitűzései.⁴¹¹ A Collégium egyrészt szervezi és segíti a határon belül és kívül alakuló népfőiskolákat, másrészt országos népfőiskolai képzéseket is folytat.

A magyar református népfőiskolákat ma a Magyar Népfőiskolai Collegium tömöríti. A tagszervezetek túlnyomó része hitvallásos alapon szerveződő, a helyi gyülekezetekhez erősen kötődő csoport. A sárospataki minta nyomán a Collegium célja elsősorban a személyiségformálás, Isten és a felebarát szolgálata iránt elkötelezett keresztyén ember

⁴⁰⁶ Horváth Erzsébet: *A magyarországi protestáns népfőiskolák megalakulása, működése, újraindulás.* (teológiai doktori disszertáció kéziratban) Evangélikus Hittudományi Egyetem, Egyháztörténeti tanszék, Budapest, 2001. 137.

⁴⁰⁷ Varga Csaba: *Négy írás a népfőiskolákról.* Országos Közművelődési Központ Módszertani Intézete, Budapest, 1986. (kézirat) Maróti Andor: *Javaslat népfőiskolák alapítására.*, Budapest, 1984. Népművelési Intézet (kézirat) Tóth János (szerk.): *Új népfőiskolai gondolat.*, Budapest, 1984. Népművelési Intézet (kézirat) In MREZSLt (Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára) 21.b

Tóth János (szerk.): *Új népfőiskolai gondolat.* Budapest, 1984, Népművelési Intézet. (kézirat) 5. MREZSLt 21.b

⁴⁰⁹ 1997. évi CXL. Törvény 1. melléklet

⁴¹⁰ Az MNC Alapszabálya 5.§.

⁴¹¹ Kis Boáz: *Társadalom és népfőiskola.* Budapest, 2004, MNC. 71.

nevelése. A népfőiskola tehát nem öncél, hanem eszköz a keresztyén misszió számára. Míg a két világháború közti időszakban a népfőiskolák bevallott célja a falu szellemi vezetőinek kinevelése volt, ez a cél a népfőiskolai mozgalom legújabb kori magyarországi történetében a háttérbe szorult.

A Collegium évente szervez nyári egyhetes konferenciákat Balatonszárszón, ifjúsági sporttábort Csákváron, és 1996 óta jelenteti meg időszaki kiadványát, a Népfőiskolai Krónikát. Az éves képzési tematikák mindig azokra a területekre irányítják a figyelmet, amelyek az adott évben az egész egyházban kiemelt jelentőségűek. Így 2005-ben a család, míg 2007-ben a közösség témája köré szerveződtek az előadások. A konferenciák anyagát a Népfőiskolai Füzetek című sorozatban olvashatják az érdeklődők.

A Collegium adminisztratív központja Budapesten található, míg az egyes csoportok összefogásában és szervezésében a sárospataki, váci és csákvári regionális irodák játszanak fontos szerepet. A Kárpát-medencében országhatárokon átívelő hálózatnak 2007-ben 44 anyaországon kívül eső tagszervezete van a Felvidéktől Horvátorszáig.⁴¹² A legtöbb Erdélyben és a Partiumban, de közel tíz csoport működik a Felvidéken Rév-Komáromtól Szepesi-ig. Kárpátalján Szolyván, Eszenyben, Nagydobronyban, Munkácson, míg Horvátországban Kopácson, Szentlászlón és Eszéken van jelen a közösség. Ezen kívül Los Angelesben, Hollywoodban Sidneyben, Rómában és Szentpétervárott is alakult csoport.⁴¹³

A legtöbb református népfőiskola valamely gyülekezethez kapcsolódva területi alapon szerveződik, de vannak tematikus, élethelyzet szerint kialakuló népfőiskolai csoportok is, mint a mozgáskorlátozottak, vakok és csökkentlátók, valamint az idősek népfőiskolája.

A határon túli népfőiskolák tevékenységének támogatása a MNC alapvető célkitűzései között szerepel. 2004-ben 44 határon túli népfőiskolával tartotta a kapcsolatot a Collegium. A támogatáson túl a szervezet ezeknek a népfőiskolai csoportoknak a létrejöttében is tevékeny szerepet vállalt.⁴¹⁴

4.3.2. Hittanoktatók, ifjúsági vezetők képzése és továbbképzése

Fontos területe a gyülekezet életének a gyermekek és fiatalok között végzett tanító szolgálat. A vasárnapi iskolától az önkormányzati általános és középiskolákban folyó hittanoktatásig, a nyári tábori csoportvezetéstől a cserkészeti vagy ifjúsági csoport vezetéséig sok területen

⁴¹² A nyomtatott és elektronikus úton nem fellelhető információkat Dr. Kis Boáz ügyvezető elnök úr bocsátotta rendelkezésre. Ezúton is köszönjük, hogy segítette a Collegium szolgálatának bemutatására irányuló munkát.

⁴¹³ Dr. Kis Boáz közlése alapján.

⁴¹⁴ Kis Boáz: *Társadalom és népfőiskola*. Budapest, 2004, MNC. 51.

tudják segíteni a gyülekezet pedagógusai a következő nemzedék hitben való nevelésének ügyét.

Azokban a gyülekezetekben, ahol nem a lelkipásztor végzi a hittanoktatást, elengedhetetlenül szükségesek a pedagógusok, munkatársak számára a módszertani segítséget felkínáló képzések és továbbképzések.

Az olyan gyülekezetekben, ahol többen végeznek hittanoktatást a gyülekezeti munkatársak közül, egyházközségi szinten is szervezhetők szakmai napok, elméleti vagy gyakorlati képzések. Gyakoribb azonban, hogy egyházmegyei vagy egyházkerületi szervezésű csendes napok keretében kerül sor a katechéták képzésére. A fokozatos testületek mellett alapítványok is szerveznek képzéseket, gyakran ökumenikus jelleggel. A Vasárnapi Iskolai Szövetség képzései érik el a legszélesebb munkatársi kört, ennek a szervezetnek van a legnagyobb hatása a gyülekezetben tanítók képzése területén.

A konfirmáció utáni korosztály között szolgáló ifivezetők felkészítése azért kiemelt jelentőségű, mert a fiatalok között végzett munkára a fiatalok a leginkább alkalmasak. Ez egyben azt is jelenti, hogy egy kezdő ifivezető munkájára legfeljebb tíz évig számíthat a gyülekezet. A gyülekezetben felnövő, huszoneves kezdő ifivezetők munkáját a zsinati ifjúsági vezetőképző tanfolyam segíti. A „Csillagpont” találkozók kiscsoportos alkalmainak vezetésére jelentkezők számára szervezett intenzív képzések a csoportvezetés gyakorlati kérdéseit veszik számba. Emellett egyházkerületi, egyházmegyei, kisköri, de akár gyülekezeti szinten is szervezhetők képzések a már szolgálatba állt, vagy arra készülő fiatalok számára.

4.4 Presbíterek képzése a Magyarországi Református Egyházban

Az egyetemes papság elvét valló református gyülekezetekben kitüntetett szerepet töltenek be az egyházközségek vezető testületei, a presbitériumok. A gyülekezetben betöltött vezető szerepét az egyház alkotmányáról szóló törvény is rögzíti. „A *presbitérium az egyházközség vezető testülete, lelki és anyagi életének irányítója.*”⁴¹⁵ A gyülekezet legfőbb döntéshozó szerve, amelynek tagjait hat évre bízzák meg a választójoggal rendelkező egyháztagok. Mivel a testület létszáma a gyülekezet nagyságától függ, ezért ciklusonként változik aktív presbíterek száma is.

Újszövetségi példák alapján Kálvin az egyház kormányzását tartotta a nép közül kiválasztott vének feladatának. A kormányzást az állandó, minden időben szükséges feladatok közé sorolta. Ehhez kell megtalálni az alkalmas embereket. A nyilvános egyházi tisztség

⁴¹⁵ 1994. évi II. Törvény a MRE alkotmányáról és kormányzatáról 50.§ (1)

betöltésének feltétele a belső és a gyülekezet általi külső elhívás⁴¹⁶ A gyülekezet számára az elhívás tulajdonképpen annyit jelent, hogy az Isten által alkalmasnak talált jelöltet kell felismerni. Ezért kéri Kálvin, hogy a böjt és imádság kíséresse a választást. A bibliai modell szerint a presbiterek közé tartoztak a pásztorok és a tanítók is. A két tisztség között Kálvin szerint az volt a különbség, hogy a tanítók egyedül az írás magyarázatával foglalkoztak a gyülekezeti munkaterületek közül. A presbiterek egyik fő feladata tehát a gyülekezet tanítása volt, emellett az önmaguk közül városonként választott püspökkel közösen igazgatták az egyházat.⁴¹⁷ Kálvin felfogása szerint a presbiterek a gyülekezet kormányzásában tanító szerepet töltenek be.

A II. Helvét Hitvallás a püspököket, presbitereket, pásztorokat és tanítókat nevezi az egyház szolgálóinak, és sokféle feladatukat két alaptevékenységre, a tanításra és a sakramentumok helyes kiszolgáltatására vezeti vissza. (XVIII. fejezet) A reformáció felfogása szerint a tanítás tehát mindenfajta gyülekezeti tisztségviselő számára alapfeladat.

A Magyar Református Presbiteri Szövetség tagjai számára 1996-ban kiküldött képdőív tapasztalatait úgy összegezte a szövetség vezetősége, hogy a mai magyar református presbiterek többsége nemhogy nem alkalmas a gyülekezeti tanításra, de önmaga is képzésre szorul. Ennek a magyarázatát elsősorban abban látták, hogy az 1948-1990 közötti ateista diktatúra nem kedvezett a közösségi vezetés gyakorlatának. A lelkipásztor a legtöbb gyülekezetben magára maradt, és kényszerűségből is egyszemélyű vezetője volt a közösségnek. Ez messze vitt attól a bibliai elvtől, hogy mindenkinek hasznosítania kell a közösség javára a kapott kegyelmi ajándékokat.⁴¹⁸ A bibliai elv szerint a gyülekezet azokat az egyháztagokat bízta meg vezetéssel, akik életében és szolgálatában felismeri a karizmák jelenlétét. A gyakorlat ezzel szemben évtizedekig az volt nem egy gyülekezetben, hogy abból lett presbiter, aki elvállalta a tisztséget. Ez eredményezte azt a helyzetet, hogy a rendszerváltás után nemhogy képtelenek voltak tanításra a presbiterek, de nagy százalékban ők maguk szorulnak teológiai alapképzésre. Ezt ismerte fel a Magyar Református Presbiteri Szövetség, és ezért indította meg a presbiterek képzésének szervezését. A gyülekezet választott vezetőinek tanítása a közösség szükségleteit szem előtt tartó szolgálatok vállalására buzdít. Annak felismerésére és komolyan vételére, hogy Krisztus keresztségének elfogadása felszabadítja az embert, hogy életét hálaáldozatként ajánlja fel, és ezzel a

⁴¹⁶ Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere* (1559). 2. kötet Budapest, 1995. (IV.3.10.) 345.

⁴¹⁷ Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere* (1559). 2. kötet Budapest, 1995. (IV. 4.2.) 353.

⁴¹⁸ Török István: *Dogmatika*. Amsterdam, 1985, Free University Press. 404.

gyülekezet szolgáló közösségének tagja legyen.⁴¹⁹ Ez az egyetemes papság igazi értelme. Ezzel a lelkülettel végzett közösségépítő szolgálat az, ami elvárható egy presbitertől.

A 2004 és 2009 közötti ciklusban a MRE mintegy 1350 gyülekezetében hozzávetőlegesen 16.000 -17.000⁴²⁰ között van a presbiterek száma. Minden közösséget érintő missziói, anyagi vagy szervezési kérdés a presbitérium elé kerül. Ezért nem mindegy, hogy milyen lelkületű, mennyire felkészült és elkötelezett tagokból áll a presbitérium. A presbiterek képzésének és továbbképzésének ügyét 1990 novemberi megalakulásától kezdve meghatározó feladatának tartja a Magyar Református Presbiteri Szövetség. Azt igyekszik elősegíteni, hogy a felnőttoktatás részeként felfogott teológiai képzést az egyház minden felelős döntéshozója és tagja a magáénak érezze.

Az egyesületi formában működő, a MRE Zsinatával szoros kapcsolatot tartó szövetség 1995 júniusában tette közzé első tervezetét a presbiterek számára szervezett tanfolyamokról.⁴²¹ Három szinten terveztek képzéseket. Gyülekezeti szinten alapfokú, az egyházmegyékben középfokú és a KGRE Nagykőrösi Tanítóképző Főiskolai karán felsőfokú képzés⁴²² elindításával számoltak.

Az alapképzést a gyülekezetekben, presbiteri bibliaórák formájában tervezték megtartani. Az elkészült tananyag négy területre osztható fel.⁴²³ Ezek közül kettő az elméleti alapozaást szolgálja, a bibliaismeret és a hitvallásismeret. A másik két témacsoport a szolgálat mindennapokban való végzését segítő gyakorlati jellegű ismereteit összegzi. Ezek a „presbiteri identitás fejlesztése” és a „szolgálatra nevelés”. Mind a négy témacsoportban 6-6 foglalkozáson összesen 24 téma megvitatását írja elő a tervezet. Az időbeosztásra vonatkozóan kétféle változat született. Az egyik szerint 6 hónapon keresztül mind a négy témakörből egy-egy téma kerül tárgyalásra (6x4 óra), a másik változat négy alkalomra sűríti a foglalkozásokat, és minden alkalommal egy-egy tartalmi egység teljes áttekintését javasolja. (4x6 óra). A két variáció közül a gyülekezetek választhatnak. Mivel a modell megalkotói úgy vélték, hogy a presbiterek többsége ebben a képzési formában vesz részt, ezért kulcsfontosságúnak tartották a segédanyagok, módszertani segítségnyújtás biztosítását, a tapasztalatok folyamatos cseréjét. Az alapfokú presbiterképzés gazdája az adott gyülekezet lelkipásztora.

⁴¹⁹ Gaál Sándor: „A kezdeményező egyház” Victor János egyházépítő szolgálata különös tekintettel a misszióra és a gyülekezetépítésre. doktori értekezés (DRHE), Ramocsaháza, 2005. kézirat

⁴²⁰ A becslést adat Ritoók Páltól, a Magyar Református Presbiteri Szövetség ügyvezető elnökétől származik. (2007. 06.28.)

⁴²¹ Presbiterképzés címmel kéziratként jelent meg 1995 júniusában az első képzéssel foglalkozó füzet.

⁴²² A tervek szerint a felsőfokú képzés célja az öntudatos református értelmiség megerősítése a gyülekezetek vezetésében.

⁴²³ Gönczö Sándor: *Presbiterképzés*. Budapest, 1995. (k. n.)

A középfokú presbiterképzés az alapfokú tanfolyamra épül. Elsősorban az itt végzetteneket, valamint az újrainduló egyházi iskolákból kikerülő ifjú és tetterre kész presbitereket célozza meg ez a képzési forma. A két „tanévre” tervezett képzés tizenkét tartalmi egységre osztható.⁴²⁴ A középfokú képzés állandó helyszíneiként elsősorban konferenciatelepek, egyházi iskolák jöhetnek szóba a tervezet készítői szerint.

Az 1995. évi tervezet szerint a presbiterképzés legmagasabb foka a kétéves, trimeszterekre tagolt főiskolai szintű ismereteket közvetítő kurzus. Trimeszterenként egy-egy intenzív héten valamint 3-4 egy napos konzultációval készülnek fel a hallgatók a hatékonyabb presbiteri szolgálatokra. Mivel ez a képzési forma az egész országra kiterjedő, ezért nagy hangsúlyt kap benne az egyéni felkészülés. Az első év „alapképzése után a második tanévben a hallgatók kétféle „specializáció” közül választhatnak: a gyülekezet anyagi javainak, vagy lelki életének sáfárságát akarják részletesebben megismerni. A főiskolai jellegű képzés szakdolgozat készítésével és megvédésével, valamint záróvizsgával fejeződik be.

A Presbiteri Szövetség által megálmodott felsőfokú presbiterképzés meg is valósult, a KGRE Nagykőrösi Tanítóképző Főiskolai karán 1995-97 között végezte el az első, és mindmáig egyetlen évfolyam. Az egész országból 19 hallgató kezdte meg a tanulmányokat, közülük tizenketten tettek sikeres záróvizsgát. Megfelelő számú jelentkező híján új évfolyamok nem indultak. A megszerzett tapasztalatokat is felhasználva 1996 őszén levelező formában tanfolyam indult Nagykőrösen „Teológia mindenkinek” címmel, amely már nyitott volt a nem presbiterek felé is. Székesfehérváron ugyancsak ezzel a címmel indult a helyi evangélikus gyülekezettel közös szervezésű képzés.⁴²⁵

A presbiterképzés országos helyzetének feltérképezésére 1996-ban küldte szét az egyházmegyéék számára első országos kérdőívét a szövetség. A válaszok nyomán kialakuló kép meglehetősen eklektikus. 1996-ban 11 egyházmegye 114 gyülekezetében folyt presbiterképzés.⁴²⁶ Elsősorban Dunamelléken tartották fontosnak a gyülekezetek a képzések beindítását, hiszen az összes képzésben részt vevő gyülekezet több mint fele ebbe a kerületbe tartozott.⁴²⁷ A kérdőívek tanúsága szerint azokban az egyházközségekben, ahol elindult az oktatás, a presbiterek mintegy fele, harmada vett részt. A szövetség ajánlása szerint az

⁴²⁴ Ószövetség, Újszövetség, Egyháztörténelem, Gyülekezetépítés-egyházismeret, Egyház a világban, Világvallások, Dogmatika, Etika, Diakónia, Pasztoráció, presbiteri ismeretek, szabadon választott tanulmányi csomag.

⁴²⁵ A Magyar Református Presbiteri Szövetség beadványa a Magyarországi Református Egyház Zsinata részére. 1997 december (kézirát a Magyar Református Presbiteri Szövetség kéziratárából 5.)

⁴²⁶ Ritoók Pál: *Az első felmérés a presbiterképzésről és ajánlások az első tapasztalatok alapján.* Budapest, 1996. (kézirát a Magyar Református Presbiteri Szövetség kéziratárából)

⁴²⁷ 78 dunamelléki, 32 tiszántúli, 3 dunántúli és 1 tiszáninneni gyülekezetből érkeztek be adatok működő képzésekről.

egyházközségekben többéves képzési programokat kell kidolgozni, hogy ezzel elkerülhetőek legyenek az ismétlődések, esetlegességek.

Egyházmegyei szinten is az egyházközségekhez hasonlóan vegyes a kép. A kérdőívekre válaszoló 14 egyházmegyéből 10 jelezte valamilyen megyei szervezésű képzés tartását. Elsősorban regionális presbiteri konferencia volt a képzés legjellemzőbb formája, három egyházmegye számolt be bibliaiskolai jellegű presbiterképzésről. A szövetség véleménye szerint a havonkénti oktatás hatékonyabb, mint az évente egy-két alkalommal szervezett konferencia, ezért ajánlja ezt a képzési formát. A képzés fontos tartalmi eleme a különböző gyülekezeteket képviselő presbiterek tapasztalatcseréje, valamint az egyházmegye életéről, tevékenységéről kapott tájékoztatás. Felvetődött a specializált, kisebb létszámmal működő tematikus presbiterképzés lehetősége is a szövetség részéről. Elsősorban a lelkipálosok, diakóniai, egyházi adminisztrációs tanfolyamok szervezését látták szükségesnek és lehetségesnek a presbiterképzési bizottság tagjai.⁴²⁸

1996 májusában Magyarországra látogatott Aartjan Van Den Berg, az E.A.E.E. megbízásából, hogy megvizsgálja, Magyarország hogyan kapcsolódhatna be a protestáns felnőttoktatás európai vérkeringésébe. A holland szakember „Építés a romon” című beszámolójában összegezte tapasztalatait.⁴²⁹ Alapvető élménye az egyházi állapotokat a 40 éve ateista diktatúra után jellemző ambivalencia volt. *„Az egyik oldalon nagyon lelkesek és nagy energiával fognak az 'újjáépítéshez', a másik oldalon van egy félelem a jövőtől, mert józanul belátják, hogy sok mindent – legalábbis rövid időn belül- nem lehet valóra váltani. A nyugat-európai 2. világháború utáni határtalan templomépítési optimizmussal szemben ma Magyarországon a gyülekezetépítés területén a remény és reménytelenség paradox helyzetét tapasztaltam.”*⁴³⁰ 1996 május 28-án alakult meg a MRE Tanácskozó Zsinata presbiterképzést segítő bizottsága. A bizottság nemcsak a presbiterképzéssel foglalkozott, a különböző feladatok ellátására albizottságok létrehozását javasolja a tervezet a következő csoportokban: gyermekmunkások képzése, ifjúsági vezetőképzés, felnőtt egyháztagok képzése, presbiterképzés, diakóniai képzés, gyülekezeti munkások képzése.

A megjelölt területek között a kilenvenes évek közepén valódi gazdája csak a presbiterképzésnek volt. A Magyar Református Presbiteri Szövetségnek köszönhetően a presbiterképzés kiépítése folyamatos volt a kilenvenes évek közepétől. 1997 novemberében

⁴²⁸ Id. Kovács Péter: *Új képzési forma Szigethalmonon*. In: Presbiter 1996/2. 13.

⁴²⁹ Van Den Berg, Aartjan: *Építés a romon*. 1996. kézirat, a Magyar Református Presbiteri Szövetség kéziratgyűjteményéből.

⁴³⁰ Van Den Berg, Aartjan: *Építés a romon*. 1996. kézirat a Magyar Református Presbiteri Szövetség kéziratgyűjteményéből.

már 16 egyházmegyében volt gyülekezeti szintű presbiterképzés, és egyházmegyei szinten is nőtt a képzések száma.⁴³¹ Ezt igazolja a szövetség 1997 decemberében a Magyarországi Református Egyház Zsinatához benyújtott beadványa, amely a presbiterképzés alakulásáról az egyházi felnőttképzés rendszerén belül elfoglalt helyéről számolt be, emellett javaslatokat is megfogalmazott a jövőre nézve. Fontos megállapítása a beadványnak, hogy a presbiterképzés nem önálló, hanem az egyházi felnőttképzés egyik alrendszereként értékelendő. Szoros összefüggésben áll a presbiterok utánpótlását jelentő gyülekezeti munkatársak képzésével.⁴³²

Az útkeresés évei nem múltak el szakmai viták, koncepcionális különbségek megjelenése nélkül.⁴³³

1995-ben Gönczö Sándor többhónapos tanulmányút keretében vizsgálta a holland, svájci és skót református felnőttképzés helyzetét. Tanulmányútján szerzett tapasztalatait írásba is foglalta, és a Presbiteri Szövetség rendelkezésére bocsátotta. Emellett hasznosította a gyakorlatban is a Dunántúli Egyházkerület Tanulmányi Csoportjának tagjaként, amikor Székesfehérvár székhellyel 1996-ban szerveztek képzést felnőtteknek Teológiai Tanfolyam Mindenkinnek címmel. Ez a képzés a helyi evangélikus gyülekezettel közösen került megrendezésre, és párhuzamosan folyt a hasonló címmel indított nagykörösi kurzussal.⁴³⁴ 1999-ben 15 lelkipásztor számára nyílt lehetőség arra, hogy a Presbiteri Szövetség támogatásával kéthetes hollandiai tanulmányúton ismerkedjenek a felnőttképzés ottani gyakorlatával, és hazatérésük után a képzés eredményeit itthon is hasznosítsák.

A presbiterképzés ügyében legnagyobb vihart kiváltó javaslat 2000-ben látott napvilágot, amikor a Presbiteri Szövetség az általános és kötelező presbiterképzés bevezetését indítványozta. Indoklasként az szerepelt, hogy a presbiterok jelentős része felkészületlen a felelős presbiteri szolgálatra.⁴³⁵ Ezen változtatni kell...*Az elmúlt századokban főleg önkormányzati testületként működő és tagjaikban jó esetben a lelkipásztornak 'segítő' presbitériumoknak a jövőben tagjaiban meghatározott felelősséget vállaló, szolgáló*

⁴³¹ 1995-ben 10 egyházmegyében, 1997-ben 15 egyházmegyében szerveztek megyei szintű presbiterképzést.

⁴³² A Magyar Református Presbiteri Szövetség beadványa a Magyarországi Református Egyház Zsinata részére 1997 december (kézirat a Magyar Református Presbiteri Szövetség kéziratárából) 6.

⁴³³ 1998 áprilisában a Bács-kiskunsági egyházmegye Emmaus című lapjában jelent meg Bödecs Pál és Mikesi Károly lelkipásztorok javaslata a presbiterképzés továbbfejlesztése ügyében. Mivel a Zsinat a Presbiteri Szövetséget jelölte ki a képzés gazdájának, a szövetség részéről Cseh Lajost, a témában létrehozott bizottság elnöke véleményezte a javaslatot. Cseh Lajos kritikája szerint a javaslat nem veszi kellőképpen figyelembe a presbiterok kor és iskolai végzettség szerinti összetételét. Szerinte a fiatalabb és képzettebb presbitériumok felállítására még 2-3 presbiteri ciklust várni kell, és az ideális állapotokat feltételező javaslat megvalósíthatatlan.

⁴³⁴ A nagykörösi „Teológia mindenkinnek” című tanfolyam a felsőfokú presbiterképzés utódjának tekinthető.

⁴³⁵ A súlyos megállapítás egy 1999 nyarán a Presbiteri Szövetség tagjai számára kiadott kérdőív válaszain alapult. Ennek a kérdőívnek a tanulságai alapján született meg a javaslat az általános és kötelező presbiterképzés bevezetésére.

közösségként kell működniük.”⁴³⁶ Ezt a folyamatot segítné a presbiterképzés általánossá tétele. A javaslat szerint elsőként a 2003-ban szolgálatba lépő nem lelkesi egyházmegyei és egyházkerületi tisztségviselők számára lenne kötelező a vizsga. Ezt követően a 2006 január elsején kezdődő presbiteri ciklusban csak a gondnokok, a következő ciklustól kezdve azonban már minden presbiter számára szükséges lenne annak bizonyítása, hogy rendelkezik az elvárható szintű ismeretekkel. A javaslat tartalmazza még egy zsinat mellett működő presbiterképzési bizottság felállítását is. A javaslatról megoszlottak a vélemények, elsősorban a képzés kötelező jellegével kapcsolatban fogalmaztak meg kritikákat. Végül az általános és kötelező presbiterképzés a zsinati bizottságok véleménye alapján nem került bevezetésre.

Annak vizsgálata is tanulságos azonban, hogy az egyes gyülekezetek tagjai mit várnak el presbiterektől, mit tartanak a presbiteri szolgálat súlypontjának. Erre vonatkozóan kevés adat áll rendelkezésre, de egy 2006. évi 500 fős országos felmérés eredményei rendelkezésre állnak.⁴³⁷ Ennek tanulsága szerint a gyülekezeti tagok többsége nem tartja a presbiterek meghatározó feladatának a tanítást. Ez nem is meglepő, hiszen nem láthatták, így nem is várhatták el évtizedek óta presbiterektől, hogy aktív tanítói legyenek gyülekezetüknek. A megkérdezettek túlnyomó többsége a személyes példamutatásban látta a presbiterek legfontosabb szerepét. Emellett azt is elvárják a gyülekezet világi vezetőitől, hogy legyenek tisztában a keresztyén hit alapjaival, valamint legyenek tájékozottak a gyülekezetet érintő aktuális ügyekben.⁴³⁸ A folyamatos önképzést elsősorban a gyülekezet aktív szolgáló rétege és a gyülekezeti tagok szélesebb köre várja el a presbiterektől.

Ezek az eredmények összecsengenek a Presbiteri Szövetség presbiterek körében végzett felméréseinek eredményeivel, és a presbiterek képzésének szükségességét igazolják. Az öntudatos, hitükben megerősödött és szolgálatukat komolyan vevő presbiterek, missziói munkaközösségként működő presbitériumok lehetnek katalizátorai a gyülekezetek lelki és számbeli megerősödésének. Ebben nyújthat jelentős segítséget nemcsak a presbiterek, de egész egyházunk számára a presbiterképzés.

⁴³⁶ Balla Tibor-Ritoók Pál: *A MRE Zsinatához szóló Javaslat* Budapest, 2000. november 15. kézirat a Magyar Református Presbiteri Szövetség kéziratgyűjteményéből

⁴³⁷ Kérdőíves felmérés a felnőttkatechézis Magyarországi Református Egyházban betöltött szerepének vizsgálatához (2006) lásd részletesebben a 3. fejezetben.

⁴³⁸ Érdekes eredménye a felmérésnek, hogy legkevésbé éppen az érintettek, a gyülekezet vezetői várják ezt el maguktól. (A felmérésben együtt szerepeltek a presbiterek és gondnokok, mint a gyülekezetek választott világi vezetői.)

A fejezet összefoglalása

A felnőttekatechézisnek a Magyarországi Református Egyházban működő sokféle formája ma még egymástól elszigetelt részekből áll, és nem alkot egységes rendszert. Az egyik lehetséges rendezőelv, amely alapján a különböző képzések rendszerbe foglalhatók, a képzésben részt vevőknek a helyi gyülekezethez fűződő kapcsolata. Eszerint a gyülekezet peremén levőket megszólító képzések mellett a gyülekezeti tagok képzései, a rendszeres szolgálatokat vállaló gyülekezeti munkatársak és a választott világi tisztségviselők, a presbiterek képzései különíthetők el egymástól.

A továbblépés lehetséges irányai

A felnőttek gyülekezeti szintű oktatásának hagyományos alkalmi évszázadokon keresztül a vasárnap délutáni kátémagyarázatos istentisztelet volt.⁴³⁹ A gyülekezet tanításának ez a formája mára elveszítette meghatározó jelentőségét. A megváltozott világ megváltozott életkörülményei másfajta tanítási formák bevezetését teszik szükségessé. A különböző formájú, jellegű és időtartamú képzések rendszerének kiépítése a jelen feladata. Nehezíti a helyzetet, hogy napjainkban az egymást követő nemzedékek számára nem természetes az egyházhoz való tartozás. Már szüleik számára sem volt az. Egyházszociológiai felmérések tanúsága szerint Európa-szerte folyamatosan csökken az egyháztagek száma, és ezzel párhuzamosan csökken az egyház befolyása a társadalomban. A diagnózist sokan megállapították: „Az egyházak elveszítették befolyásukat számos modern ember identitásának alakítására..”⁴⁴⁰ Az egyház helyét a normák közvetítésében a tömegkommunikáció, a média vette át.

Ennek a tendenciának ugyanakkor ellentmondani látszik, hogy a rendszerváltás idején nagy társadalmi bizalom övezte az egyházakat a volt szocialista országokban, így Magyarországon is. A társadalom túlnyomó többsége sürgette az egyházak bevonását a társadalmi, szociális kérdések megoldásába. Ehhez elengedhetetlenül szükséges volt a korábban gyakorlatilag felszámolt egyházi intézményrendszer visszaállítása. Az intézményi, finanszírozási kérdések az aktuális pártpolitikai érdekeknek megfelelően aránytalanul nagy szerepet játszottak az egyházakról szóló médiahírekben. Ennek is köszönhető, hogy néhány év elteltével az egyházak iránti bizalom érezhetően csökkent. A hataloméhes és gazdasági erejével visszaélő, megcsontosodott és kommunikációképtelen egyház rémképével riogattak az 1990-es évek elején azok, akik ellenséget láttak Krisztus népében. A néha hisztérikus hangulatnak jó alapot szolgáltatott az újrainduló egyházi iskolákkal kapcsolatos feszültségek, amelyek mindig nagy publicitást kaptak országos és helyi szinten is. Eközben az egyes egyházak, gyülekezetek által közvetített üzenet, a végzett szolgálatok már nem, vagy alig kaptak szerepet a tömegkommunikációban. Ennek következménye az előző évtizedekben kialakult előítéletek tovább élése. Az egyházról mesterségesen táplált negatív képet csak egy nyitott és nyilvánosságra törekvő, a társadalommal kommunikáló egyház képes megváltoztatni, amely megérti az embereket, és érthetően képes megfogalmazni az adott kor

⁴³⁹ A Heidelbergi Káté kötelező vasárnapi templomi magyarázatát a Szatmárnémeti Zsinat rendelte el 1664-ben.

⁴⁴⁰ Zulechner, M. Paul: *Igen a vallásra-nem az egyházra?* In: *Az egyház a 21. században*. Budapest, 2004, Kálvin. 9-33. 12.

nyelvén az evangélium időtlen üzenetét, amely folyamatosan keresi a társadalommal folytatott párbeszéd csatornáit.

A felgyorsult gazdasági és társadalmi változások nemcsak Magyarországon voltak hatással az egyház kommunikációjának alakulására. Az 1960-as évektől kezdve Európa protestáns egyházaiban egymás után jelentek meg a gyülekezeti tagok felé irányuló teológiai képzések. Hollandiában, Svájcban, Skóciában és Németországban is a saját adottságaiknak, szervezeti rendjüknek megfelelően alakították ki képzési rendszerüket. Hazánkban a képzés elsősorban a választott világi gyülekezeti vezetőket, a presbitereket éri el. A jól működő rendszer kialakításához szakítani kell a minden szolgálatot a lekipásztorra hagyó szemlélettel. Nagy eredménye lehet a gyülekezeti élet ilyen irányú elmozdulásának a középgeneráció visszatalálása az egyházba.

Mindegyik képzési irányra érvényes, hogy annak egyszerre kell kapcsolódnia az egyház hagyományaihoz és a mai ember életkérdéseire. Ezek a képzések közősek abban is, hogy nem pusztán kognitív ismereteket kívánnak nyújtani, hanem az evangélium hirdetésén keresztül szeretnének hozzájárulni a képzésben részt vevők személyiségének formálásához, és így a gyülekezetek épüléséhez.

A gyülekezeti képzések nem az egyes részterületekre irányulnak, hanem a személyiség egészére vannak hatással. A Krisztus-hitben megerősödő, új identitást és a gyülekezetben egy második családot találó ember kiegyensúlyozottabb, szociálisan érzékenyebb, kötelességtudóbb. Ez azonban nem elsődleges cél, hanem következmény. A gyülekezetben folyó tanulás segít a hétköznapiak során átélt események értelmezésében, kritikai feldolgozásában. A gyülekezet, mint háttér a stabilitást, biztonságot, közösségi kontrollt jelenti a folyamat valamennyi szereplője számára.

Fontos feltétele a hatékony tanításnak, hogy a gyülekezeti tagok és a gyülekezet periferiáján élők közül minél többekben felébredjen az igény a tanulásra. Ez feltételezi az eredményes kommunikációt gyülekezeten belül, valamint gyülekezet és környezete között. Ha ez nincs meg, ha a gyülekezet nem képes egyértelműen és érthetően kommunikálni tagjai és a külvilág felé a rábízott üzenetet, akkor elszigetelődik, és egyfajta kulturális gettóba kerül.

Élete folyamán az ember nem csupán testileg, érzelmileg vagy szellemileg fejlődik, a hit fejlődésének is megvannak a maga fázisai. A Szentírás is különbséget tesz hitbeli nagykorúság és az azt megelőző korszak között. (Gal- 3, 23-25) A fejlődési folyamat segítségét vállalja fel a bibliaiskola, illetve a felnőttek számára szervezett konfirmációt előkészítő foglalkozás. Ezeken az alkalmakon az is kiderül, mennyire ért szót a ma emberével, mennyire képes megszólítani őt az egyház. A jelenlegi gyülekezeti gyakorlat sokszínű képet mutat ezen

a területen. Nagyok az eltérések a képzések hossza, tartalma és a részt vevők gyülekezetbe való beépülésének arányain lemérhető eredményessége tekintetében is. Mivel a felnőtt konfirmandusok között sokan vannak, akik az egyházi esküvő feltételeként szembesülnek a konfirmáció szükségességével, logikusnak tűnik a képzés folytatásaként felajánlani az „ifjúházasok bibliaórájának” lehetőségét. A nagyjából egykorú, azonos élethelyzetű, gyermektelen, tehát viszonylag sok szabad idővel rendelkező fiatalok alkotta közösség ideális tanulócsoportnak látszik. A házasságuk egyházi megáldását kérő fiatal párok között azonban szép számmal vannak, akik konfirmációi fogadalmuk után eltűntek a gyülekezetek látóköréből. Nekik pusztán a papírra volt szükségük. Hiányzott a belső motiváció, nem gondolták komolyan a konfirmációi fogadalmat.

Minden képzési forma esetén kulcsfontosságú a képzésben részt vevők motiváltsága. Az, hogy külső kényszer vagy belső érdeklődés vezet el a tanfolyamon való részvételhez. Sok múlik a tanulási környezeten, a tanulócsoporton, és azon, hogy nem tekinti-e gyerekek felnőtt hallgatóit az oktató. Ezek a tényezők mind jelentősen befolyásolják a tanulási kedvet a képzés folyamán.

Az áttekintés tanulságaiból következő irányelvek fogalmazhatók meg, amelyek kijelölhetik a következő lépések irányát:

1. Szükséges a felnőttkatechézis különböző formáinak képzési programjait közre adni, elősegíteni a szervezett tapasztalatcserét.
2. Ennek a szervezésében, támogatásában a fokozatos egyházi testületek szerepvállalása elengedhetetlenül szükséges.
3. A felnőttkatechézis során nagy szerep hárulhat a nem lelkeszi munkatársakra, pedagógusokra, andragógusokra, vallástanárookra. Ehhez azonban első lépésben a vezetők képzésére van szükség.
4. A könyvek, jegyzetek, elméleti és gyakorlati kérdésekről szóló írások publikálása bátorítást, irányítást adhat sok gyülekezet számára. Az egyházi média mellett a nagy tömegek gondolkodását befolyásolni képes világi médiában való gyakori megjelenés erősítheti a társadalommal kommunikáló, a mai életet értő és problémáira megoldásokat kínáló egyház képét, és segíthet oldani az előítéleteket.

A nyugat-európai egyházakban több évtizede formálódik a felnőttképzés rendszere. A protestáns egyházak felnőttképzési gyakorlatának összehangolására, a tapasztalatok cseréjére vállalkozik az Európai Protestáns Felnőttképzési Társaság (Ecumenical Association for Adult

Education in Europe) A rendszerváltást követően a másfajta történelmi örökséget hordozó kelet-európai egyházak felnőttképzési tevékenységét is igyekszik segíteni a szervezet.⁴⁴¹

A katolikus felnőttképzést összefogó európai szervezet a FEECA (Európai Katolikus Felnőttképzési Szövetség). Magyarországot a Katolikus Ifjúsági és Felnőttképzési Szövetség (KIFE) képviseli 1999 óta. A nemzetközi és országos szervezetek jelentősége a képzések összehangolásában, tapasztalatok cseréjében, oktatók képzésében és továbbképzésében áll. A képzések alapvető színtere a helyi gyülekezet marad. Ez az a hely, ahol a megszerzett elméleti ismeretek mellett megtapasztalható a koinonia is.⁴⁴²

A felnőttkatechézis magyarországi református modelljeiről szóló áttekintés kiindulópontja az volt, hogy a tanítás az egyház lényéből fakadó funkciója. Az egyháztörténet különböző korszakaiban mégsem tartották mindig egyformán hangsúlyos feladatnak, ráadásul a tanítási tevékenység súlypontja hosszú ideig a gyerekkorra irányult. A 21. század elejének szekularizált európai világa azonban egyértelműen ráirányítja a figyelmet a felnőttek között végzett katechetikai szolgálat jelentőségére is. A felnőttkatechézisnek kulcsszerepe lehet abban, hogy a Magyarországi Református Egyház újra tanító és tanuló egyház legyen. Ezzel segítve sok embert abban, hogy egy értékvesztett, érthetetlennek és értelmetlennek tűnő világban célt, értelmet találjon életének.

⁴⁴¹ 2007 júniusában Budapesten tartotta éves konferenciáját a szervezet, a korábbi években Brnóban és Prágában is voltak már nemzetközi tapasztalatszerések.

⁴⁴² Fodorné Nagy Sarolta: *A katechézis régi-új szempontjai- különös tekintettel a felnőtt katechézisre*. In: Református Egyház 2000/6. 130-134.

SUMMARY

An overall review about the role of adult catechism in the Hungarian Reformed Church has not been made so far. The tradition of adult catechism in the church is significant moreover its role in the life of the church is becoming more and more important. There are several forms and opportunities of training people who are only visitors and do not have a close relationship with the congregation, the members and the brothers who are involved in the ministry, and of course the elders. All these make it possible for the Reformed Church to be a learning, and teaching church again.

The present thesis is relevant because the ways of ecclesiastical non-formal adult education of the 21st century has not been developed yet. Looking for solutions is diverse. It can be clearly stated that the natural place of Christian teaching is the local church. It is because Christianity is not a collection of doctrines only, which can be acquired at any educational course. The knowledge gained is not for its own sake. Church oriented teaching provides commitment in Christian faith. The different groups of the church require a different education forms and content. Congregations having a day by day relationship with the world outside the church can react to the challenges in a more sensitive way, than an educational institution based on a fixed syllabus or a training formation having a certain train of thought. Each form of education needs to take into consideration both the traditions of the church and the questions of life of modern people. Another common feature in the above mentioned forms of education is that they do not only provide cognitive information, but they wish to help the development of people's personality, and therefore contribute to the growing of the church, through preaching the gospel.

As the theoretical basis of church oriented adult education, first we had a look at the major parts of the Holy Bible concerning adult education, then we examined what point of views developmental psychology and andragogy can add to the survey. The theoretical part of the thesis ends with the description of the special place of the catechist teaching adults.

The second chapter gives a historical summary enumerating the place of adult catechism in the church from the Reformation to the change of political regime. First of all it studies what influence the learning theories of Reformation had in 16th-17th century. According to chronological order it is followed by the survey of the Enlightenment and Rationalism. The evaluation of the role of adult education in the early 20th century is succeeded by the description of the Protestant adult education centres. Since the most

important form of Protestant adult education between 1936 and 1948 was the adult education centre. The description of hard times between 1948 and 1990 ends the historical survey.

The third main part of the thesis evaluates the results of a national questionnaire completed in 2006. Trying to express the proportion of protestant population according to geographical area and the type of settlement as well, the questions of the survey aimed to reveal the present situation of church adult education, the teaching sermons and people's expectations in connection with these. The survey intended to find a relationship between sex, age, qualification, type of settlement, geographical area and the desire to learn.

Teaching, which is a prepared education for all members of the congregation, is a natural and logical answer of the church to the challenge of secularization growing to considerable proportions. Jenő Sebestyén stated in 1938 that teaching, improving theological knowledge, is the principle of prosperity of the church. Congregations, growing in knowledge, faith and obedience in God, may attract people simply with their mere presence.

Chapter 4 looks at the adult education of the congregation at the beginning of 21st century. People taking part in the trainings can be put into four groups on the basis of their relationship to the church. Number one is the group in which people formally do not belong to the church, but through family and friends they are loosely related to the congregation as visitors. Introductory series of teaching about the basics on Christian faith may help to start relationship with them. Visitors can mainly be drawn nearer through their everyday experiences and personal problems and they can experience that people in post modern life can get an answer to their questions. These questions may cover family life, entering a new period of life or ethical questions.

The existence of the church and the lives of the members of the congregation give validity of the answers to these questions. The additional value of teaching in the church is the personal and committed atmosphere. The approach is that not only knowledge is important, because knowledge can lead to the recognition of God's love reaching out for men. In this service teachers' function is to be a helper. While the catechist teaches the elements of faith, he cannot hide his personal involvement, and in the meantime he gives an example to his students.

The next group involves the members of the church who have already been converted and they are offered meetings where their faith can grow. The aim of these meetings is teaching believers. Teaching is extremely useful as in the case of adult new believers many times decades of lack of Christian education has to be made up for, when the preacher has to fight against old time fixed half-truths, childhood misunderstandings, prejudices, ideas

thought to be Biblical though they are far from the Word of God. Thorough knowledge of the Bible and besides creating a comprehensive understanding of the Word of God, developing a Biblical idea of the church are the main targets in this group.

The third level of teaching is the education of those people who do services in the church. It can be a regular, thematic or informal preparatory education among members of the church, or brothers already doing services and the chosen leaders of the church. While teaching children and young people is mainly done within the confines of the church, ideas concerning the education of church helpers are various. Numerous initiatives have been introduced by congregations, diocese, church district, synod, or by associations and educational institutes since 1990.

The fourth level of education aims the chosen leaders, the elders of the church. Training of the elders is undertaken by the Association of Hungarian Reformed Presbyters and has represented the education since 1990, the foundation of the association. The level of education is elementary in the congregation, trainings organized by diocese is at an intermediate level and the first plans were about starting to train elders within the confines of higher education at the Teacher Training College Faculty of Károli Gáspár Reformed University. The thesis gives a summary of the development of training presbyters, the planned and the achieved ideas.

Although church trainings do not generally give a certificate which could be used at the labour market, their significance is even greater. They do not focus on sections only but they have an impact on the whole personality. Anyone who grows in the Christian faith, finds new identity and a second family in the church and he will be a balanced, socially sensitive and conscientious person. Yet this is not the main goal, but this is the result. Learning in the church helps to understand the events of everyday life, and getting over them critically. The congregation serves as the background, stability, security communal control for all participants in the process.

Effective teaching has an important condition namely that more and more people including the members and the people on the periphery of the church would have the desire to learn. It leads to the effective communication within the church and between the church and the neighbouring people. If it is not present, the church cannot communicate the message it is supposed to pass on to its members and outsiders clearly then the church becomes isolated and gets into a certain cultural ghetto.

It is necessary for the catechist dealing with adults to have andragogical knowledge as well. The congregation needs true, qualified and dedicated workers who can teach adults.

Selection and training of the workers are done in the church districts. The opportunity of local congregations is, recognising the importance of Christian adult education, to start the training forms that are most suitable for the local conditions and needs. Churches express their hope in the future and fulfil the Christ's commandment of making all people disciples. (Matthew 28,18-20)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Andresen, Carl (hrsg): *Handbuch der Dogmen und Theologiegesichte 1-3. Bd.* Göttingen, 1980-1984.
- Babbie, Earl: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata.* Budapest, 2000, Balassi.
- Balázs Ferenc: *A rög alatt.* Torda, 1936.(k.n.)
- Baldermann, Ingo: *A Biblia, a tanulás könyve.* Budapest, 1989, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.
- Balogh István: *A parasztság művelődése a két világháború között.* Budapest, 1973, Akadémiai.
- Barth Károly: *Kis dogmatika.* Budapest, 1990, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.
- Bartha Elek: *Vallásökológia.* Debrecen, 1992, KLTE.
- Bartha Tibor (szerk.): *Az Ószövetség népe.* Szeged, 1998, DRHE Vallástanár Tanszéke.
- Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon. I-II kötet* Budapest, 1993, 1995, Kálvin.
- Bartha Tibor-Makkai László (szerk.): *Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867-1978.* Budapest, 1983, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya.
- Basel Péter-Eszik Zoltán: *A felnőttoktatás kutatása.* Budapest, 2001, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Oktatókutató Intézet.
- Bellah, Robert N: *At Home and No tat Home: Religious Pluralism and Religious Truth.* In. The Christian Century 1995. April. 19, 423-428.
- Benedek András-Csoma Gyula-Harangi László (szerk.): *Felnőttoktatási és- képzési Lexikon.* Budapest, 2002, Magyar Pedagógiai Társaság.
- Bereczky Albert: *Gyülekezeti evangélizáció.* Budapest, 1947, MRE Egyetemes Konventje.
- Béres István-Horányi Özséb (szerk.): *Társadalmi kommunikáció.* Budapest, 1999, Osiris.
- Bernáth László-Solymosy Katalin (szerk.): *Fejlesztéslélektani olvasókönyv.* Budapest, 1997, Tertia
- Bodó Sára: *Hitre nevelés a Szentírásban.* In: Katechetikai és valláspedagógiai szöveggyűjtemény. Debrecen, 1998, DRHE 18-31.
- Boross Géza: *Bevezetés a valláspedagógiába.* Budapest, 1996, KGRE Hittudományi Kar.
- Boross Géza: *Biblia és gyülekezetépítés.* Budapest, 1992,(k.n.)
- Boross Géza: *Katechetika.* Budapest, 1985, Református Theológiai Akadémia.
- Bosch, David J: *Transforming mission.* Mary-Knoll New York, 1992, Orbis.
- Bosch, David J: *Witness to the World (The Christian Mission in Theological Perspective)* Atlanta, 1980, John Knox.
- Bourgeois, Daniel: *Az egyház pasztorációja.* Szeged, 1999, AMATECA XI. Agapé.

- Breznysnyánszky László-Fenyő Imre (szerk.):
Brookfield, Stephen: *Debreceni Iskola*. Debrecen, 2004, Debreceni Egyetem Nevekestudományi Tanszék.
- Brummelen, Harro van:
Brundage-Keracher: *Oktatói szerepek és oktatási stílusok*. In: Andragógiai Szöveggyűjtemény II. (szerk. Maróti Andor) Budapest, 1997. 41-52. Tankönyvkiadó
- Buttrik.Kepler et al. (ed.): *Istennel az osztályteremben*. Budapest, 1996, ACSI.
- Bütösi János: *Adult learning principles and their application to program planning*. Ontario, 1980, The minister of Education.
- Chadwick, Owen:
Cole,Michael-Cole, Sheila:
Colijn, Jos: *The Interpreter's Dictionary of the Bible*. Volume 1-4. New York- Nashville, 1991-1992. Abingdon.
- Conzelmann, Hans: *A missziológia mint teológiai tudomány*. Debrecen, 1999, Bütösi Missziói Alapítvány és Debreceni Református Kollégium.
- Csáky-Pallavicini Roger (et al.): *A reformáció*. Budapest, 1998, Osiris.
- Csernyák Marianna-Janák Katalin-Olbrich Anikó:
Csoma Gyula: *Fejlődéslélektan*. Budapest, 1997, Osiris.
- Csorba Dávid: *Egyetemes egyháztörténelem*. Budapest-Gödöllő, 2001, Iránytű.
- Csorba Péter: *An Outline of the Theology of the New Testament*. London, 1976, SCM Press LTD.
- Csorba Péter: *A lelkigondozással kapcsolatos ismeretek és igények vizsgálata kórházi betegek között*. In: *Embertárs I. évf. I. szám* 40-45.
- Csorba Péter: *Az élethosszig tartó tanulás*. Budapest, 2004, Központi Statisztikai Hivatal.
- Csorba Péter: *A felnőtt nevelés lehetőségei az ezredfordulón*. In: *Tudomány Napja 2002*. Sopron, 2003, NYME-BEPFK.
- Csorba Péter: *Andragógiai szemelvények*. Budapest, 2005, Nyitott könyv.
- Csorba Péter: *A kegyes élet teológiai érvrendszere id. Köleséri Sámuel életművében*. In: *Theológiai Szemle 2002/2*. 89-93
- Csorba Péter: *A felnőtt katechézis szerepe a gyülekezet életében*. In: *Református Tiszántúl 2000/6* 20-22.
- Csorba Péter: *A vallásos szocializáció*. In: *Református Egyház* 1999/10 230-231.
- Csorba Péter: *Reformpedagógiák és vallásoktatás*. Debrecen, 2000, DRK.
- Derzsi Endre: *Mai vallástanításunk megújítása*. Székelyudvarhely, 1917 (k.n.)
- Deptner Tibor: *A magyar népfőiskolai mozgalom története*. Budapest, 1921.(k.n.)
- Dékány Endre: *A pedagógus Kálvin*. Budapest, 1987, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya
- Dobos László:
Douglass, K
Drahos Péter:
Duplacy, Jean (szerk):
Durkó Mátyás: *Hittan felnőtteknek*. Abaliget, 1999, Lámpás.
- Durkó Mátyás: *Az új reformáció*. Budapest, 2002, Kálvin.
- Durkó Mátyás: *Az iskolaátadások politikai modelljei*. In: *Vigília 1994/4*
- Durkó Mátyás: *Biblikus teológiai szótár*. Budapest, 1992, Szent István.
- Durkó Mátyás: *Felnőttkori sajátosságok és felnőttnevelés*. Budapest, 1988, Kossuth.
- Durkó Mátyás: *Andragógia*. Budapest, 1997. MMI.

- Durkó Mátyás: *Felnőttnevelés és népművelés*. Budapest, 1968, Tankönyvkiadó.
- Elek-Gunda-Hilscher: *Elsüllyedt falu a Dunántúlon*. Budapest, 1936.
- Erikson, Erik H: *Identity (Youth and Crisis)*. New York-London, 1968. Norton and Company
- Erikson, Erik: *Gyermekkor és társadalom*. Budapest, 2002, Osiris.
- Farkas Ignác: *Katechézis alapvetés*. Debrecen, 1941, (k.n.)
- Fazakas Sándor: *Misszió-teológia és ekklesiológia-örökség és útkeresés*. In: Gaál Sándor (szerk.): *En Christo, Tanulmányok a 85 éves Bütösi János tiszteletére*. Debrecen, 2004, DRHE.
- Fazakas Sándor: *„Új egyház felé?” A második világháború utáni református egyházi megújulás ekklesiológiai konzekvenciái*. Debrecen, 2000, DRK.
- Finácz Ernő: *Az ókori nevelés története*. Budapest, 1906, Hornyánszky Viktor.
- Freedman, David Noel (ed.): *The Anchor Bible Dictionary Volume 1-6*. New York, London, Toronto...1992, Doubleday.
- Eason, Steven, P: *Tanítványképzés, vezetőképzés*. Debrecen, 2006, Debrecen-Nagytemplomi Egyházközség.
- Erkki, Airas: *Growing Together. (an Introduction to Growth Groups in the Church)* Tucson, 1992, Polaris.
- Fekete Károly: *Egyházunk egyik ébresztője, Makkai Sándor*. Budapest, Kálvin, 2001.
- Fekete Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*. Debrecen, 1997, Debreceni református Kollégium.
- Fekete Sándor-Finta István-Kádár Imre (szerk.): *A magyar protestantizmus öt éve 1945-1950*. Budapest, 1951, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya.
- Feketéné Szakos Éva: *Andragógia és pedagógia*. In: *Educatio* 1999/1. 61-71.
- Fodorné Nagy Sarolta: *Katechézisünk és katechetikánk 30 éve*. In: *Theológiai Szemle* 2003/1. 12-18.
- Fodorné Nagy Sarolta: *A katechézis kommunikációs problémái*. Budapest, 1996, Kálvin.
- Fodorné Nagy Sarolta: *A katechézis régi-új szempontjai különös tekintettel a felnőtt katechézisre*. In: *Református Egyház*. 2000/6 130-134.
- Fodorné Nagy Sarolta: *A spiritalizálás kommunikálása a családban*. In: *Református Egyház*. 2000. 130-138, 161-163.
- Gaál Botond: *A reformátori nevelésszemély az idők mérlegén*. In: *Theológiai Szemle* 1994/2 77-81.
- Gaál Botond: *Református vagyok*. Debrecen, 2003, Debrecen-Nagytemplomi Egyházközség.
- Gaál Sándor (szerk.): *En Christo*. Debrecen, 2004, DRHE.
- Gesztelyi Nagy László: *Népfőiskola. (k.n.,) 1940, (h.n.)*
- Gonda László: *Dimenzió és intenció*. In: *En Christo*, Debrecen, 2004, DRHE.
- Grenz, J. Stanley: *A Primer on Postmodernism*. Michigan, 1996, Grand Rapids.
- Groome, Thomas H: *Christian Religious Education*. New York, 1980, Harper and Row.

- Hall, G, S: *Senesence: The last half of life* New York, 1922, Appleton-Century-Crofts
- Hall, Calvin S-Lindzey, Gardner: *Theories of Personality*. New York-London-Sydney, 1957. John Wiley and Sons
- Heleszta Sándor (szerk.): *Művelődésszociológiai Szöveggyűjtemény*. Budapest, 1998. Mikszáth
- Hézser Gábor: *Gondolatok a családok lelkipondozásához*. In: *Embertárs* 2003/4. 6-30.
- Hézser Gábor: *Pasztorálszociológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez*. Budapest, 2005. Kálvin Kiadó
- Hillers, Delbert: *Covenant: The History of biblical Idea*. Baltimore-London, 1974. John Hopkins University Press
- Horváth Erzsébet: *A magyar népfőiskolai mozgalom története*. In: *Theológiai Szemle* 1994/1. 3943.
- Hudnut-Beumler, James: *Looking for God int he suburbs*. New Brunswick, New Jersey, 1994. Rutgers University Press
- Hunter, George: *The Celtic Way of Evangelism*. Nashville, 2000, Abingdon.
- Imre Lajos: *Ekkleziasztika*. Budapest, 1941, Coetus Theologorum.
- Imre Lajos: *Katechetika*. Budapest, 1942, Magyar Református Egyház.
- Imre Sándor: *Mi a nemzetnevelés?* Budapest, 1919.(k.n.)
- Jakab Sándor-Varga Csaba (szerk.): *A sárospataki népfőiskola*. Budapest, 1986, TIT.
- Jelenits István- Tomcsányi Teodóra (szerk.): *Egymás közt, egymásért*. Budapest, 1990, Híd.
- Jeremias, Joachim: *New Testament Theology. Vol.I*. London, 1978. SCM Press LTD
- Kálmán Anikó (szerk.): *A felnőttképzés új útjai*. Debrecen, 2002, Didakt.
- Kálmán Anikó (szerk.): *Az élethosszig tartó tanulás*. Budapest, 2004, KSH.
- Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere. (1559)* Budapest, 1995, Kálvin.
- Kantzenbach, Friedrich Wilhelm: *Teológiai irányzatok*. Budapest, 1996, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya.
- Karasszon István: *A Tóra keresztyén és zsidó szemmel*. In: *Ökumené* 1995/1. 39-48.
- Karácsony Sándor: *A magyar béke*. Budapest, 1947, Exodus.
- Karácsony Sándor: *A magyar világnézet*. Budapest, 1941. Exodus.
- Karácsony Sándor: *Demokrácia és egyház*. Budapest, 1944, Református Gyülekezeti Evangelizáció Baráti Társasága.
- Karácsony Sándor: *Felnőttek nevelése*. In: *Új Szántás*. 1948. II. évf. 4. szám 193-202, 5. szám 257-263, 6. szám 321-326, 7. szám 385-390, 8-9. szám 449-455, 10. szám 577-584.
- Karácsony Sándor: *Háromezeresztendő törvény*. Budapest, 1945, Exodus.
- Karácsony Sándor: *Közvélemény és nevelés*. Budapest, 1945, Exodus.
- Karácsony Sándor: *Magyar nyelvtan társas-lélektani alapon*. Budapest, 1938, Exodus.
- Karácsony Sándor: *Magyarság és nevelés*. Budapest, 2003,

- Áron.
Kádár Zsolt: *Kommunikáció- Theológia.* Szeged, 2005, DRHE Vallástanári Tanszéke.
- Kálmán Attila-Kocsis Lászlóné (szerk.): *A Tatai Népfőiskola (1940-1944) emlékeiből.* Tatabánya, 1987.
- Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere. 1-2. kötet.* Budapest, 1995, Kálvin. Reprint, Eredeti kiadás Pápa 1910.
- Keck, Leander E (ed.): *The New Interpreter's Bible Volume 1-7.* Nashville, 1994, Abingdon
- Kerekes Imre: *Népfőiskolák Baranyában.* Pécs, 1990, Baranya Megyei Könyvtár.
- Kelemen László: *Pedagógiai pszichológia.* Budapest, 1981, Tankönyvkiadó.
- Kis Boáz (szerk.): *Az MNC Magyar Népfőiskolai Collegium rövid ismertetője.* Budapest, 2000, Magyar Népfőiskolai Collegium.
- Kis Boáz: *Társadalom és népfőiskola.* Budapest, 2004, Magyar Népfőiskolai Collegium.
- Kiss Endre- Varga Csaba: *A legutolsó utolsó esély.* Budapest, 2001, Stratégiakutató Intézet.
- Kiss Tihamér László: *A kátétanítás módszereinek történeti áttekintése.* Szeged, 1938, (a szerző kiadása)
- Kiss Tihamér László: *Keresztyén erkölcsi nevelés gyermek-és serdülőkorban.* Budapest, 2002. RPI.
- Koltai Dénes: *Az andragógiai elmélet és gyakorlat útján.* Pécs, 1994, JPTE.
- Koltai Dénes: *A felnőttoktatás feladatai.* In. *Educatio* 1999/1. 14-21.
- Kormos László: *Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium Levéltárának ismertetője.* Debrecen, 1983, TREK Levéltára.
- Kovács Bálint: *Magyarországi keresztyén népfőiskolák.* Budapest, 1941, KIE.
- Kovács Bálint: *Protestáns népfőiskolai mozgalom Magyarországon (1936-1848).* Budapest, 1994, Magyar Népfőiskolai Társaság –Püski..
- Kovács Bálint: *Alföldi népfőiskolák.* In: *Hajnalodik* 1942/3. 71-74.
- Kovács Bálint: *Protestáns népfőiskolai mozgalom Magyarországon.* Budapest, 1994, MNT-Püski.
- Kovács I. Gábor: *A népszámlálás tanulságai.* In: *Református Egyház* 2003/10. 230-236.
- Kovács Imre: *A parasztéletforma csődje.* Budapest, 1940, Bólyai Akadémia.
- Kovács Imre: *Falumunka a Pro Christo Diákokházában.* In: *Magyar Szemle* 1935/január 61-68.
- Kovács Károly: *Hellenizmus, Róma, zsidóság.* Köln-Bécs, 1969, Útitárs.
- Kovács Andor: *A kecskeméti népfőiskola.* Kecskemét, 1923, (k.n.)
- Kozma Zsolt: *Hagyomány és időszerűség.* Kolozsvár, 2002, Erdélyi Református Egyházkerület.

- Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége.* Budapest, 2004, Akadémiai.
- Kybird, Paul: *Using the Bible in Adult Christian Education.* In. *Journal of Adult Theological Education* 2006. Vol. 3. Issue 1. 49-59.
- Laczkó Gabriella (szerk.): *A magyar népfőiskola alapjai.* Sárospatak, 1999, MNC.
- Lányi Gusztáv: *Karácsony Sándor és a szabadművelődés.* In. *Valóság* 1984/4. 54-69.
- Läpple, Alfred: *Kleine Geschichte der Katechese.*
- Lazarus, Richard-Opton, Edward (ed.): *Personality.* Harmondsworth, 1967, Penguin.
- Lendvai L. Ferenc: *Egy magyar filozófus: Karácsony Sándor.*
- Lukács László: *Ki nevel és mire?* In: *Vigilia* 1994/4 241.
- Lukács Péter-Várhegyi György (szerk.): *Csak reformot ne...* (Szakértők az iskola megújításáról) Budapest, 1989, Educatio.
- Makkai László: *Gyülekezetépítés munkaközössége.* Budapest, 1947, MRE Egyetemes Konvent.
- Makkai Sándor: *Az egyház missziói munkája.* Budapest, 1938, Révai.
- Makkai Sándor: *Élő gyülekezet.* Budapest, 1948, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya.
- Makkai Sándor: *Mi a „missziói munka”?* In: *Theológiai Szemle* 1941.1. 31.
- Makkai Sándor: *Poiménika.* Budapest, 1947, Magyarországi Református Egyház.
- McGavran, Donald: *Understanding Church Growth* Michigan, 1994, W.B. Eerdmans Publishing Company
- Mcgrath, Alister: *Kálvin.* Budapest, 1996, Osiris.
- Mckenzie, John L.: *A theology of the Old Testament.* London, 1974, Chapman.
- Mészáros István-Németh András-Pukánszky Béla: *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe.* Budapest, 1999, Osiris.
- Mitrovics Gyula: *A neveléstudomány alapvonalai.* Debrecen, Budapest, 1933, Csáthy.
- Mitrovics Gyula: *Az egyéni nevelés főbb szempontjai.* Debrecen, 1917, Hegedüs és Sándor.
- Molnár Miklós: *Vezérfonal felnőttek konfirmációi előkészítéséhez.* Budapest, 2006, Kálvin.
- Mönks, Franz-Knoers, Alphons: *Fejlődéslélektan.* Budapest, 2004, Urbis.
- Muraközy Gyula (szerk.): *Jer és lásd meg!* Budapest, 1942, Bethlen.
- Naftali Kraus: *Az öt tekercs.* Budapest, 1998, Göncöl.
- Nagy Géza: *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből.* Budapest, 1985, Ráday Gyűjtemény Egyháztörténeti Tanulmányai I.
- Nagy József: *XXI. század és nevelés.* Budapest, 2002, Osiris.
- Németh András: *A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete.* Budapest, 2002, Osiris.
- Németh András: *A magyar pedagógia tudománytörténete.* Budapest, 2005, Gondolat
- Németh Dávid: *Hit és nevelés.* Budapest, 2002, Karoli Gáspár Református Egyetem.

- Newbiggin, Leslie: *Evangélium a pluralista társadalomban.* Budapest, 2006, Harmat.
- Pataki Ferenc (szerk.): *Csoportlélektan.* Budapest, 1980, Gondolat.
- Pataki Ferenc (szerk.): *Pedagógiai szociálpszichológia.* Budapest, 1976, Gondolat.
- Piper, Hans-Castorp: *Betegágyon.* Budapest, (é.n.), Szolorg.
- Pusztai Gabriella: *Iskola és közösség. (Felekezeti középiskolások az ezredfordulón.)* Budapest, 2004, Gondolat.
- Püski Lajos: *Gyülekezetépítés és középgeneráció.* In: Református Tiszántúl 1997/1 1.
- Rad, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája.* Budapest, 2000, Osiris.
- Ravasz László: *Egyház és egyesület.* In: *Legyen világosság* 1. kötet Budapest, 1938, Franklin-Társulat. 439-458.
- Révész Imre: *Látogatás Kocsordon.* In: *Debreceni Protestáns Lap* 1943. március 21.
- Rózsa Huba: *Az Ószövetség keletkezése.* Budapest, 1995, Szent István.
- Sapir, Edward: *Az ember és a nyelv.* Budapest, 1971, Gondolat.
- Schultz, Samuel J: *Üzen az Ószövetség.* Budapest, 1992, KIA.
- Schweitzer, Friedrich: *Vallás és életút.* Budapest, 1999, Kálvin.
- Sebestyén Jenő: *A református ember teológiai műveltsége.* In: Magyar Kálvinizmus 1938. 53-63.
- Soggin, J Alberto: *Bevezetés az Ószövetségbe.* Budapest, 1999, Kálvin.
- Smith, M D: *Educational Psychology and its classroom applications.* Boston-London-Sydney, 1975, Allyn Bacon.
- Szabó Imre: *A magyar református egyház élete.* Budapest, 1933.
- Szántó János: *Vallásosság egy szekularizált társadalomban.* Budapest, 1999, Új Mandátum.
- Szarka Miklós: *A gyülekezeti csoportok szerepe.* In: Református Tiszántúl 1997/1. 6.
- Szele Miklós: *A népiskolai keresztyén vallástanítás módszertana.* Debrecen, 1925, (k.n.)
- Szemerszky Mariann: *Tanárok az egyházi iskoláról.* In: *Educatio* 1992/2 345-348.
- Szűcs Ferenc: *A katechéta személye, mint a katechézis egyik legfontosabb tényezője.* In: *Keresztyén Nevelés* 1997/8. 18-21.
- Szűcs Ferenc: *Teológiai etika.* Budapest, 1993, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.
- Tamminen-Vesa-Pyysiainen: *Hogyan tanítsunk hittant?* Budapest, 1998, Teológiai Irodalmi Egyesület.
- Tankó Béla: *Vallás és művészet.* In: *Theológiai Szemle* 1927/6.
- Tankó Béla: *Vallás, keresztyénség, protestantizmus.* Debrecen, 1919, Csáthy.
- Tomka Ferenc: *Intézmény és karizma az egyházban.* Budapest, 1997, Márton Áron.
- Tomka Ferenc: *Új evangelizáció.* Budapest, 1998, SZIT.
- Tóth Kálmán: *Az Úrnak félelme: ez a bölcsesség.* Budapest, 1998, Kálvin.
- Tóth László: *Pszichológia a tanításban.* Debrecen, (é.n.) Pedellus.

- Török István:
Trencsényi László:
Turner, Jeffrey S., -Helms, Donald B.:
Újszászy Kálmán:
Varga Csaba:
Varga Károly:
Victor János:
Végh István:
Vermes Géza:
Vermes Géza:
Vető Lajos:
Vladár Gábor:
Westerhoff, John:
Whitbourne, Susan Krauss:
Wolff, Hans Walter:
Zágon Norbert (szerk.):
Zágon Norbert (szerk.):
Zsengellér József:
Zrinszky László:
- Dogmatika.* Amsterdam, 1985, Free University Press.
Pedagógusszerepek az általános iskolában. Budapest, 1988, Akadémiai.
Lifespan Development. Fort Worth-Philadelphia-San Diego, 1995, Harcourt Brace College.
Népfőiskolai tapasztalatok. Budapest, 1947, Sylvester.
Új elmélethorizontok előtt. Budapest, 2004, Tertia.
Vallásosság szindróma és polgári társadalom. Piliscsaba, 1999, PPKE BTK.
A missziói munka teológiájához. In: Theológiai Szemle 1941.2. 84.
A felnőttek oktatásáról. In. Magyar Protestáns Néptanító 1891. 5.évf. 6. szám 81-83, 97-99.
A zsidó Jézus. Budapest, 1995, Osiris.
Jézus változó arcai. Budapest, 2001, Osiris.
Tapasztalati valláslélektan. Budapest, 1966, Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály
A Róma 13,1-7 parainézisének kor-és vallástörténeti háttere. Debrecen, 1996, DRK.
Church Education for Tomorrow. In. The Christian Century. 1975. December, 31, 1201-1204.
The Me I Know: A Study of Adult Identity. New York-Berlin-Heidelberg, 1986. Springer.
Az Ószövetség antropológiája. Budapest, 2001, Harmat-PRTA
Számvetés keresztyén nézőpontból. Budapest, 2001, MNC
Számvetés keresztyén nézőpontból. Budapest, 2001, Magyar Népfőiskolai Collegium
Egyház a médiában. In: Théma 2002/1. 27.
A felnőttképzés tudománya. Budapest, 1996, Okker Oktatási Iroda

Kéziratok, levéltári anyagok:

EHE:	Evangelikus Hittudományi Egyetem
KRL:	Kecskeméti Református Levéltár
TtREL:	Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára
MRPSZ:	Magyar Református Presbiteri Szövetség kéziratára
DRK:	Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára
MREZSLt	Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltár
Balla Tibor-Ritoók Pál:	<i>A MRE Zsinatához szóló Javaslat</i> Budapest, 2000, MRPSZ kéziratára
Czeglédy Sándor:	<i>A homiletika vázlat.</i> Debrecen, 1971. DRHE Koll. Nagykönyvtár.
Czeglédy Sándor:	<i>Katechetika II/a.</i> Debrecen, 1951. Debreceni Theológiai Akadémia
Cseh Lajos:	<i>Vélemény.</i> Budapest, 1998. MRPSZ kéziratára
Fazakas Sándor-Kodácsy Tamás:	<i>Reformátusok vallásossága és istenképe.</i> Debrecen, 1998.
Gaál Sándor:	<i>„A kezdeményező egyház” Victor János egyházépítő szolgálata különös tekintettel a misszióra.</i> Ramocsaháza, 2005. doktori értekezés DRHE,
Gál Judit:	<i>A Magyarországi Református Egyház Kórházmissziója országos fejlesztésének koncepciója.</i> Debrecen, 2007.
Gönczö Sándor:	<i>Presbiterképzés</i> Budapest, 1995.
Horváth Erzsébet:	<i>A magyarországi protestáns népfőiskolák megalakulása, működése, újraindulása.</i> Budapest, 2001. Evangelikus Hittudományi Egyetem, Egyháztörténeti tanszék,
Keszeli Sándor:	<i>Felnőttek katekézise. (Módszertani alapok)</i> Szeged,
Maróti Andor:	<i>Javaslat népfőiskolák alapítására.</i> Budapest, 1984, MREZSLt 21. b
Mitrovics Gyula:	<i>Általános neveléstudomány.</i> DRK S 5070
Rendeletterv a népfőiskolákról	KRL IV/B 4.
Ritoók Pál:	<i>A Magyar Református Presbiteri Szövetség beadványa a Magyarországi Református Egyház Zsinata részére.</i> Budapest, 1997, MRPSZ kéziratára.
Ritoók Pál:	<i>Az első felmérés a presbiterképzésről és az ajánlások az első tapasztalatok alapján.</i> Budapest, 1996. MRPSZ kéziratára
Szabó Lajos:	<i>A tanítás szolgálata a gyülekezetépítés tükrében.</i> Teológiai doktori értekezés. Budapest, 1992, Evangelikus Hittudományi Egyetem
Tóth János (szerk.):	<i>Új népfőiskolai gondolat.</i> Budapest 1986, Népművelési Intézet MREZSLt 21.b
Van Den Berg, Aartjan:	<i>Építés a romokon.</i> (h.n.)1996, MRPSZ kéziratára
Varga Csaba:	<i>Négy írás a népfőiskolákról.</i> Budapest, 1986, Országos Közművelődési Központ Módszertani Intézete. MREZSLt 21.b

Internetes források:

A 2001. évi népszámlálás adatai	www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/diagram.html (2006.07.18.)
Földvári Mónika-Rosta	<i>A modern vallásosság megközelítési lehetőségei.</i>
Gergely:	www.mtapti.hu/mat/1998.1/foldvari.htm (2007.02.13.)
Hegedűs Rita:	A vallásosság alakulása Magyarországon a kilencvenes évek kutatásainak tükrében. www.lib.uni-corvinus.hu/phd/hegedus_rita.pdf (2007.03.11.)
Kerülő Judit:	<i>A felnőttek tanulási motívumai.</i> www.mmi.hu/szin/szin11:5kerulo_Judit.rtf (2007.02.12.)
Molnárné László Andrea:	<i>A Tóra szerepe az első századi zsidó nevelésben.</i> www.opkm.hu/konyvesneveles/2003/4/3Molnarne.html (2007.06.13.)
Stratégiai alapvetés	www.reformatus.hu/archiv/2005/ref_valaszok.htm (2007.07.16.)
Szabó Lajos:	<i>Teológia és praxis.</i> http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/szabo.htm (2007.04.28.)
Tomka Ferenc:	<i>A felnőttek katekiziséről</i> http://apa.btk.ppke.hu-donat/Ipteol/katekfln.html (2003. 02.28.)
Zeph, Catrine:	<i>Turning the Kaleidoscope: The adult religious educator as learning consultant.</i> www.findarticles.com/p/articles/mi-qa3783/is-199907/ain8871774 (2005.05.08.)

Felhasznált honlapok:

www.alphana.org	Az USA Alfa-kurszusainak honlapja
www.axelero.hu/alphalia/hot.htm	Az alfa-kurszus honlapja
www.bakersguide.com	Felsőfokú keresztyén távoktatási programok jegyzéke az USA-ban
www.egyhazszervezet.hu	Egyházszervezettel foglalkozó írások gyűjteménye
www.faludiakademia.hu	A magyar Jezsuita Ifjúsági- és Felnőttképzési Intézet honlapja
www.feflearning.hu	Felnőttképzés Fejlesztéséért Közhasznú Egyesület honlapja
www.funcity.de	Egy német virtuális város honlapja.
www.houstoncursillo.org	A houstoni presbiteriánus Cursillo honlapja
www.kife.hu	Katolikus Ifjúsági és Felnőttképzési

www.kre.hu/gyokossy

www.martineum.hu

www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek

www.mnc-nepcoll.extra.hu

www.onlinehittan.hu

www.pleabania.net

www.rca.org

www.szrg.hu

www.theovie.org

Szövetség honlapja

KGRE Gyökössy Endre Lelkigondozói és
Szupervízori Intézet honlapja

A Martineum Felnőttképzési Akadémia
honlapja

A 2001. évi népszámlálás adatai

Magyar Népfőiskolai Collegium honlapja

A Magyarországi Evangélikus Egyház on-line
felnőtteknek szóló hittani bevezetője

Virtuális plébánia az interneten

Reformed Church in America honlapja

Szentendrei Református Gimnázium
honlapja

Francia virtuális felnőttképzési honlap